

БАС РЕДАКТОР

Т.Т.АЯПОВА - ф.ғ.д., профессор

БАС РЕДАКТОР ОРЫНБАСАРЛАРЫ:

Сейдалиева Г.О. – PhD, оқытушы

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Абуов Ж.А. - ф.ғ.д., профессор
Мирзоев К.И. - ф.ғ.д., профессор
Букабаева Б..Е. - ф.ғ.к., доцент
Кемелбекова З.А. - ф.ғ.к., доцент
Баданбекқызы З - ф.ғ.к., доцент
Али Али Шабан – PhD Каир (Египет)
Фатима Шнан-Давен - PhD (Франция)
Әлімсейіт Әбілғазы – ф.ғ.д., профессор (ҚХР)
Иноятова У.И. – п.ғ.д. (Өзбекстан)
Осман Кабадайы – PhD (Турция)

НӨМІРГЕ ЖАУАПТЫ ТҰЛҒА:

Есенаман С.Е – магистр ,оқытушы

РЕДАКТОР-КОРРЕКТОРЛАР :

Балмуханова С.Н.- ф.ғ.к., доцент
Сейдалиева Г.О.- PhD оқытушы
Оразова Р.К.- аға оқытушы
Есбосынов Е.З- ф.ғ.к., доцент
Аширова Б.С.- ф.ғ.к., оқытушы
Айтказы С - PhD оқытушы
Есенаман С.Е – магистр ,оқытушы

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ:

Есенаман С.Е - магистр, оқытушы

Журнал Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігіне 12.02.2013 жылы тіркеліп, №13343-Ж куәлігі берілді.

Шығарылу мерзімі жылына 4 рет.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Т.Т. АЯПОВА - д.ф.н., профессор

ЗАМЕСТИТЕЛИ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

Сейдалиева Г.О. – PhD , старший преподаватель

СОСТАВ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Абуов Ж. А. -д.ф.н., профессор
Мирзоев К.И. - д.ф.н., профессор
БукабаеваБ.Е. - к.ф.н., доцент
Кемелбекова З.А. - к.ф.н., доцент
Баданбекқызы З - к.ф.н., доцент
Али Али Шабан - PhD Каир (Египет)
Фатима Шнан–Давен - PhD (Франция)
Әлімсейіт Әбілғазы – д.ф.н.(КНР)
Иноятова У.И. – д.п.н (Узбекистан)
Осман Кабадайы – PhD (Турция)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ ЗА ВЫПУСК ЖУРНАЛА:

Есенаман С.Е.- преподаватель, магистр

РЕДАКТОРЫ- КОРРЕКТОРЫ:

Балмуханова С.Н.- к.ф.н., доцент
Сейдалиева Г.О.- PhD , старший преподаватель
Оразова Р.К.- старший преподаватель
Есбосынов Е.З.- к.ф.н., доцент
Аширова Б.С.- к.ф.н ., преподаватель
Айтказы С - PhD , старший преподаватель
Есенаман С.Е.- преподаватель, магистр

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

Есенаман С.Е.- преподаватель, магистр

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 12 февраля 2013 г. № 13343-Ж

Периодичность 4 раза в год.

EDITOR-IN-CHIEF

Tanat T. Ayapova - Doctor of Philological Sciences, Professor

EDITOR-IN-CHIEF'S ASSISTANTS:

Seydaliyeva G.O.- PhD, senior teacher

EDITORIAL STAFF:

Zhumagaly A.Abuov -Doctor of Philological Sciences, Professor

Knyaz I. Mirzoyev- Doctor of Philological Sciences, Professor

Bakhytkul E. Bukabayeva- Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Zada A. Kemelbekova- Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Zaure.Badanbekkyzy -Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Ali Ali Shaban- PhD Kair (Egypt)

Hans Shahl- PhD (Austria)

Fatima Shnah- Daven- PhD (France)

Alimseyit Abilkazy- PhD (China)

Inoyatova U.I. – Doctor of Philological(Uzbekistan)

Osman Kabadayı – PhD (Turkey)

EXECUTIVE SECRETARY:

Saule Yessenaman- MA, teacher

EDITORS - CORRECTORS:

Balmukhanova S.N.- Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Seydaliyeva G.O.- PhD, senior Lecturer

Orazova R.K.- senior teacher

Yesbosynov E.Z.- Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Ashirova B.S.- Candidate of Philological Sciences, senior teacher

Aiktazy S - PhD, senior teacher

Yessenaman S.Y. - MA, teacher

**Journal is registered at the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan
(Certificate № 13343-J) 2013, February 12**

Periodicity 4 times a year

**ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ
ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION**

МРНТИ: 14.35.09

Абуов Ж.А.¹ Балмуханова С.Н.²

^{1,2} КазНПУ им. Абая

¹доктор филологических наук, профессор

²кандидат филологических наук, доцент

Алматы, Казахстан

**«КОГНИТИВНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ
ЗНАНИЙ НА ОСНОВЕ МЕТОДА ПРЕДМЕТНО-ЯЗЫКОВОГО
ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ»**

Аннотация

Предметно-языковое интегрированное обучение, как один из получивших наиболее широкое распространение и практически востребованных методологий, приобретает все большую актуальность вследствие все возрастающего интереса к проблемам познания, интеракции и коммуникации в их взаимодействии. В полиязычном и поликультурном Европейском сообществе он, вероятно, считается наилучшим методом для языкового обучения. Ключевой особенностью данного метода является его бифокальная направленность на совершенствование иноязычной компетенции при одновременном обучении предмету. Успешная интеграция предмета и языка требует углубленного понимания механизма взаимодействия двух ключевых элементов в процессе обучения. На основе изучения теорий, идей и взглядов зарубежных авторов по данной проблеме в статье обсуждаются проблемы, связанные с когнитивным и языковым аспектом, и ролью изучаемого языка в формировании когнитивной академической компетенции.

Ключевые слова: интеграция контента, языка и познания, языковые навыки, когнитивная академическая языковая компетенция

Abuov Zh.A.¹ Balmukhanova S.N.²

Abay KazNPU

Doctor of Philological Sciences, Professor¹

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor²

Almaty, Kazakhstan

**COGNITIVE AND LINGUISTIC APPROACH TO BUILDING KNOWLEDGE
IN CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING (CLIL)**

Abstract

One of the most widely spread and practically highly required methodologies nowadays, Content and Language Integrated Learning, has been gaining prominence due to an increasing focus on cognition, interaction and meaningful communication. In a multilingual and multicultural European society it might be regarded as the best-fit methodology for language teaching and learning. The main feature of the approach is its dual focus on students' foreign language learning and simultaneous facilitation of the subject matter teaching. Successful integration of the subject and language requires an in-depth understanding of the interplay of the two key components in the educational context. In the article, ideas, and viewpoints of foreign authors, based on theories, the issues related to the cognitive and linguistic aspect of the approach under consideration are highlighted, and the role of the target language in formation of cognitive academic language proficiency is outlined.

Key words: integration of content, language, and cognition, language awareness, cognitive academic language proficiency

«ПӘН МЕН ТІЛ КІРІКТІРІП ОҚЫТУ ӘДІСІ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА АРНАЛҒАН КОГНИТИВТІ-ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕМЕ»

Ж. Ә. Әбуов¹ С.Н.Балмұханова²

^{1,2} Абай атындағы ҚазҰПУ

¹филология ғылымдарының докторы, профессор

²филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Алматы қ., Қазақстан

Түйіндеме

Пән мен тіл кіріктіріп оқыту ең кең таралған және іс жүзінде сұранысқа ие әдістемелердің бірі ретінде және олардың өзара әрекеттесуіндегі таным, қарым-қатынас және коммуникация проблемаларына қызығушылықтың артуына байланысты өзекті болып отыр. Көп тілді және көп мәдениетті Еуропалық қауымдастықта бұл тіл үйренудің ең жақсы әдісі болып саналады. Бұл әдістің басты ерекшелігі - пәнді оқытуда шет тілінің құзыреттілігін арттыруда оның бифокалды бағытталуы. Пән мен тілді сәтті кіріктіру оқу процесінде екі негізгі элементтердің өзара әрекеттесу механизмін терең түсінуді қажет етеді. Осы мәселе бойынша шетелдік авторлардың теорияларын, идеяларын мен көзқарастарын зерттеу негізінде мақалада когнитивтік және лингвистикалық аспектімен байланысты проблемалар, сондай-ақ тілдің танымдық академиялық құзыреттілігін қалыптастырудағы рөлі қарастырылады.

Түйін сөздер: пән, тіл және таным кіріктірілуі, тілдік дағдылар, танымдық-академиялық тілдік құзіреттілік.

Кіріспе. Қазіргі мультимәдени әлемде тіл әлеуметтік, академиялық және кәсіби тұрғыдан жетістікке жетудің маңызды құралдарының бірі болып саналады. Екі тілді және үштілді білім берудің әр түрлі тәсілдерін зерттеу қажет, мұнда шет тілі кәсіби білім мен мәдениетаралық коммуникация әлеміне кірудің құралы рөлін атқарады. Біздің елімізде жүргізіліп жатқан үштілділік саясаты - әлемдік интеграция жолындағы ағылшын тілінің рөлін түсінудің көрінісі. Әлбетте, «біздің қоғамдағы тілдерді зерттеу арқылы плюралингвизмді көтермелеу арқылы алуға болатын әлеуметтік, экономикалық, мәдени

және экологиялық артықшылықтар бар» [1]. Ең танымал және практикалық тұрғыдан сұранысқа ие әдіс-тәсілдердің бірі болып табылатын CLIL қазіргі кездегі қоғамның жаһандану, интеграция және басқалар сияқты проблемаларымен үйлесетін танымға, өзара әрекеттесуге және мазмұнды қарым-қатынасқа үнемі назар аударуының арқасында маңыздылыққа ие бола бастады. Зерттеушілердің пікірінше, CLIL көп тілді Еуропалық қоғамда тілдерді оқыту мен үйрету үшін ең қолайлы әдіс деп санауға болады. CLIL-дің қозғаушы күштері екі бағытта: көптілділікті және тіл проблемаларын тілдік потенциалға айналдыруды күшейтетін мүмкіндіктер жасау [2]. CLIL-дің артықшылықтарын тілді меңгеру, кәсіби құзіреттілік, мәдени білім, интернационализация және жоғары ынталандыру тұрғысынан көруге болады. CLIL-дің басты ерекшелігі - студенттердің шет тілдерін білуін жетілдіру, сонымен бірге олардың пәнді оқып үйренуіне ықпал ету [2].

Әдістер. Көптілділіктің прагматикалық бағытталған артықшылықтарымен қатар, көп тілділік адамның психикалық, когнитивті дамуына серпін беретін және оң ықпал ететіндігі туралы ойды ерекше атап өткен жөн. Екі тілдің өзара тәуелділігі идеясы екі тілді білімнің теориялық негізін қалаған көрнекті ғалымдардың еңбектерінде қалыптасты, олардың ішінде ойлау мен сөйлеудің өзара тәуелділігі теориясының әлемге әйгілі авторы әдіскер Л.Выготскийді, және таксономиялық танымдық теорияларымен Б. Блумды айта кетсе болады, және көптеген заманауи әдістермен танымал авторларды айта кету керек. [3; 4; 5; 6]. Алайда, CLIL аймағында әлі де шешілуге және зерттелуге тиісті кейбір өзекті мәселелер бар, мысалы, CLIL-дегі тілдің рөлі, өйткені ол студенттерге тақырып мазмұнын түсінуге, қабылдауға және қол жеткізуге мүмкіндік береді. Пән мен тілдің сәтті интеграциялануы екі негізгі компоненттің интеграциялық процесінің теориялық негіздерін де, білім беру контекстінде шет тілін меңгеру әдістерін де терең түсінуді талап ететіні түсінікті. Сондықтан CLIL тәсілінің шеңберіндегі танымдық-лингвистикалық аспектке қатысты сұрақтар бірінші кезекте болып саналады. Кейбір зерттеушілер «тілді және педагогикалық теориялық негіздерді біріктіретін білімді дамыту мен мағынаны қалыптастыру үшін тілді қолдану арасындағы интегралды тәсіл мен туа біткен қатынасты түсіну керек» деп тұжырымдайды. Дәл осы жағдайда теория маңызды, себебі бұл біздің ұйымға айтарлықтай әсер етеді және біз бұл тәсілді CLIL сабақтарында қалай қолдану керек екенін көрсетеді.

Зерттеушілер сияқты біз де шебер интеграция CLIL-ді сәтті жүзеге асырудың кілті болып табылатындығымен келісеміз. Кейбір зерттеушілер атап өткендей, жоғары білім беру мазмұны бойынша мұғалімдер көбінесе лингвистикалық және дидактикалық құзіреттіліктерді назардан тыс қалдырады, сыныптағы дискурстың негізгі мақсаты ретінде білім мазмұнын ерекше атап өтеді, сондықтан олар тілдің осы контексте алатын негізгі рөлін атап көрсетпейді.

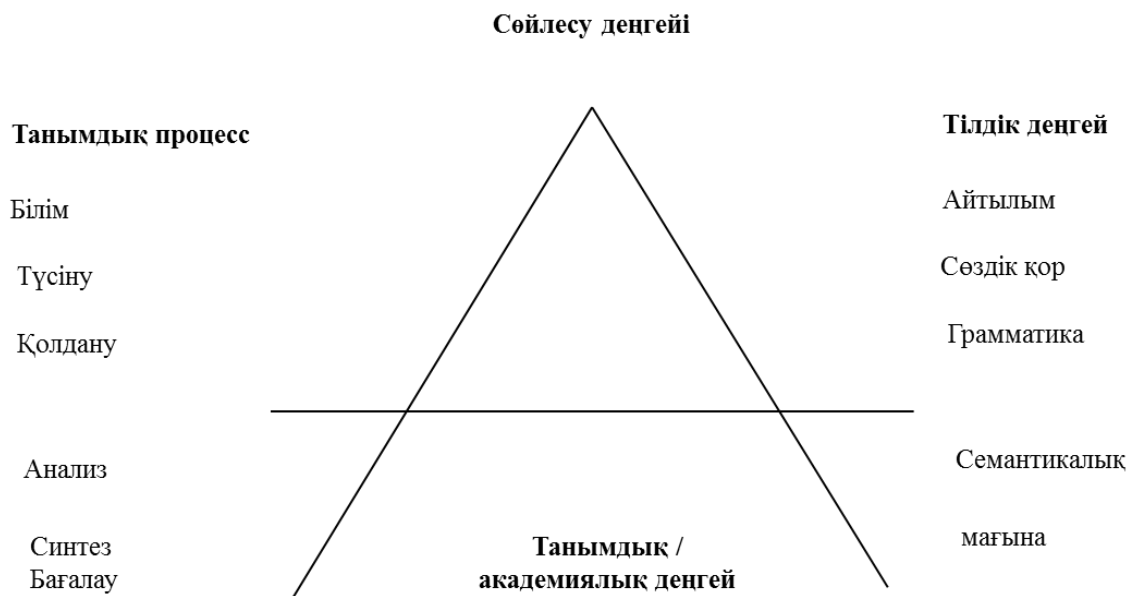
Осыған байланысты лингвистикалық сана түсінігі шешуші мәнге ие болады, өйткені лингвистикалық сана білімнің екі түрін байланыстырады: тақырыпты білу және екінші тілді білу. Тіл туралы білім «тіл туралы білімді және тілді үйренудегі саналы қабылдау мен сезімталдықты» білдіру үшін қолданылады [8., 141]. Сондықтан CLIL-ді оқытуда тіл білімінің теориялық негіздерін және белгілі бір білім беру контекстіндегі тілдік қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін оны тереңірек түсіну өте маңызды.

Зерттеушілердің пікірінше, тақырыпты мұқият таңдау сөзсіз маңызды, бірақ бұл CLIL-дің сәтті жүзеге асуына кепілдік бермейді. Метакогнитивті дағдылар пән мазмұны туралы ақпаратты оның мағынасын түсіну және жеткізу қабілетіне айналдыру процесінің қажетті шарты болып табылады. Бұл дегеніміз, тіл білімінің пәндік білімді қалыптастырудағы маңызды рөліне баса назар аударылып, CLIL мұғалімдері үшін айқын болуы керек.

Нәтижелер. CLIL-дегі тіл түрлерін саралау арқылы тілді меңгеру құбылысының сипатын анықтайтын және екі тілді контексте сәтті оқу үшін дамытылуы

қажет тілдік құзіреттіліктерді сипаттайтын теориялық негіздердің бірі - BICS (негізгі тұлғааралық дағдылар) мен CALP (танымдық академиялық тілді білу), ол тілді меңгерудің екі факторлы тұжырымдамасын бейнелейді. Бұл екі қысқартуды бастапқыда екі тілді білім беру және екінші тілді меңгеру саласындағы жетекші әдіскерлердің бірі Дж.Камминс ойлап тауып, ұсынған. [5] Олар қос тілді елдердегі студенттердің екінші тілді меңгеру кезеңдерін сипаттайтын зерттеу нәтижесінде дүниеге келді. Көптеген жылдар бойына балалардағы екінші тілді меңгеру процесін зерттей отырып, ол екі түрлі тіл меңгерудің айырмашылығын зерттеді. BICS - бұл күнделікті бетпе-бет сөйлесу үшін қажет «үстірт» тыңдау және сөйлеу дағдылары, оны көбіне студенттер тез игереді және CALP мектеп жағдайында академиялық талаптарға сай келетін тілді білу аспектісін білдіреді, бұл студенттердің қабілеттілігінің негізі болып табылады және әр түрлі пәндер бойынша оған қойылатын академиялық талаптарды орындау болып табылады. Сонымен, академиялық тілді меңгеру деңгейі «адамның мектептегі ауызша және жазбаша білім беру жазбаларына қол жеткізуге және оларды басқаруға болатын дәреже» ретінде анықталады [5; 67]. Бұл әлдеқайда формальды жағдайда, мысалы, сыныпта табуға болатын жоғары деңгейдегі академиялық дискурс.

Дж.Камминс бұл екі деңгей барлық тілдерде бар деп санайды - спикер күнделікті негізде шақырулар мен контекст арқылы байланысатын BICS деңгейі және спикер контексттік шақыруларға ерекше назар аудармай сөйлей алатын CALP деңгейі. Оқушыларға оқыту тілі керек немесе Дж.Камминс тіл туралы когнитивтік академиялық білім деп атайды. Оның тілдік дағдыларды тұжырымдамалау CLIL мұғалімдеріне CLIL әдіснамасын қолдана отырып, тілді меңгеруге көмектеседі. BICS пен CALP арасындағы айырмашылықтар келесі қарама-қайшылықтарға негізделеді: бейресми / ресми, деконтекстуальды / контекстік, әлеуметтік / пәндік тіл. BICS пен CALP арасындағы айырмашылықты Дж.Камминс «айсберг» графикалық метафорасының көмегімен бейнелейді. Блумның танымдық қабілеттерінің таксономиясын қолдана отырып, ол төменгі деңгейдегі когнитивтік дағдыларды, мысалы, NIRS-пен байланысты айсберг үстіндегі білім, түсіну, қолдану; ал CALP-ге қатысты талдау, синтез, бағалау сияқты жоғары деңгейлі танымдық дағдылар оның астында орналасқан. Тілді меңгерудің негізгі деңгейіне келетін болсақ, сөйлесу дағдылары (айтылым, лексика, грамматика айсбергтің көрінетін бөлігінде де, академиялық тілдік дағдылар көрінетін бөлігінен төмен (1-кесте).

1-кесте. Дж. Камминстің көп тілді BICS / CALP Айсберг моделі

Екі тілді адамның тілдік дағдыларын BICS / CALP қос-велосипед моделінде Дж.Камминс ұсынады. Тілді меңгерудің жалпы ауданы «Жалпы негізділік (CUP)» деп аталады, ол алғашқы тілді (L1) және екінші тілді (L2) дамытуға және қолдануға негіз береді. Бұл 1-тілде пайда болатын кез-келген CUP кеңейту 2-тілге пайдалы әсер етеді дегенді білдіреді. Теория сонымен қатар қосымша тілдерді үйрену оңай болатынын түсіндіреді.

Талқылау. Дж.Камминстің жетістігі - жоғары білім берудегі екі тілді білім беру моделінің теориялық негізін құрайтын BICS және CALP теориясына негізделген екі факторлы байланыс моделін дамыту. BICS және CALP арасындағы айырмашылықты ескере отырып, Дж.Камминс тілдік білімнің екі аспектісінің дихотомиясын ұйымдастыру туралы толық түсінік қалыптастырды, оған «қарама-қайшылықтар» / «контекстке ендірілген» /, «танымдық тұрғыдан қажетсіз» / «танымдық тұрғыдан талап етілетін» қарама-қайшылықтарды енгізе отырып, теориялық тұрғыдан дамыды. (2-кесте)

I	II
<p>Танымдық тұрғыдан қарапайым емес / мәтінмен енгізілген құрдастарымен жеке әңгіме кескін мәзірінен тапсырыс беру бейнемен презентация тыңдау</p>	<p>Танымдық тұрғыдан қарапайым емес / Мәтіннің мәні қалпына келтірілді телефон әңгімесі достың ескертуі жазбаша нұсқау</p>

Ш Танымдық қажеттілік / Мәтіннің мәні енгізілген аудиовизуалды сабақтар ғылыми эксперимент негізгі тақырып элементтері	ІҮ Танымдық қажеттілік / Мәтіннің мәні қалпына келтірілді оқылым / жазылым тақырып мазмұны көптеген мазмұнды сыныптар
--	--

Кесте 2. Дж. Камминстің квадранттары

Дж.Камминс CALP айырмашылықтарын танымдық тұрғыдан талап етілетін және контекстік тұрғыдан төмен деп бөледі. Осылайша, академиялық тіл әдетте контекстен қысқартылған, яғни мазмұн туралы ақпаратты түсінуге көмектесетін кеңестер аз. Қоршаған орта туралы түсініктердің болмауына байланысты академиялық тіл әлеуметтік-танымдық тұрғыдан қарапайым тілге қарағанда танымдық тұрғыдан талап етіледі.

Оқу тілінің құрылымдық-танымдық білімі үш негізгі компонентпен сипатталады:

- танымдық компонент (ойлау қабілетін дамыту, талдау, синтез, бағалау), нақты ойды білдіру, тұжырымдарды дәлелдеу және талдау, дәлелдемелер беру, пайымдаулар қалыптастыру, құбылыстың бөліктері мен олардың арасындағы байланысты анықтау, жалпылау және өзектілігін нақтылау қабілеттілігімен сипатталатын пәндегі жоғары деңгейлі ақыл-ой қабілеттерін дамыту (талдау, синтез, бағалау). маңызды емес ақпарат, құбылыстарды бағалау және түсіндіру);

- академиялық (пәндік) компонент (пәндік терминологияны білу, лексика, анықтай білу, түсіндіру, графикалық материалмен жұмыс істеу, білім беру стратегиясын әзірлеу (оқыту әдістері, зерттеу және т.б.);

- тілдік компонент (тілдік жүйені білу және тілдік дағдыларды (лексикалық және грамматикалық, фонетикалық) қарым-қатынас құралы ретінде).

Тілдің пәндік және тілдік интеграциялануындағы функциясы мен мағынасына назар аударатын тағы бір тұжырымдамалық CLIL-ға негізделген шеңбер - Д. Койл ұсынған Тілдік триптих моделі [2; 36]. Бұл тұжырымдамалық модель CLIL-дегі тілді өзара байланысты үш жақтан - Language Triptych компоненттерінен интерпретациялауға негіз береді:

1) оқыту тілі: білім саласындағы түсініктер мен дағдыларға қол жеткізу үшін қажетті пәндік-бағытталған тіл; мазмұны: терминология, пәндік сауаттылық, сөздердің академиялық тізімі;

2) оқуға арналған тіл: оқушының шет тілдік ортада жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін тіл. Бұған аудиторияның тілі, сондай-ақ оқу процестері мен қарым-қатынас үшін қажет тіл кіреді; мазмұны: CALP функциялары;

3) оқыту арқылы тіл: оқу мазмұнын қалыптастыру барысында қалыптасқан және дамыған жоспарланбаған тіл; мазмұны: тіл үйренудің «құралы» ретінде.

Д.Койлдың Тіл триптихін құрал ретінде оның мақсаты мен қолданылуы төмендегідей тұжырымдалады:

- CLIL-дің әртүрлі контекстерінде тілдік қажеттіліктерді талдауға арналған құралдармен қамтамасыз ету;

- CLIL тіліне қойылатын талаптардың түрлерін ажырата білу;

- білімді құрастыру үшін тілді тіл ретінде қолдануды тұжырымдау.

Қорытынды. Осылайша, осы мақалада қарастырылған теориялық модельдер CLIL-дің кез-келген жадайда жиналатын тілдердің түрлері туралы ойлау құралы ретінде қызмет етеді. CLIL-дің түпкі мақсаты - танымдық дағдыларды синтездеуге және оларды мақсатты тілде ауызша айтуға бағытталған CALP құру. Академиялық контексте тілді қолдану мен сөйлесу контекстіндегі тілді қолдану арасындағы айырмашылықтың педагогикалық салдары тілді оқытуға бағытталған тілдік құзіреттіліктердің қайсысына бағытталуы керектігін көрсетеді. BICS және CALP дихотомиясының негізгі идеясы - бұл тіл күнделікті қарым-қатынас жағдайына қарағанда басқаша түрде академиялық мәнде қолдану; Академиялық лингвистикалық құзіреттілік табиғи түрде игерілмейді, ол пәндік тілдік интеграцияланған оқыту әдісі - CLIL негізінде оқытылады және дамиды.

Тілді білім беру (академиялық) контекстінде және сөйлесу ортасында қолдану арасындағы айырмашылық CLIL тілін оқытуда қандай тілдік құзіреттілікті басшылыққа алу керектігін неғұрлым нақты түсінуге ықпал етеді, ол халықаралық стандарттарға өте жақсы сәйкес келеді. Мазмұн мен тілдің интеграциясында когнитивтік-лингвистикалық компонентті түсіну академиялық тіл туралы танымдық білімді мақсатты түрде қалыптастыру үшін маңызды болуы мүмкін. Танымдық факторды ескере отырып, пәндік білімді қалыптастыру процесіне көзқарас, тандем мазмұнындағы қосымша тілдің рөлін түсіну - тіл мектептері мен университеттерде екі тілді білім беру сапасын жақсартуда құнды ресурс бола алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Marsh, D., Lange, G. (2000). Using languages to learn and learning to use languages. // Jyväskylä, Finland: University of Jyväskylä, – P. 36.
2. Coyle D. (2010). CLIL: Content and Language Integrated Learning // D. Coyle, Ph. Hood, D. Marsh // Cambridge University Press,. – P. 182.
3. Выготский Л.С.. Мышление и речь // 5 издание. М.: Издательство ЛАБИРИНТ, 1999. – С.352.
4. Bloom, B.S. (Ed.), Engelhart, M.D., Furst, E.J., Hill, W.H., & Krathwohl, D.R. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals / Handbook 1: Cognitive domain.// New York: David McKay, – P. 207
5. Cummins, J. (1984). Bilingualism and Special Education: Issues in Assessment and Pedagogy / Clevedon, England: Multilingual Matters. – P.306.
6. Zaripova R.R. Interactive WEB 2.0. Tools in Content and Language Integrated Learning (CLIL) / R.R. Zaripova, L.L. Salekhova, A.V. Danilov // Journal of Language and Literature. - 2016. – Vol. 7. – P. 65-69.
7. Meyer, O., Coyle, D., Halbach, A., Schuck, K., & Ting, T. A pluriliteracies approach to content and language integrated learning – mapping learner progressions in knowledge construction and meaning-making / Language, Culture and Curriculum. 2015. # 28 (1). – P. 41-57.
8. M.del Pozo, M.A. An approach to CLIL teacher language awareness using the Language Triptych. / Pulso. Revista de Educacion. 2016. # 39. – P.141-157.

МРНТИ: 14.35.09

Баймагамбетова К.А.¹ Кемелбекова З.А.²

¹²*Абай атындағы ҚазҰПУ,*

¹*6M011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты*

² ф.ғ.к., доцент

ШЕТЕЛ ТІЛІН CLIL ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ҮЙРЕНУ

Андатпа

Бұл мақалада CLIL технологиясы теориялық тұрғыда қарастырылған. CLIL технологиясын сабақ барысында қолданудың мақсаты мен міндеттері, сонымен бірге артықшылық тұстары жайында сөз етіледі. Бұл әдіснама заман талабына сай оқушыларды даярлаудағы өзекті технологиялардың бірі болып табылады, сонымен қатар оқушылардың танымдық белсенділігінің дамуын қамтамасыз етеді, олардың шығармашылық әлеуетін ашады және коммуникациялық мәселелерді шешуге көмектеседі.

Тірек сөздер: шет тілі, CLIL, пән, оқу пәні, оқушы, ана тілі, білім, оқу материалы

Баймагамбетова К.А.¹ Кемелбекова З.А.²

¹*Магистрант 2 курса специальности 6M011900- Иностранный язык: два иностранных языка*

² *доцент, к.ф.н.*

ИЗУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ CLIL

Аннотация

В этой статье теоретически рассматривается технология CLIL. Цель и задачи использования технологии CLIL, а также преимущества. Данная методика является одной из самых современных технологий в подготовке учеников, а также способствует развитию познавательной активности студентов, раскрывает их творческий потенциал и помогает решать проблемы общения.

Ключевые слова: иностранный язык, CLIL, предмет, учебный предмет, учащийся, родной язык, знание, учебный материал.

Baimagambetova K.A.¹, Kemelbekova Z.A.²

¹*Abay KazNPU,*

¹*Master Degree 2 course of speciality 6M011900- Foreign language : two foreign languages*

² *Candidate of Philology, Docent*

LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN BASIS OF CLIL TECHNOLOGY

Abstract

This article theoretically reviews CLIL technology. The purpose and objectives of using CLIL technology, as well as advantages. This technique is one of the most modern technologies in the preparation of students, and also contributes to the development of cognitive activity of students, reveals their creative potential and helps to solve communication problems.

Keywords: foreign language, CLIL, subject, academic subject, student, native language, knowledge, educational material

12 жылдық білім беруге көшуге байланысты Қазақстанның білім беру жүйесі мен оқыту әдістері жетілдірілуде, бұл мұғалімге жаңа талаптар қояды. Жаңа мектептің мұғалімі - бұл рухани дамыған, ойлау қабілеті, кәсіби шеберлігі, педагогикалық дарыны және жаңашылдыққа ұмтылысы бар шығармашылық тұлға. Сондықтан, қазіргі өркениеттің болашағы тек технологиялық прогресс пен экономикалық өсу деңгейіне ғана байланысты емес деген түсінік пайда болды. Ол негізгі әлеуметтік-экономикалық мәселелерді адамның пайдасына және оның атынан шешуге дайын жеке адамның рөлімен анықталады. ЮНЕСКО мәліметтері бойынша, бұл құбылыстың себептерінің бірі әлемдік өркениеттің құндылықтарын қайта қарау болды, оның барысында қоғам әлеуметтік прогреске белсенді қатыса алатын, өзін және айналасындағы әрекеттерді өзгерте алатын, әлемдік ойлау қабілеті бар мәдениетті адамды тәрбиелеу қажеттілігін түсінді. [1]

Көп нәрсе қоғамдағы білім беру жүйесіне және оның жағдайына байланысты болатындығын бәрі біледі, іс жүзінде бұл болашақ қоғамның негізі, сонымен бірге тілдің қоғамдағы және оның қатынастар жүйесіндегі орны маңызды рөл атқаратындығын атап өткен жөн. Мектеп, оқу орны ретінде, өз кезегінде, шет тілін сәтті оқуға жағдай жасап дамыта алады. Мұғалім, ең алдымен, өз пәнімен тәрбиелейді. Бұл мақалада талқыланатын әдіс ең сәтті деп саналады, өйткені ол сізге бірден екі немесе одан да көп пәндерді, соның ішінде ағылшын тілін үйренуді біріктіруге мүмкіндік береді. Бұл әдісті бастапқы буындарда да, ортада да қолдануға болады. Бұл қызметтің осы түрінің артықшылықтары туралы әрі қарай талқыланады.

CLIL аббревиатурасы Content and Language Integrated Learning - шет тілін оқыту мен басқа академиялық пәндердің бірігуін білдіреді. Бұл терминді алғаш рет Дэвид Марш 1994 жылы ұсынған. Оқытудың бұл түрі пәндер немесе олардың жеке бөлімдері шет тілінде оқытылатын кездегі оқу жағдайларын сипаттайды, осылайша екі мақсатты көздейді: тақырыпты оқу және бір уақытта шет тілін оқып үйрену. Марш өз зерттеулерін жалғастырды және 2001 жылы әдістеменің мәні келесідей түсіндірілді: CLIL шет тілін оқытуды басқа пәндерді оқытудың құралы ретінде қарастырады, осылайша білім алушының оқуға деген қажеттілігін қалыптастырады. Бұл оған қарым-қатынаста, сонымен бірге, ана тілінде қайта ойлауға және дамытуға мүмкіндік береді. [2]

Әдістемені қабылдаудың бастапқы нүктесі - әр оқушының ұтымды және білімді тұлға екендігін мойындау, бірақ ол өзінің интеллектісін тек ана тілінде көрсете алады. Шетел тіліндегі қарым-қатынас жағдайында студенттер арнайы білім - құрылыс, педагогика, медицина және т.б. салалардағы білімдерін көрсете алмайды. Осы мамандықтар бойынша шетел тілін білмесе, олар кәсіби тұрғыда сөйлесе алмайды. Сонымен қатар, оқушылар мен студенттерге қажет мамандықтар бойынша ақпараттық ресурстарға қол жетімділік шектеулі болуы және тиімді кәсіби өсуге мүмкіндік болмауы мүмкін. Шетел тілдерін меңгеру бізге «Тағам», «Отбасы», «Хобби» сияқты контекстен алшақтап, болашақ студенттердің кәсіби және жалпыға ортақ қарым-қатынасына тән коммуникативтік жағдайларға ауысуға мүмкіндік беру қажет. Осылайша, шетел тілін оқытудағы функционалды тәсіл білім контексті ретінде кең білім беру кеңістігін ұсына отырып, одан да тиімді нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

CLIL форматында сабаққа тән элементтер (CLIL әдістемесінің 4 "C"):

- Content — мазмұны. Пән бойынша білімді меңгеру және іскерлікті дамыту процесін ынталандыру;

- Communication – қарым-қатынас. Студенттерді пән бойынша білім алу үшін шетел тілі құралдарын пайдалануға үйрету;

- Cognition – ойлау қабілеті. Тіл мен пәнді жақсы түсіну үшін ойлау қабілетін дамыту қажет. Бұл мақсатқа жету аналитикалық немесе сыни оқу және жазу үшін

тапсырмалар, басты, салыстыру, болжау, байланыстарды табу және т.б. бойынша тапсырмалар көмектеседі.

- Culture – мәдениеттану білімі. Жекелеген мәдениеттердің ерекшеліктерін, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын түсіну білім алушыларға заманауи мәдени кеңістікте тиімді әлеуметтенуге, өз мәдениетін жақсы түсінуге және оның сақталуы мен дамуын ынталандыруға көмектеседі. [3]

Оқу курсы жобалау кезінде оқытушы келесі факторларды ескеруі керек: оқушылардың жас мөлшері, олардың әлеуметтік-лингвистикалық ортасы, пәндерді шетел тілінде оқумен танысу деңгейі. CLIL әдіснамасы форматындағы сабақтарды өткізу, бір жағынан, шетел тілі мұғаліміне қойылатын талаптардың жоғарылауын қамтамасыз етеді, яғни басқа пән мұғалімдерімен бірге сабақтарды дайындауға және өткізуге дайын болуы керек. Екінші жағынан, студенттер шетел тілдеріндегі сабақтардың басқа пәндерге қарағанда жиі қызықты болатындығын атап өтеді, өйткені мұғалімдер презентацияның, жұмысты ұйымдастырудың әртүрлі формаларын қолданады және балалардың жеке және шығармашылық іс-әрекеттеріне ерекше көңіл бөледі. Бұл базалық пәндерді оқу шетел тіліндегі сабақтарға тән белсенді және коммуникативті көзқарас аясында жүргізілсе, студенттер үшін әлдеқайда қызықты және тиімді болады дегенді білдіреді.

Оқу материалын таңдауға және оған арналған тапсырмаларды әзірлеуге ерекше талаптар қойылады. Осылайша, мұғалімге келесі міндеттер қойылады:

– Оқу пәні бойынша материал оқушылардың ана тілінде осы пәндегі өзекті білім деңгейінен сәл төмен күрделілік деңгейінде таңдалуы тиіс.

- Мәтіндер мұқият іріктелуі және материалды түсіну және игеру үшін тапсырмалардың жеткілікті санымен жабдықталуы тиіс.

- Мәтінді өңдеу бойынша тапсырмалар пәндік мазмұнына баса назар аударатын отырып, оқушыларды мәтіннің басты ойын түсіну, тексеру, талқылау процесіне қатыстыру керек.

- Тапсырмалар лингвистикалық формалардың ерекшеліктерін көрсету, оларды жасау, қолдану, тексеру мен бағалаудың әр түрлі түрлерін қолдана білу.

- Тапсырмалар оқушылардың өзіндік және шығармашылық қызметін, шетел тілінде ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасау үшін коммуникативтік тапсырмаларды ынталандыруы тиіс.

- Оқушыларды тілдік, мазмұндық және коммуникативтік қиындықтарды шешу үшін компенсаторлық стратегиялармен таныстыру керек.

Оқу материалын таңдау мекеме анықтаған курстың құрылымына байланысты болады. Курстың үш негізгі моделі бар:

- Тілдік білімді кеңейту - аптасына бір-екі сағат бір пәннің немесе бірнеше пәннің материалдарымен жұмыс жасауға арналған.

- Модульдік оқыту - оқу процесінің әртүрлі кезеңдерінде жеке немесе бірнеше пәндерді шетел тілінде оқуға арналған модульдер енгізілген.

- Пәнмен ішінара бірігу - шетел тіліндегі сабақтардың 50% -ы CLIL әдіснамасы форматында өткізіледі. Оқу материалының мазмұны тақырып бойынша негізгі сыныптарда оқыған материалды қайталай немесе толықтыра алады. [4]

Жоғарыда аталған факторлардың барлығын ескере отырып, CLIL әдіснамасына негізделген курс келесі білім беру мақсаттары мен міндеттерін шешуге мүмкіндік береді:

- шетел тілін үйренуге деген ынтаны арттыру;
- студенттерді күнделікті қарым-қатынас мәселелерін шешуде шетел тілін саналы және еркін пайдалануға үйрету;
- студенттердің басқа мәдениеттер туралы білімі мен түсінігін дамыту;

- студенттерді жаһандық контексте үздіксіз білім алуға және жұмыс істеуге даярлау;

- шетел тілін табиғи және заманауи қолдану арқылы тілдік және коммуникативті күзiреттiлiктердi дамыту.

CLIL сабағы мұғалімнен келесі тармақтарды сақтауды талап етеді:

- тіл мен пәндік білімді ұштастыру.

- Сабақтың тілдік құрамына нақты құрылым қажет емес.

- Сабақтың тілдік компоненттері тақырыпқа байланысты.

- Лексикалық тәсіл грамматикалық тұрғыдан гөрі маңызды.

- Сабақта қойылған тапсырмалар оқушының дайындық деңгейіне байланысты. [5]

Оқытудың өзектілігі ҚР МЖМБС анықталған, өйткені әрбір білім беру сатысындағы оқушылардың жалпы оқу біліктері, дағдылары мен іс-әрекет тәсілдері, әрбір пән бойынша күнделікті өмірде және практикалық қызметте алған білімі мен іскерлігін пайдалана білуге қойылатын талаптар белгіленген.

Мұғалімнің әмбебаптығы – бұл CLIL әдісінің негізі. CLIL-да тіл мұғалімі үшін жаңа ештеңе жоқ. Айырмашылық тек шетел тілінің мұғалімі пән мұғалімі болуы тиіс немесе пән мұғалімі өз пәнін шетел тілінде бере алуы тиіс. Ең бастысы, сіз үйрететін пән емес, сіз қалыптастыратын тұлға. Пән жеке тұлғаны емес, мұғалім пәнді оқытумен байланысты өз қызметін қалыптастырады. Бүгінгі белсенді оқушы-қоғамның ертеңгі белсенді мүшесі. Себепті ойлауды үйрету үшін «неге?» Сұрағын жиі қолдану керек: себептілікті түсіну - оқытуды дамытудың қажетті шарты. Шығармашылық ойлауды проблемаларды жан-жақты талдау арқылы дамыту керек; танымдық тапсырмаларды бірнеше жолмен шешу керек, көбінесе шығармашылық тапсырмаларды орындау. Студенттерге оқу перспективаларын жиі көрсету керек. Білім жүйесін игеруді қамтамасыз ету үшін схемаларды, жоспарларды қолданыңыз. Оқу процесінде әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру, студенттерді сараланған топшаларға бірдей білім деңгейімен біріктіру өте маңызды. Оқушылардың өмірлік тәжірибесін, қызығушылықтарын, даму ерекшеліктерін зерделеу және ескеру. Студенттерге өмірлік жоспарларды жүзеге асыру үшін қажет нәрсенің бәрін білсе, әр адам өмірден өз орнын табатынын түсіндіріңіз. Бүкіл өмір-стандартты емес, өндірістік және тұрмыстық шешімдердің сериясы. Көп білетін адам емес, әртүрлі ақпарат көздерінен алған білімін ұйымдастыра және қолдана алатын адам тиімді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Mehisto, P., Marsh D., Frigols, M.J. (2008) Uncovering CLIL. Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Macmillan Books for Teachers. Macmillan Education
2. Marsh, D. (2001). Using Languages to Learn and Learning to Use Languages: An introduction for parents and young people. TIE-CLIL: Milan.
3. British Council. CLIL (Content and Language Integrated Learning) Introduction/Teaching English/British Council/ <http://www.britishcouncil.org>.
4. Maljers A., Marsh D., Coyle D., Hartiala A. K., Marsland B., Pérez-Vidal C., Wolff D. (2002) The CLIL Compendium. <http://www.clilcompendium.com>
5. Лалетина, Т. А. Интегрированный подход и использование предметно-языковой интеграции при обучении иностранному языку.
6. Bentley, Kay (2010) TKT Course CLIL Module CUP

МРНТИ: 14.35.09

С.Н. Сулейменова¹ С.М. Әбдігұлова²

^{1 2} Абай атындағы ҚазҰПУ

^{1 2} оқытушылар, педагогика ғылымдарының магистрлері

Алматы қ., Қазақстан

ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҒЫНДА БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ СӨЙЛЕУ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУДА ІС-ӘРЕКЕТТІК ТӘСІЛДІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Түйіндеме

Бұл мақалада шетел тілін оқытудағы іс-әрекеттік тәсілдің қолдану ерекшелігі туралы айтылған. Шетел тілін оқытуда ерекше орын алатын – рөлдік ойындар, олар коммуникативтік құзыреттіліктің дамуына, сонымен бірге, оқыту процесінде оқушылардың ынтасын арттыруға ықпал етеді. Шетел тілін оқыту бір-бірімен тығыз байланысты практикалық, тәрбиелік, білімдік және дамыту мақсаттарына қол жеткізуді қамтамасыз етуге тиіс, соның ішінде ең бастысы, практикалық мақсат болып табылады, ал тәрбиелік, білімдік және дамыту мақсаттарына оқушылардың белсенді тілдік ойлау танымдық жағдайларында тілді меңгеру процесінде жетуге болады. Сондықтан, шет тілін оқыту әдістемесінің басты үрдістерінің бірі – алға қойылған мақсаттардың бәріне сәйкес келетін осындай оқыту тәсілдерін іздеу болып табылады. Алдымызға қойған ақырғы мақсатқа жету үшін сабақты дұрыс ұйымдастыра білу керек және рөлдік ойындарды дұрыс қолдана білу керек. Егер әдістеме сай болса, қорытындысы табысты болмақ.

Кілт сөздер: іс-әрекеттік тәсіл, рөлдік ойындар, жаңа технологиялар, мотивация, сабақтың ұйымдастырылуы, коммуникативтік құзыреттілік.

С.Н. Сулейменова¹ С.М. Әбдігұлова²

^{1 2} Абай атындағы ҚазҰПУ

^{1 2} оқытушылар, педагогика ғылымдарының магистрлері

Алматы қ., Қазақстан

ОСОБЕННОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО ПОДХОДА В УЛУЧШЕНИИ НАВЫКОВ ГОВОРЕНИЯ У ОБУЧАЮЩИХСЯ НА УРОКЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В данной статье речь идет об особенностях использования деятельностного подхода обучения иностранному языку. Важную роль в обучении занимают ролевые игры, которые способствуют развитию коммуникативной компетенции, а также способствуют повышению мотивации у учащихся в процессе обучения. Обучение иностранному языку может и должно обеспечивать достижение практической, воспитательной, образовательной и развивающей целей, тесно взаимосвязанных между собой, при этом ведущей является практическая цель, а воспитательная, образовательная и развивающая цели достигаются в процессе овладения языком в

условиях активной познавательной речемыслительной деятельности обучаемых. Таким образом, одной из ведущих тенденций современной методики обучения иностранному языку является поиск таких методов и подходов обучения, которые наиболее полно соответствовали бы поставленным целям. Для достижения положительной конечной цели необходимо правильно организовать урок и правильно применить ролевую игру. Если методика применена должным образом, результат не заставит долго ждать.

Ключевые слова: деятельностный подход, ролевая игра, инновационная технология, мотивация, организация урока, коммуникативная компетенция.

*Suleimenova S.N.¹ Abdigulova S.M.²
^{1,2}KazNPU named after Abay
^{1,2} teachers, masters of pedagogical sciences.
Almaty, Kazakhstan*

THE FEATURE OF USING ACTIVITY APPROACH IN DEVELOPING LEARNER'S SPEAKING SKILLS IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

Abstract

In this article we are talking about the relevance of the feature of activity approach of foreign language learning. Role plays are of great importance in the training that contribute to the development of communicative competence, as well as to the motivation of the students in the learning process. Learning a foreign language can and should ensure the achievement of practical, educative, educational and developmental objectives are closely interrelated, thus leading a practical purpose, and educative, educational and developmental objectives are achieved in the process of language acquisition in terms of active informative ideational activity of students. Thus, one of the leading trends in modern methods of foreign language teaching is the search for such teaching approaches that would be most fully consistent with its objectives. To achieve a positive final goal it is necessary to organize the lesson and apply role play correctly. If the technique is applied properly, the result will not wait long.

Key words: activity approach, role play, innovative technology, motivation, lesson organization, communicative competence.

Біздің өміріміз бір орында тұрмайды-ол білім беру процестеріне өз түзетулерін енгізе отырып, қарқынды дамып келеді және жаңа білім мен шеберлікті талап етеді. Бүгінгі таңда, іс-әрекеттік тәсіл – білім беру жүйесінің заманауи әдіснамалық негізі бола отырып, оқу үдерісінің негізгі психологиялық шарттары мен механизмдерін, білім алушылардың оқу іс-әрекетінің құрылымын толық сипаттайды.

Іс-әрекеттік тәсіл – бұл адамның сана-сезімін және жалпы оның жеке тұлғасын қалыптастыруға бағытталған іс-әрекет процесі. Адам – іс-әрекет тұрғысынан белсенді шығармашылық тұлға ретінде әрекет етеді. Әлеммен өзара қарым-қатынас жасай отырып, адам өзін-өзі қалыптастырады.

Д.Дьюи оқытудағы іс-әрекет тәсілінің негізгі қағидаларын анықтады:

- білімгерлердің қызығушылығын есепке алу;
- ойлау мен іс-әрекет арқылы оқыту;
- таным мен білім – қиындықтарды жеңудің салдары ретінде;
- еркін шығармашылық жұмыс.

Л. С. Выготский, А.Н.Леонтьев, Д.Б.Эльконин, П.Я.Гальперин, В.В.Давыдов еңбектерінде қарастырылған іс-әрекеттік тәсіл – білім беру жүйесіндегі тұлғаның дамуы ең алдымен білім беру және тәрбие процесінің негізі болып табылатын әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастырумен қамтамасыз етіледі.

Іс-әрекеттік тәсілінің негізгі принципі білім алушының жеке тұлғасын қалыптастыру мен «жаңа білім ашуға» бағытталған өзінің жеке іс-әрекеттері арқылы жүзеге асырылады. Оқытушы білімді, шеберлікті, дағдыны қарапайым жеткізудің орнына, білім алушының оқу мақсаттарын өз бетінше қоюы, оларды іске асыру жолдарын жобалауы, өз жетістіктерін бақылау және бағалау қабілетін дамытуы, басқаша айтқанда, оқу іскерлігін дамытуы – мектептегі білім берудің басты мақсаты болып табылады. Бұл оқытудың жаңа нысандары мен әдістерін іздестіруді, білім беру мазмұнын жаңартуды көздейді. Білім алушылардың шетел тілінде мәдениетаралық қарым - қатынас орната білуі – шетел тілін оқытудың негізгі мақсаты болып табылады. Іс-әрекеттік тәсіл әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, нәтижелерге қол жеткізуді жоспарлауға мүмкіндік береді.

Іс-әрекеттік тәсіл көптеген педагогикалық технологиялардың негізінде жатыр:

- Жобалау тәсілі;
- Оқытудың интерактивті әдістері;
- Проблемалық-диалогтық оқыту;
- Оқытудың витагендік тәсілі;
- Пәнаралық байланыстар негізінде интеграцияланған оқыту.

Аталған педагогикалық технологиялар:

- Білімді меңгеру процесіне іс-әрекеттік сипат береді; жобалық, шығармашылық, зерттеу жұмыстары барысында ақпараттарды меңгертуге;
- Дербестік пен жауапкершілікті өзінің жасаған іс-әрекетінің нәтижелері арқылы арттыруға;
- Білім берудің практикалық бағытын дамытуға мүмкіндік береді.

Оқытудың дәстүрлі және іс-әрекеттік тәсілдерінің ерекшеліктері

Оқытудың тәсілі	дәстүрлі	Іс-әрекеттің құрылымы	Оқытудың іс-әрекеттік тәсілі
Оқытушы қойылады.	арқылы	1. Мақсат-жоспарланған үлгі, болжамды нәтиже.	Проблематизация процесінде оқушылардың алдағы қызметтің мақсатын ішкі қабылдауы қамтамасыз етіледі.
Іс-әрекеттің мотиві қолданылады.	сыртқы	2. Мотив – іс-әрекеттің түрткісі.	Іс-әрекеттің ішкі мотивіне негізделеді.
Оқытушы қарамастан қолданылатын таңдалады.	арқылы алға мақсатқа жиі түрі	3. Құралдар – іс-әрекет жүзеге асырылатын тәсілдер.	Әр түрлі оқыту құралдары алға қойылған мақсатқа сай, білім алушылармен бірлестікте таңдалынылады.
Оқытушы инвариантты ұйымдастырылады.	қарастырған іс-әрекеттер	4. Іс-әрекет – іс-әрекеттік тәсілдің негізгі элементі.	Білім алушылардың мүмкіндіктеріне сәйкес іс-әрекеттің вариативтілігі.
Сыртқы бақыланады, соның меңгерілу деңгейі анықталады.	нәтиже ішінде деңгейі	5. Нәтиже – материалдық немесе рухани өнім.	Негізгісі – ішкі тұлғалық өзгерістер.
Алынған нәтижені қабылданған эталондармен салыстыру.	жалпы эталондармен	6. Бағалау – мақсатқа қол жеткізу критерийі.	Жеке индивидуалды эталондарды қолдану арқылы өзін-өзі бағалау.

Бұл тәсілдің жүзеге асырылуын талап ететін барлық шарттарды қарастырайық.

1. Танымдық мотив пен нақты оқу мақсатының болуы.

2. Іс-әрекетті жүзеге асыру арқылы білімді жетілдіру.
3. Білімді саналы қолдану үшін іс-әрекет тәсілін анықтау және меңгеру (саналы іскерлікті қалыптастыру үшін).
4. Өзін – өзі бақылауды қалыптастыру.

Шетел тілін оқыту шығармашылық дербестікті қалыптастыруға ықпал етеді, себебі шетел тілін оқыту аясында шығармашылық тапсырмалар мен жаттығуларды қолдану мүмкіндігі бар, олар оқушылардан өз бетінше іс-әрекет етуін талап етеді және оларды сөйлеу әрекетінің әр түрлерінде өз ойларын шешу үшін тілдік материалдарды пайдалануға үйретеді.

Ойын білім алушылардың бір-бірімен және оқытушымен қарым-қатынас жасауға ұмтылысын белсендіреді, оқытушы мен білім алушы арасындағы дәстүрлі кедергіні бұзады. Ойын сенімсіздікті жылдам еңсеруге мүмкіндік береді, өйткені онда әрбір білім алушы рөл алады және сөйлеу қарым-қатынасында белсенді серіктес болуы тиіс. Ойындарда оқушылар әңгімелесуді бастау, оны қолдау, әңгімелесушіні тоқтату, қажетті сәтте оның пікірімен келісе білу немесе оны теріске шығару, әңгімелесушіні мақсатты түрде тыңдау, нақтылайтын сұрақтар қою сияқты қарым-қатынас элементтерін меңгереді. [1, 56]

Сабақ барысында ойындарды қолдану келесі себептерге байланысты болады: біріншіден, оқытуды дәстүрлі ұйымдастыру жиі монотонды және біркелкі болады. Күн сайын сабақта қайталанатын іс-әрекеттер: үй тапсырмасын тексеру, жаңа материалды түсіндіру және оны өңдеу бойынша жаттығулар жасау. Оқытудың бірізділігі оқушылардың мотивациясын төмендетудің негізгі себептерінің бірі болып табылады. Оқытудың белсенді әдістерін енгізу арқылы сабақты жандандыру және түрлендіру қажет. Осындай іс-әрекеттік тәсілін жүзеге асыратын технологияның бірі-ойын.

Екіншіден, бұл жұмыс түрлері мұғалімге білім алушылардың шығармашылық белсенділігін дамытуға көмектеседі: олар әр баланың қиял жұмысына және көркемдік қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Білім алушылардың оқу іс-әрекетін ұйымдастыруда өте қызықты және тиімді ойын әдісін қолдану маңызды әдістемелік міндеттерді шешуге көмектеседі. Ойынды пайдалану сабақты қызықты өткізуге көмектеседі. Ойын білім беру процесінде шетел тілінде қарым-қатынас жасауды ұйымдастырып қана қоймай, сонымен қатар табиғи қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. [2, 56]

Қазіргі уақытта әртүрлі ойындарға деген қызығушылықтың артуының себебі – бұл, бірінші кезекте, оқытудың дәстүрлі нысандары мен әдістерінен шеттету. Ойын әрекеті оқу-танымдық қызметті ынталандыратын әдістердің бірі бола отырып, білімді меңгерудің барлық деңгейін пайдалануға мүмкіндік береді.

Шетел тілі сабақтарында ойындарды қолдану оқытушыға әрбір білім алушының қабілетін, оның жеке қасиеттерін (еңбексүйгіштік, белсенділік, дербестік, бастамашылық, ынтымақтастықта жұмыс істей білу және т.б.) тереңірек ашуға, оқу мотивациясын сақтауға және нығайтуға көмектеседі. [3, 56]

Рөлдік ойындар – шетел тілін оқыту процесін дараландыру мүмкіндігін кеңейтуді қамтамасыз етеді, үйлесім тапқан жағдайда тілдік материалдарды пысықтау, жаңа материалды меңгеру, шығармашылық қабілеттерін дамыту бойынша кешенді міндеттерді шешуге қабілетті.

Рөлдік ойынның мәні:

а) тіл үйренушінің сол тіл арқылы қатынас жасауына деген қызығушылығын арттырады;

ә) ойын барысында тілдік қатынастар ерекше маңызға ие болады;

б) тіл үйренушінің шет тілі пәні бойынша біліктілігі мен белсенділігін арттырады.

Рөлдік ойындар студенттердің болашақ маман-дығының ерекшелігімен толығырақ

танысуға да септігін тигізеді. Зерттеушілердің пікірінше, «рөлдік ойын, оның табысы көп жағдайда оқытушыға байланысты. Ол мұғалімнің ұйымдастыру және өткізу қабілеттеріне қатысты».

Коммуникативтік ойындар шетел тілін оқытуда қажетті жаттығулар болып табылады, өйткені олар лексика-грамматикалық материалды жүзеге асыратын нақты қарым-қатынас құралы болып табылады, сондай-ақ көрнекілік дәрежесі жоғары және қарым-қатынастың нақты процесін үлгілейтін және имитациялайтын сөйлеу жағдайларында зерделенетін тілдік материалды белсендіруге мүмкіндік береді. Рөлдік ойындар оқытудың әртүрлі сатысында шетел тілін зерттеуге ғана көмектеспейді, сонымен бірге оқушының жоғары психикалық даму сатысына көшуінде рөл атқарады.[4, 53]

Шетел тілін оқыту өзара тығыз байланысты практикалық, тәрбиелік, білімдік және дамыту мақсаттарына қол жеткізуді қамтамасыз етеді, бұл ретте жетекші практикалық мақсат болып табылады, ал тәрбиелік, білімдік және дамыту мақсаттарына білім алушылардың белсенді танымдық сөйлеу қызметі жағдайында тілді меңгеру процесінде қол жеткізіледі.

Осылайша, шетел тілін оқытудың қазіргі заманғы әдістемесінің жетекші үрдістерінің бірі қойылған мақсаттарға барынша толық сәйкес келетін оқыту әдістерін іздеу болып табылады.

Алға қойылған міндеттерді жүзеге асыру үшін шетел тілін оқыту процесіндегі білім алушылардың ой - өрісін дамытуға ықпал ететін бірқатар рөлдік ойындарды ұсынамыз.

« What's the book about?» рөлдік ойыны.

Білім алушы жарты дауыспен кітапты оқиды, ал басқа білім алушылар бұл кітапқа қызығушылық танытып сұрақтарын қояды.

Оқушы 1: Mark Twain. "The Adventures of Tom Sawyer".

Оқушы 2: What's the book about?

Оқушы 3: The book "The Adventures of Tom Sawyer" by Mark Twain is about adventures.

Бұл ойын сабақтың негізгі кезеңінде қолданылады. Позициялық рөлдер қолданылды. "Кітап не туралы" ойыны білім алушылардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыруға оң әсер етеді, шетел тілін саналы түрде меңгеруге ықпал етеді. Ол дербестік, бастамашылық сияқты қасиеттерді дамытуға ықпал етеді. Білім алушылар жазушылардың шығармаларымен танысып, сұрақтар қойып, сұрақтарға жауап береді.

« A Good Piece of Advice » рөлдік ойыны.

Бірінші оқушыға тапсырма: сіз – пионерлер мүшесісіз. Жоғары сынып оқушысымен кеңесіңіз, ол сізге қандай кітап оқуға кеңес береді.

Екінші оқушыға тапсырма: сіз – жоғары сынып оқушысысыз. Сіздің тобыңызға қосылған жас пионер мүшесінің немен айналысатынын анықтап, кітап таңдауға көмектесіңіз.

Мысалы:

- What would you advise me to read?

- What do you prefer, poems or short stories?

- I am fond of poems.

- Then I advise you to read poems written by A. Pushkin.

Бұл ойын сабақтың негізгі кезеңінде қолданылуы мүмкін, онда ситуациялық рөлдер қолданылады. Ойын білім алушылардың сенімсіздік кедергісін еңсеруге мүмкіндік береді.

Ойын әрқашан шешім қабылдауды – не айту керек, қалай айту керек екендігін болжайды. Білім алушылардың ойлау әрекетін дамытады. Біз ойынды жағдайлы-вариантты жаттығу ретінде қарастырамыз, мұнда оған тән – сезімталдық, мақсатты бағыттылық, сөйлеп әсер ету белгілері арқылы нақты сөйлеу қарым-қатынасына

мүмкіндігінше жақындатылған жағдайлар қолданылады.[5, 42]

Осылайша, рөлдік ойындағы баарлық іс-әрекет тілдік практикаға бөлінген, сонымен қатар сөйлеуші ғана емес, сондай-ақ тыңдаушы да барынша белсенді, өйткені ол әріптестің репликасын түсіне білуі және есте сақтауы, оны жағдайлармен сәйкестендіруі, репликаға дұрыс жауап бере білуі керек. Рөлдік ойындар танымдық қызығушылықтың қалыптасуына оң әсер етеді, шетел тілін саналы меңгеруге ықпал етеді. Олар дербестік, бастамашылық, ұжымшылдық сезімін тәрбиелеу сияқты қасиеттерді дамытуға жәрдемдеседі. Білім алушылар белсенді, ынталы жұмыс істейді, бір-біріне көмектеседі, өз жолдастарын мұқият тыңдайды; оқытушы тек қана оқу қызметін басқарады. Рөлдік ойын сөйлеу қызметін ынталандырады, өйткені білім алушылар ойларын жеткізу, сұрау, анықтау, дәлелдеу қажеттілігі өзекті болған жағдайда көрсетіледі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Арутюнов Ю.С., Ухин Ю.Ю. Игровая деятельность в учебном процессе. – М., 2013.
- 2 Шмакова С.А. Игра учащихся – феномен культуры. – М., 1996.-240 б.
- 3 Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы. – М., 2005.-167 б.
4. Ливингстоун К. –« Ролевая игра в обучении иностранным языкам.» -М: Высшая школа, 1988.-53 б.
5. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е., Методика обучения иностранным языкам в средней школе,-М: Просвещение, 1991.-287 б.

МРНТИ 14.35.09.

Хасанова С.А.¹

¹магистр преподаватель

¹Казахский Национальный Университет имени Аль-Фараби

АСПЕКТЫ СОДЕРЖАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ.

Аннотация

В данной статье рассматривается социокультурный аспект содержания иноязычного образования. Одна из целей преподавания иностранных языков (ИЯ) в настоящее время – обеспечение межкультурного общения и взаимопонимания между партнерами. Именно поэтому социокультурная направленность, которая помогает учащимся включиться в диалог культур, является одним из важнейших приоритетов современного обучения.

Ключевые слова: содержание иноязычного образования, иноязычная культура социокультурный аспект содержания иноязычного образования.

С.А. Хасанова¹

¹Магистр оқытушы

¹Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ МАЗМҰНЫНЫҢ АСПЕКТІЛЕРІ: ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ АСПЕКТ.

Түйіндеме

Мақалада шет тілдік білім берудің аспектілерінің сипаттамасы қарастырылады. Әсіресе, әлеуметтік-мәдени аспектісі және оның маңызы. "Нені үйрету" сұрағы қоғамда әрқашан талқыланады, өйткені қоғамға қабілетті, білікті мамандар керек. Сондықтан да әлеуметтік-мәдени аспектісі адамдардың бүкіл өміріне әсер етеді.

Кілт сөздер: шет тілдік білім беру, шет тілдік білім берудің мазмұны, шет тілдік мәдениеті, әлеуметтік-мәдени аспектісі.

Khassanova S.A.¹

¹MA teacher

¹Al-Farabi Kazakh National University

ASPECTS OF THE CONTENT OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION: SOCIO-CULTURAL ASPECT

Abstract

This article deals with the problem of the describing aspects the content of foreign language education. In particular, we want to consider the socio-cultural aspect of the content of foreign language education. The question of what to teach will stand as long as the society will need qualified people. This is due to the fact that the content of foreign language education encompasses all kinds of experience (innate, lifetime, social), due to the assimilation of which a person is able to participate in the life of modern society.

Key words: foreign language education, the content of foreign language education, foreign language culture, socio-cultural aspect.

Процесс иноязычного образования, являющийся одним из видов образования, фактически включает в себя четыре аспекта:

- 1) **познание**, которое нацелено на овладение **культуроведческим** содержанием иноязычной культуры (сюда относится не только культура страны, собственно факты культуры, но и язык как часть культуры);
- 2) **развитие**, которое нацелено на овладение **психологическим** содержанием иноязычной культуры (способности, психические функции и т. д.);
- 3) **воспитание**, которое нацелено на овладение **педагогическим** содержанием иноязычной культуры (нравственный, моральный, этический аспекты);
- 4) **учение**, которое нацелено на овладение **социальным** содержанием иноязычной культуры, социальным в том смысле, что речевые умения усваиваются как средства общения в социуме, в обществе. Любой учащийся должен знать и уметь реализовывать те функции, которыми наделено каждое из речевых умений и общение в целом. Если и можно говорить о практическом предназначении иностранного языка, то не только в смысле осознания указанных функций и овладения ими, но и в смысле осознания практического результата, который сказывается на овладении речевыми умениями в

зависимости от уровня овладения культуроведческим, психологическим и педагогическим аспектами содержания иноязычной культуры в **процессе** овладения этими аспектами, а не после. [1,с.38].

В особенности мы хотим рассмотреть социокультурный аспект содержания иноязычного образования. В социокультурном аспекте рассматриваются:

- особенности национального достояния: искусство, культурные ценности;
- особенности социокоммуникации, национально-культурные нормы социокультурного поведения и владение ими, знание речевого этикета и ритуала общения;
- особенности национального характера народа.

Отсутствие навыков социокультурной компетенции значительно затрудняет коммуникацию. Главная причина непонимания при межкультурном общении является различие национальных сознаний коммуникантов, а не различие языков.

Социокультурный аспект и содержание обучения .

Проблема содержания в методике обучения ИЯ продолжает оставаться одной из самых актуальных. Под содержанием обучения понимается все то, “чему следует учить учащихся”. Содержание обучения зависит от социального заказа, который заставляет усилить коммуникативную сторону, что отражается в “трансформации целей: обучение иноязычной речи, обучение иноязычной речевой деятельности, обучение общению”. Все они в комплексе взаимосвязаны, взаимозависимы и проявляются в виде обучающего, развивающего и воспитательного результата. [2,с.42]

Элементами, составляющими содержание “иноязычной культуры” считают следующие:

- совокупность знаний об изучаемом языке, о функциях ИЯ в обществе, о способах овладения языком, о влиянии процесса обучения на личность учащихся;
- учебные и речевые навыки
- умение осуществлять речевые функции, необходимые для удовлетворения своих потребностей и потребностей общества;
- опыт эмоционального отношения к процессу овладения иноязычной культурой – мотивация;
- связь социокультурного аспекта при изучении иностранного языка и мотивации учащихся.

Управление мотивацией при изучении ИЯ является одной из центральных проблем методики обучения в школе. Положительная установка на изучение ИЯ способствует улучшению результатов обучения речевой деятельности.

Ведущим видом речевой деятельности является устная речь; изучение ИЯ приобретает выраженный страноведческий характер. Это придает заданиям и упражнениям “вполне коммуникативно-мотивационный характер”. [4,с.144]

Согласованность же содержания обучения и способов его подачи с реальными возможностями и интересами школьников способствует формированию положительной мотивации. Это позволяет удачно сочетать элементы страноведения с языковыми явлениями, которые выступают не только как средство коммуникации, но и как способ ознакомления обучаемых с новой для них действительностью.

Такой подход к обучению ИЯ в школе обеспечивает эффективное, решение практических, общеобразовательных, развивающих и воспитательных задач, содержит огромные возможности для вызова и поддержания мотивации учения.

При этом основной задачей является “изучение языковых единиц, наиболее ярко отражающих особенности культуры народа” – носителя языка и среды его существования.

Так как практика преподавания ИЯ показывает, что учащиеся с одинаковым интересом относятся к истории, культуре, искусству, нравам, обычаям и т.д., именно выход на уровень возможного расширения страноведческого материала может позволить

логично и эффективно решить задачи по усилению социокультурной ориентации иноязычного образования в целом, модернизации лексической базы и усилению мотивационного аспекта обучения ИЯ. [6,с. 22].

Использование социокультурных знаний при изучении ИЯ.

Социокультурный аспект оказывает огромное положительное влияние на повышение мотивации и улучшение качества знаний, приобретаемых в процессе обучения. Данный аспект способствует обогащению предметно-содержательного плана речи, вносит значительный вклад в воспитание, образование и развитие личности средствами ИЯ, способствует более осознанному усвоению ИЯ как средства межкультурного общения [3,с.17].

Основной целью обучения ИЯ является развитие личности обучающегося в неразрывной связи с преподаванием культуры страны изучаемого языка, способствуя желанию “участвовать в межкультурной коммуникации и самостоятельно совершенствоваться в овладеваемой деятельности”. По мнению Верещагина “выясняя соотношение личности и культуры, невозможно понять генезис, становления личности в отрыве от культуры социальной общности (малой социальной группы и в конечном итоге нации). Желание понять внутренний мир русского или немца, англичанина или француза, следует изучить русскую или соответственно немецкую, английскую или французскую культуру”.

Таким образом, мы хотим отметить, что использование социокультурных знаний при изучении ИЯ помогает учащимся лучше понять особенности культуры народа – носителя языка и сферы его существования.

Использованная литература:

- 1.Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. М.:Просвещение,2000.-с.38
- 2.Бим И.Л., Афанасьева О.В., Радченко О.А. К проблеме оценивания современного учебника иностранного языка. ИЯШ № 6.1996.-стр 42
- 3.Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности. Москва-Воронеж. 2001.-стр 17
- 4.Соловова Е.Н. Методика обучения иностранному языку. Продвинутый курс. – М.: Астрель.2009.-с.144
- 5.Томахин Г.Д. Реалии в языке и культуре // ИЯШ. – 1997. – №5-с.123-124
- 6.Абрамова В.В. Социокультурный аспект содержания иноязычного образования/ М.:ACADEMA.2003.-с.63-65

МРНТИ: 14.35.09

Кажиева А.Т.¹ Куцегалинова А.К.²

¹²КазНПУ им.Абая,

*¹Магистрант 2 курса специальности 6М011900- Иностранный язык:
два иностранных языка*

² к.ф.н., старший преподаватель

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ CLIL-ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ ЧТЕНИЮ

Аннотация

Данная научная статья рассматривает основные цели и задачи технологий CLIL, технологий используемые в предметно-языковом интегрированном обучении, а так же, использование его при обучении чтению на иностранном языке. CLIL – описание методов обучения предмета через иностранный язык. В данной статье мы затронем теоретические основы обучения чтению на ИЯ.

Ключевые слова: Языковое интегрированное обучение, образование, содержание образования, трёхязычное образование, обучение чтению на ИЯ, CLIL.

Кажиева А.Т.¹ Куцегалинова А.К.²

¹²Абай атындағы ҚазҰПУ,

¹6M011900- Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығының 2 курс магистранты

² к.ғ.д., аға оқытушы

ШЕТ ТІЛІНДЕ ОҚЫТУҒА CLIL - ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ

Түйіндеме

Берілген ғылыми мақалада CLIL технологиясының негізгі мақсаты мен міндеті, тіл мен пәнді кіріктіріп оқытуда қолданылатын технологиялар және оқылымды үйретудегі қолданысы қарастырылған. Талқылаудың нақты тақырыбы - CLIL – технологиясының оқылымды үйретудегі қолданысын. Осы мақалада біз оның шет тілінде оқудың теориялық негіздерін қарастырамыз.

Тірек сөздер: Тілді кіріктіріп оқыту, білім беру, оқытудың мазмұны, үштілдік білім беру, оқылымды үйрету, CLIL.

Kazhiyeva A.T.¹ Kushegalinova A.K.²

¹²Abay KazNPU,

¹Master Degree 2 course of speciality 6M011900- Foreign language: two foreign languages

² Candidate of Philology, Senior Lecturer

USING CLIL - TECHNOLOGY FOR TEACHING READING IN A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

The article deals with the the main goals and objectives of CLIL technologies, technologies used in content language integrated learning, as well as four types of language activities. The specific subject of discussion - CLIL technology in teaching reading - description of methods of teaching reading through a foreign language. In this article, we will discuss the theoretical foundations of reading.

Keywords: language integrated learning, education, content of education, trilingual

education, CLIL.

Кіріспе. CLIL технологиясы – пән мазмұны мен тілді бірлесе оқыту технологиясы. «CLIL» терминінің қолданыста жүргеніне айтарлықтай уақыт болмағанымен (1994 жылы), ол жаңа құбылыс болып табылмайды. Адам баласы көп тілді қоғамда өмір сүріп келеді. Көп тілді меңгеру қоғамда өмір сүру құралы болып табылады. «CLIL» терминін 1994 жылы ғылыми айналысқа Дэвид Марш оқыту жағдайларын белгілеу үшін пәндер немесе жеке бөлімдері «қосымша» тілде жүргізілуі үшін енгізген болатын. Мұндай оқытудың мақсаты бір уақытта оқытылатын пән мен тілді оқыту болып табылады, яғни мұнда тіл оқу объектісі ретінде емес, басқа пәндерді білу құралы ретінде қарастырылады. CLIL әдісі тілге бағытталмаған пәндердер мен осы пәнді оқытудағы тілдің даму шеберлігіне бағытталған. CLIL әдісі оқушылардың мәдени біліктілігін, тілдік және коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға септігін тигізеді, ал бұл қазіргі қоғамда жұмыс берушілердің ең қажет ететін дағыларының бірі болып табылады. CLIL әдісін еліміздің көптеген білім ордалары оқыту үрдісінде қолданып жатыр. Назарбаев Зияткерлік мектептерінде де бұл әдісті кеңінен қолданылуда. Өйткені, кейбір пәндер оқушылардың ана тілінде жүргізілмейді. Сондықтан пәнді оқытудағы тіл – екінші тіл болып табылады. Оқушы осы тілде пәнді түсіне отырып, өз ойын екінші тілде жеткізе білуі қажет. Жалпы CLIL әдісінің негізгі принциптерін анықтауда бес аспект белгіленді. Оның әрқайсысы оқушының жас ерекшелігіне, әлеуметтік-тілдік ортасына және CLIL әдісіне тереңдеу деңгейіне байланысты жүзеге асады:

- мәдени аспект;
- әлеуметтік аспект;
- тілдік аспект;
- пәндік аспект;
- оқыту аспектісі

Осы әдісті тәжірибеде қолдану оның оң тұстарын айқындауға мүмкіндік берді. CLIL әдісінің ең негізгі оң тұстарының бірі екінші тілді меңгеруге оқушының талпынысы болып табылады. Бұдан басқа оқушы екінші тілде оқи отырып, оның мәдениетін тереңірек білуіне мүмкіндік алады. Пәнді оқи отырып, оқылып жатқан тақырыптарға сай терминдерді қайталау барысында, оларды өз ой пайымдауларында қолдана отырып, оқушының белгілі пән бойынша сөздік қорының молаятындығына көзім жетті. Тілдік дағдыны қалыптастырумен қатар CLIL әдісі мұғалімнен сабақтың өтілуіне байланысты жаңа тәсілді талап етеді. Мұғалім оқу материалын берерде, жұмысты ұйымдастырғанда түрлі формаларды қолдануы, оқушының шығармашылық және жеке іс-әрекетіне назар аударуы қажет. Бұл оқушының пәнді оқуына деген қызығушылығы мен ынтасын оятары сөзсіз. Мұғалім кәсіби даму мақсатын оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру негізінде ала отырып, топтық, жұптық жұмыстарды ұйымдастыру барысында әртүрлі формадағы тапсырмаларды дайындауды дағдыға айналдырады. Әсіресе, карточкаға жазылған түрлі терминдерді сипаттау арқылы оқушылардың сөйлеу дағдысының қалыптасуы байқалады. Қандай да болмасын оқылып жатқан тақырыпқа байланысты тапсырма құрастыру кезінде әрдайым көмекші терминдер үлестіріліп немесе

мұғалім қадағалап айтып отырса, оқушы жадында терминдердің жатталуы сөзсіз, әрі оқушы осы пән бойынша өз ойын академиялық тілмен жеткізетін болады.

Әдістері. Назарбаев Зияткерлік мектептерінде информатика пәні қазақ сыныптарында орыс тілінде жүретіндіктен, CLIL әдісін қолдану үшін кәсіби мақсатыма жетудегі бірден бір жол болып табылады. Жаңа материалды игеру барысында да оқушыларға түрлі организаторларды көрсетіп, оларды сипаттау арқылы сөйлеу дағдыларын қалыптастыру тиімді әдістің бірі. Үштілділікті енгізе отырып, оқушыларға организаторларды сипаттау арқылы орыс және ағылшын тілдерін жетілдіруге қолдау жасап отырамын. Мұндай жұмыстарды орындау оқушылардың қызығушылығын тудырады. Сонымен қатар сөйлеу дағдысын жетілдіре отырып оқушы тіл мен пәнді түсіну үшін ойлау қабілетін де жетілдіргені дұрыс. Осы орайда бейне материал көрсетіп, кейін тоқтатып, әр оқушыға бос орындары көрсетілген бейне материалға сәйкес мәтін беріледі. Мұндай жұмыс оқушының есте сақтау дағдысын, пән бойынша ақпарат алуымен қатар сол тілді меңгеруге мүмкіндік береді. Бейне материал көрсету арқылы мәтінді толықтыру жұмысын «Глобальная сеть Интернет» тақырыбын меңгеру барысында сабақ жоспарына енгізген болатынымын. Оқушыларға бұл әдіс түрі ұнады. Одан кейінгі қайталауға бағытталған сабағымды жоспарлаған кезде дайын диаграмма арқылы оқушыларды сөйлетуге тырыстым. Алдымен оқушылар диаграммамен 1 минуттай танысып алып, кейін орыс және ағылшын тілдерінде сипаттап берді. Тапсырманы орындауға тілек білдірген оқушылар саны көп болды. CLIL әдісінің негізгі мақсаты – мұғалімнің сөйлеуін азайтып, керісінше оқушылардың бір бірімен сөйлеу дағдысын қалыптастыру. Әр сабақтың басында немесе соңында «миға шабуыл» әдісін ұйымдастырып тұрған тиімді. Берілген ұғымға байланысты оқушылар өз ойларын, идеялары мен сабақ тақырыбының сан алуан аспектілерін қозғайтын болады. Осылайша олардың сөйлеу-ойлау дағдылары қалыптасып, сөйлеу тәжірибесі артатынына көз жеткіздім. Талқылауға қатысу оқушылардың қызығушылығын тудыруына, әртүрлі проблемаларды талқылауда сөйлеу дағдысы мен ойлау дағдысын қалыптастыруына әсер етеді. Дайындалатын тапсырмалар түрі пән мазмұнына бағытталған, оқушы түсінетіндей күрделілік деңгейі бойынша құрастырылуы тиіс. Әр тапсырма оқушының өздік жұмысына бағытталуы қажет. Жалпы сабақтарымды ұйымдастыра отырып, тақырыпқа байланысты келесідей тапсырмалар құрастыруды негізге алып жүрмін: диаграмманы құрастыру немесе толықтыру, командалардың орналасу тәртібін дұрыс анықтау, бос орындарды толықтыру, нақты ақпаратты іздеу, термин-анықтама, сөздерді табуға бағытталған ойындар. Тағы бір сабақтарымда жақсы көрініс тауып жүрген әдістің бірі оқушыларға қолдарына тақырыпқа байланысты сөздерді таратып, оның түсіндірмесін әрқайсысы қозғалыста жүріп отырып, бір біріне түсіндіру. Бұл тапсырманың мақсаты – оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыра отырып, оқушының белгілі тақырып бойынша қаншалықты дайын екендігін анықтау. Бұл әдісімі өзім меңгере отырып, оқушыларға да мұғалімге де тигізер пайдасының мол екендігіне көз жеткіздім. CLIL әдісінің негізі тілді білу пән мазмұнын оқу құралы болып табылатындығында. CLIL әдісін қолдану оқушыға сабақ барысында тілдік дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік берсе, мұғалімге оқушыларды үштілділік бойынша қолдауға мүмкіндік береді. CLIL әдісін қолдану барысында: әр сабақтың пәндік және тілдік мақсаттары болуы керек, мұғалім оқушылардың сол мақсаттарға жетуін қадағалауы қажет, сабақта тірек сөздермен жұмыс жасалуы қажет,

айтылым, жазылым, тыңдалым және оқылым дағдылары дамытылуы қажет, белсенді оқу әдістерін қолдану қажет. CLIL әдісін қолдану барысында тапсырмалар: мақсатқа бағытталған, оқушылардың тіл деңгейлеріне сай, орындауға қызықты, ынталандыратын, бір-бірімен логикалық түрде байланысқан болуы қажет.

Нәтижелер. Үш тілді бірдей меңгеру әрбір қазақстандық жастың міндеті. Қазіргі білім беру саласында да үштілділікті енгізу жаппай қолға алынуда. Біздің мақсатымыз - жан жақты, бәсекеге қабілетті, көптілді білетін, қазіргі заманға сай маманды даярлау. Осы мақсатта мен де, болашақ іс жүргізуші мамандардың үш тілді қатар меңгеруі бастамасын жүзеге асыруды мақсат еттім. Өз сабақтарымды CLIL технологиясын басшылыққа ала отырып өткіземін. Мысалы, 0510000 «Іс қағаздарын жүргізу және мұрағаттану» мамандығының 3курс студенттеріне мұрағаттану пәнінен CLIL технологиясы арқылы өткізілген сабақта оқушылардың ағылшын тілінде оқу, сөйлеу дағдысын жетілдіру үшін үй тапсырмасы үш тілде **компьютерленген тест тапсырмасы** арқылы тексерілді. Лайықты деңгей тапсырмасында сабақта кездесетін жаңа сөздермен танысып, терминдер бойынша **сәйкестендіру тест** тапсырмалары орындалды. Жоғары деңгейде тапсырма ретінде мәтінмен жұмыс жасалып, «**Сен-маған, мен-саған**» ойыны арқылы бір-біріне ағылшын тілінде сұрақтар қойылды. Кейін Ұлттық мұрағатта түсірілген бейнефильм көрсетіліп, сол бойынша берілген сөйлемдерден шын мен жалған ақпаратты табу көзделді. Сабақ үш тілде: қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде сұрақтар қойылатын «**Ғажайып үштік**» және «**Полиглот**» ойындарымен бекітілді. Елбасымыз Н.Назарбаев «Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдардың бірі. Бізге экономикалық және қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет» – деп атап көрсетті. Дамыған мемлекеттердің қатарынан көрінуіміз үшін біз сауаттылығы жоғары кәсіби мамандар дайындауымыз керектігін айтты. Білімді толық игеру үшін оқушылардың ойлау қабілетін дамыту, еркін сөйлеуіне, өз ойын ашық және толық айтуға үйрету, ой-өрісін кеңейту – оқытудың ең басты мақсаты. Әрбір оқушыны өз мүмкіндігіне қарай білім, дағды алатындай етіп оқытуымыз дұрыс. Елімізде білім беру мазмұны жаңарып, «Пәндік-тілдік кіріктіру технологиясы (CLIL): қадамнан қадамға» әдістемелік нұсқаулық оқытудың жаңашыл көзқарас пайда болуын қалыптастырады. Мұғалім өз ісінің маманы болуымен қатар, оның бойында баланы жақсы көру, баланың көзқарасы мен пікірін сыйлау, тек өз пәнінің төңірегінде ғана қалып қоймай, қоғамда болып жатқан өзгерістерге құлағы түрік, көзі ашық, жан-жақты талдау жасай білетін маман болуы шарт. Ұлы ағартушы Ахмет Байтұрсынұлының: «Бала оқытуды жақсы білейін деген адам әуелі балаларға үйрететін нәрселерін өзі жақсы білуі керек» деген тұжырымында «Шығармашыл ұстаз шығармашыл шәкірт дайындайды» деген ой айқын аңғарылады. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама басымдылықтарының бірі – білім жүйесіндегі алдыңғы қатардағы Сингапур, Финляндия, Ұлыбритания сынды мемлекеттердің озық моделіне сүйене отырып, білім жүйесін реформалау болып табылады. Мемлекеттік бағдарлама бағыттарының бірі – педагог мамандардың мәртебесін көтеру, заман талабына сай бәсекеге қабілетті, теориялық білімін өмірде қолдана алатын, түйінді мәселелерді шеше алатын, сыни ойлайтын тұлғаны қалыптастыру болып табылады. Орта білім саласындағы өзгерістер ең

алдымен, мұғалімдер қауымын қамтиды. Атап айтсақ, педагог кадрлардың құзыреттілігін арттыру мақсатында «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, «Педагогикалық шеберлік орталығы», «Өрлеу» ұлттық біліктілікті арттыру орталығы» АҚ құрылған. Жаңа өзгерістерді қабылдауға, бағыт-бағдар берудегі үлкен септігін тигізген мұғалімдердің біліктілігін арттыратын базалық деңгей курстары еді. Деңгейлік курстардың басты мақсаты -XXI ғасырдағы білім беру талабы –өз бетімен жұмыс істей алатын, жан-жақты ізденіп, ұлттық құндылықтарды ұстанатын, алған білімін өмірде қолдана алатын құзыретті оқушы тәрбиелеу. Егер күні бүгінге дейін оқу үдерісінде мұғалімнің рөлі мен орны бастапқы болса, яғни мұғалім білім беруші рөлін атқарып келсе, енді мұғалімдер тек бағыттаушы, бақылаушы, реттеуші функцияларын алып, оқушы білімді өз бетінше игереді, сыни тұрғыдан ойланып, кез келген мәселелік сұрақтарға жауап іздеп, мақсатына жетеді. Дәстүрлі білім жүйесі нақты теориялық білімге, есте сақтау, репродуктивті білімге негізделген. Бұл үдеріс жаһандық заманның сын-тегеуріндеріне жауап бере алмайды. Осы мақсатта кіріктірілген оқу бағдарламасы құрастырылған болатын. Кіріктірілген оқу бағдарламасы спиральдік қағида негізінде құрастырылды [1]. Оқушыларда білім мен түсінік қалыптастырып, тарихи концептілерді негізге ала отырып, дағдыларды, тарихи ой-сананы дамытуға бағытталған. Мысалы, оқушыларда мәдениет туралы базалық білімдері бар, атап айтсақ, бірінші тоқсанда оқушылар Қазақстан аумағында ерте ортағасырлық мемлекеттердің пайда болуы мен ыдырау себептерімен, олардың рухани және материалдық мәдениетімен танысып, екінші тоқсан тақырыбында оқушылар дамыған орта ғасырлардағы мемлекеттердің рухани және материалдық мәдениетімен танысып, ерекшеліктерін анықтады. Яғни бағдарламада қарастырылғандай, тақырыптар арасында бірізділік пен сабақтастық байқалады. Оқушыларда мәдениет тақырыбы бойынша білімдері мен дағдылары тоқсан сайын, жыл сайын толықтырылып отырады.

Талқылау. Назарбаев Зияткерлік мектептерінде үштілдік саясаты жүзеге асырылып келеді. Оқу бағдарламасы оқушылардың өзге ұлт өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасау дағдыларын дамыту және халықаралық деңгейдегі жоғарғы оқу орындарына түсуге қолдау көрсету мақсатында тілдік құзыреттіліктерді қалыптастыруды көздейді. Зияткерлік мектептер қазақ, орыс және ағылшын тілдерін үйретеді және осы үш тілді басқа пәндерді оқыту үшін қолданады. Мысалы, Қазақстан тарихы, география қазақ тілінде, дүние жүзі тарихы, информатика пәндері орыс тілінде оқытылады. Кіріктірілген оқу бағдарламасының бір ерекшелігі пән мен тілді кіріктіріп оқыту. Ол дегеніміз Қазақстан тарихы, география пәндерін екінші тілде орыс сыныптарында қазақ тілінде өткізу. Басты мақсаты пән арқылы тілдік құзыреттілікті дамыту болып табылады. Пән мен тілді кіріктіріп оқыту CLIL әдістері арқылы жүзеге асырылады. Сабақты құру барысында міндетті түрде CLIL-дің бірқатар әдістерін қолданамын. Мысалы, диктоглосс, терминологиялық диктант, сөйлейтін карта, ақпараттық кеш, мәтінмен жұмыста әр азат жолға тақырып беру, ол оқушының мәтінді ықшамдап, терең түсінуіне ықпал етсе, мұғалімге шәкірттің қаншалықты мағынаны түсінгендігін байқауға көмек береді [2]. Аймақ ерекшелігіне байланысты тілді меңгерту қиынға түсті. Алайда, уақыт өте келе, оқушылардың тілдік құзыреттіліктерін дамытып, академиялық тілде сөйлеулеріне мүмкіндік туындады. Бұл жұмыс мұғалім мен оқушы тарапынан үлкен еңбекті қажет етті. Пән мен тілді кіріктіріп оқыту мұғалімдері кей кезде оқушыларының ауызекі тілде (қазақ/орыс/ағылшын тілінде) еркін сөйлескенімен, академиялық тілді қиын

түсінетіндігіне таңдануы мүмкін. Пән мен тілді кіріктіріп оқыту контекстінде оқушылар түрлі жаңа мәлімет (input) алады. Камминс мұндай жаңа мәліметті екі түрге бөледі және екі түрлі тіл аспектілерін анықтайды: ауызекі және академиялық. Бұл аспектілерді баяндау үшін ол BICS (Basic interpersonal communicative skills) Базалық тұлғааралық коммуникативтік дағдылар, CALP (Cognitive academic language proficiency) Тілді меңгерудің танымдық академиялық дағдылары терминдерін қолданады [3]. Осы орайда үш тұғырлы тіл саясатын орта білім жүйесінде жүзеге асыруда CLIL (Content and language integrated learning) әдісінің тиімділігі зор. Бұл әдіс екі жақты мақсатты көздейді. Біріншісі – оқу пәнін жетік білу болса, екіншісі-(шетел) тілін меңгеру. Сонымен қатар, пән мен тілді кіріктіріп оқыту бағдарламасының қазіргі заманда көпмәдениетті тұлға қалыптастыруда орны ерекше. Ең бастысы, аталмыш әдіс тәлімгерлердің тілдік құзыреттілігін арттырып, өз елінің мәдениетін бағалап, басқа мәдениетті құрметтеуге үйретеді. Әлемдегі дамыған елдердің білім саласында осы әдіс тиімді қолданылуда. Біртіндеп біздің елімізде де осы әдісті білім саласында енгізуде. Тамыз конференциясында Білім және ғылым министрі Е. Сағадиев түйінді сөзінде бірнеше пәндер екінші тілде оқытылу керектігі жайлы атап өтті. Яғни, еліміздің бірқатар мектептерінде Қазақстан тарихы, география, дүниежүзі тарихы, информатика пәндері екінші тілде оқытылатын болады. Дегенмен республикамыздың біршама мектептері осы әдісті бірнеше жыл қатарынан қолданып келеді. Осы мектептердің алдыңғы қатарында Назарбаев Зияткерлік мектептерін айтуға болады. Дегенмен кіріктірілген бағдарламаның жемісін бірден көре алмаймыз, себебі бұл бірнеше жылдың жемісі. Сонымен қатар, оқу үдерісінде пән мен тіл мұғалімінің бірлескен жұмысы оқушыларға үлкен әсерін тигізеді. Өз тәжірибемде мен 8-сынып оқушыларын таңдап алдым. Қазіргі уақытта олар 10-сыныпта оқып жүр. Орыс сыныптарында Қазақстан тарихы мемлекеттік тілде жүргізіледі. Сондықтан тарих пәні мұғалімі алдында екі мақсат тұрды. Ол пән бойынша білім беру және мемлекеттік тілде еркін сөйлету. Үш жыл аралығында оқушыларымның жетістіктерін көріп отырмын. Оқушылар өз ойларын еркін жеткізуге, дәлелдемелер келтіруге, талдау жасауға дағдыланды. Екінші тілде күнделікті сөйлеу үлкен тәжірибе береді. Сабақта мұғалім оқушыларға ойлану үшін көп уақыт бергені жөн. Сонда ғана жетістікке жетеді. Өзімнің тәжірибемді ұсынғым келіп отыр. Пән мен тілді кіріктіріп оқытуда тиімді әдіс-тәсілдермен бөліскім келіп отыр. Пән мен тілді кіріктіріп оқытудың өзара тығыз байланысты 4 негізгі қағидаты бар. Олар мазмұн (content), яғни, CLIL әдісі бойынша тіл тілді үйрену үшін ғана емес, мазмұн арқылы пәндік білімдерді дамыту болып табылады [4]. Оны келесі тапсырма арқылы байқауға болады. Тыңдалған бейнематериалға сай келесі сұрақтарға жауап беруі тиіс. Білім жүйесіндегі тағы бір елеулі өзгерістердің бірі – оқушылардың оқу жетістіктерін бағалайтын критериалдық бағалау жүйесі. Көп жағдайда дәстүрлі білім жүйесінде мұғалімдер өз тәжірибелерінде 5- балдық жүйені қолданып келеді. Оқушылардың іс-әрекеті мен білімін тексеретін бұл әдіс объективті түрде оқушының дайындық деңгейін бағалауға мүмкіндік бермейді. Сондықтан оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда жаңаша әдісті қолдану талпынысы жасалып жатыр. Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда критериалды бағалау жүйесінің орны ерекше. Критериалды бағалау жүйесі оқушы мен мұғалім арасындағы байланысты орнатып, оқу үдерісі барысында оқушыларға қателіктерді түзетуге мүмкіндік береді, оқушының оқуға деген ішкі уәжін оятып,

дамытатын құрал болып табылады. Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда бірқатар дағдылар қолданылады. Олар: білу, түсіну, қолдану, сыни ойлану, анализ, синтез, бағалау, зерттеу дағдылары, рефлексия, коммуникативті дағдылар, тілдік дағдылар, жеке жұмыс жасау дағдылар, топта жұмыс жасау дағдылары, мәліметті іздеу дағдылары, тәжірибелік дағдылар, шығармашылық дағдылар, IT-технологияларды қолдану дағдылары.

Қорытынды. CLIL әдісін қолданатын мұғалім тек пән мұғалімі немесе тек тіл мұғалімі болмауы тиіс, керісінше, пән мен тілді қатар оқытуы керек. Бұл әдіспен оқытудың ерекшелігі, мұнда түрлі оқыту жағдайларда сабақ және оқу мақсаттарының берілген кезеңіне тиісті тілді пайдаланып, сабақты өткізу екі тілде жүзеге асырылады. CLIL әдісін қолдану мұғалімнен: пәндік білімін жетілдіруді, ресурстарды кеңінен қолдануды, сабағын тиянақты жоспарлауды, кәсіби біліктілігін үнемі арттырып отыруды талап етеді. Педагог оқытудың жаңа әдістерін барынша жетік меңгеріп, неғұрлым шығармашылығы жоғары болса, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі соғұрлым кең болмақ. Қазіргі заманауи талапқа сәйкес өзіндік көзқарасы бар жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру мұғалімдер үшін маңызды мәселе болып отыр. Жас ұрпаққа білім беруде, оларды болашақ еліміздің тірегі етіп тәрбиелеу әр ұстаздың, әр оқу орнының жауапкершілікпен атқаратын міндетінде.

Список использованной литературы:

1. «Ел тәуелсіздігінің нышаны – мемлекеттік тіл», ф.ғ.к. М.Салқынбаев, Ақиқат. №1 2013 жыл.
2. «Қазақстан мектебі» журналдары, 2010 жыл.
3. Б.А.Тұрғанбекова «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе» Алматы-2015
4. К.Құдайбергенова «Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерийі» (ғылыми-практикалық конференция материалдары) Алматы-2008
5. Қазақстан Республикасында 2015-2020 жж. Білім беруді реформалаудың стратегиялық бағыттарын жүзеге асыру. Диагностикалық есеп. <http://nur.nu.edu.kz/handle/123456789/336>
6. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. Алматы-2008
7. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы, 2018 жылғы 10 қаңтар.
8. Оқушылардың оқу жетістіктерін критериялды бағалау. Мұғалімдерге арналған әдістемелік ұсыныстар. Астана. 2015-2016 оқулық.
9. Усманова З. Ф., Заяц Т. В., Мукажанова Г. Ж. Реализация технологии CLIL в условиях полилингвального обучения // Филология и лингвистика в современном мире: материалы I Междунар. науч. конф. (г. Москва, июнь 2017 г.). — М.: Буки-Веди, 2017. — С. 94-97
10. Ларичев О.И. Теория и методы принятия решений. М., "Логос", 2000 г

МРНТИ: 14.35.09

С.Н. Сулейменова¹ С.М. Әбдіғұлова²

^{1 2} Абай атындағы ҚазҰПУ

^{1 2} оқытушылар, педагогика ғылымдарының магистрлері

Алматы қ., Қазақстан

ШЕТ ТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ОҚЫТУДА ИНТЕРАКТИВТІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Түйіндеме

Бұл мақалада білім берудегі жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған оқытуда қолданылатын интерактивті технологиялардың ерекшеліктері, қолданылу маңыздылығы және рөлі қарастырылады. Білім берудегі ескі мазмұнның орнына жаңасы келуде. Интерактивті оқыту әдістері тұлғааралық қарым-қатынасқа негізделі отырып, “жеке тұлғаны дамытуға бағытталатын” қазіргі білім беру парадигмасын қанағаттандырады. Сонымен бірге, сапалы білім алудың алғышарттары болып табылатын таным белсенділігі мен ізденіс дербестігін қалыптастырып қана қоймай, ары қарай дамытады. Сол себепті мақаланың мақсаты – мұғалімдердің шет тілдік білім берудегі жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған оқытуда қолданылатын интерактивті технологияларды ұтымды қолдана білуіне негізделеді.

Кілт сөздер: жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған оқыту, интерактивті технология, кейс стади, миға шабуы, джигсо оқыту әдісі, рөлдік ойындар

Сулейменова С.Н. ¹ Абдигұлова С.М. ²

^{1 2} ҚазНПУ им. Абая

^{1 2} преподаватели, магистры педагогических наук.

Алматы, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИИ В ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОМ ПОДХОДЕ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Данная статья рассматривает особенности, важность и роль употребления лично-ориентированного подхода в образовании. Содержание образования меняется со старого к новому. Интерактивные методы обучения основаны на межличностном общении и соответствуют современной образовательной парадигме, «ориентированной на развитие учащегося как личность». В то же время познавательная деятельность, которая является предпосылкой получения качественного образования, не только создает и развивает самостоятельный поиск, но и развивает его. Целью данной статьи является способности учителей эффективно использовать интерактивные технологии применяемые в лично-ориентированном обучении иноязычного образования.

Ключевые слова: лично-ориентированное обучение, интерактивные технологии, кейс стади, мозговой штурм, метод чтение джигсо, ролевые игры

Suleimenova S.N. ¹ Abdigulova S.M. ²

¹²*KazNPU named after Abay
teachers, masters of pedagogical sciences.
Almaty, Kazakhstan*

THE USAGE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN STUDENT-CENTURED APPROACH OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Abstract

This article examines the peculiarities, importance and role of using interactive technologies in the person-oriented education of foreign language. The content of education is changing from old to new. Interactive teaching methods are based on interpersonal communication and correspond to the modern educational paradigm which is “personality oriented education”. At the same time, cognitive activity, which is a prerequisite for obtaining a quality education, not only creates and develops an independent search, but also develops it. The purpose of this article is based on the ability of teachers to use interactive technologies effectively in the person-oriented learning of foreign language.

Key words: person-oriented learning, interactive technologies, case study, brainstorming, jigsaw reading, role play

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен[1]. Елбасы Н.Ә. Назарбаев жолдауында айтқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім»[2]. Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс – тәжірибесі зерттеліп, мектеп және университет бағдарламаларына енуде.

Қазіргі кезде білім беру парадигмасы өзгерді. Ол бұрын пәнге бағытталған түрде жүргізілсе, енді жеке тұлғаға бағытталған түрде жүргізілетін болды. Бұл-қоғамдағы өзгерістерге байланысты туындаған объективті процесс. Бұрынғы оқыту технологиялары оқушылардың жалпы оқуға деген ұмтылыстары мен біліктіктерін қалыптастыруға бағытталған еді. Онда оқытылатын пәннің өзі оқыту мақсаты тәрізді болатын да, ал оқушы – соған жету құралы болып саналатын. Осының нәтижесінде көптеген оқушыларда оқуға деген оң көзқарас қалыптаспайтын. Білім беру саласында мүмкіндіктерді пайдалана отырып, оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін, жаңа технологияны тиімді пайдалану, оқытуды жетілдіре түсу, оқушыларды жеке тұлға ретінде қалыптастыру, олардың білім деңгейін халықаралық стандартқа сәйкестендіру – ең басты бағыттардың бірі болып саналады[3, 16 б.]. Жеке тұлғаға бағытталған білім беру дегеніміз - педагогикалық іс-әрекеттің әдіснамалық жаңа бағыты, яки баланың қайталанбас дара тұлға ретінде өзін-өзі тануын, өзін-өзі жетілдіре отырып, дамытуын қамтамасыз ететін өзара тығыз байланысты идеялар, түсініктер мен іс-әрекеттер жиынтығы[4,16.].

К.Д.Ушинский айтқандай, қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық

технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз[5, 461б.]. Қазіргі уақытта педагогика ғылымының бір ерекшелігі – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын өмірге енгізуге ұмтылуы. «Педагогикалық технологиялар – бұл білімнің басымды мақсаттарымен біріктірілген пәндер мен әдістемелердің: оқу-тәрбие процессін ұйымдастырудың өзара ортақ тұжырымдамамен байланысқан міндеттерінің, мазмұнының, тұрпаттары мен әдістерінің күрделі және ашық жүйелері, мұнда әрбір құрамның басқаларына әсер етіп, ақыр аяғында оқушының дамуына жағымды жағдайлар жиынтығын құрайды». Интерактивті технология түрлерін сабақ үрдісінде пайдалану, оқушының шығармашылық, интеллектік қабілетінің дамуына, өз білімін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі [6, 1 б.].

XX ғасырдың 60-жылдары білім беруде интерактивті технология кеңінен қолданыла бастады. Кейбір ғалымдар оны оқытудың практикалық әдісіне жатқызады, ал басқалары оны ерекше топқа жатқызады. интерактивті технологияларды әдістерден бөліп, ерекше топқа жатқызу біріншіден, олардың көрнекілік, сөздік және практикалық әдістердің элементтерін ала отырса да, олардың тыс екендігінде, ал екіншіден, олардың өзіне тән ерекшеліктерінде болып табылады [7, 204 б.].

Интерактивті технология – мұндағы интерактивті сөзі - inter (өзара), act (әрекет жасау) ұғымын білдіреді, оқушылар жұпмен немесе топпен жұмыс істеп, бір-бірімен ой-пікір алмасып, сабақ барысына барлық оқушылардың қатысуын талап ететін оқыту барысы. Бұл технология - шет тілін оқыту барысында қолданатын таптырмас құрал болып табылады, себебі интерактивті оқыту оқушының жеке өздігінен ізденуіне, топтасып оқып үйренуіне, іс-әрекет барысында білім алуға, оқушылардың өздерін бағалай білуіне мүмкіндік береді. Интерактивті технологияларды біз оқытушы мен оқушының арасындағы оқыту үрдісін ойын түрінде ұйымдастырылған жүйе ретінде қарастырсақ болады, яғни педагогикалық жұмысты ойын түрінде ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдерінің жиыны. Ондағы мақсат оқушылардың қарапайым болса да өз ойларын еркін жеткізіп қана қоймай, өзара тіл табысып пікір алмасуға үйрету. Ойындар оқытудың әдісі ретінде оқытудың белсенділігін арттырудың үлкен мүмкіндіктеріне ие. Интерактивті ойындар арқылы оқушылардың шығармашылық ойлауын қалыптастыру – бүгінгі өмір талабына сай азаматты тәрбиелеудің негізгі жолдарының бірі. Сабақ барысында ойын элементтерін тиімді пайдалану оқушылардың сабаққа ынтасын арттырады, олардың білімді терең, өмірмен байланыстырып игеруіне мүмкіндік береді. Сонымен бірге өткізілген тәжірибелердің нәтижелері дидактикалық ойындардың оқытуда маңызы роль атқаратынын көрсетеді [8, 65 б.].

Жаңа технология түрлерін сабақ үрдісінде пайдалану, оқушының шығармашылық, интеллектік қабілетінің дамуына, өз білімін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі. Интерактивті технологиялардың түрлері өте көп, солардың ішіндегі ең жиі қолданылатындарына тоқтай кетсек.

Кейс стади технологиясы – арнайы модельденген немесе нақты өндірістегі жағдайларды талдау, мәселелерін анықтау, альтернативті шешімдер іздеу, мәселенің оптимальды шешімін қабылдау барысында қолдануға негізделген технология. Кейс әдісі алғаш рет АҚШ-тың Гарвард университетінің құқық

мектебінің оқу үрдісінде 1870 жылы қолданылған болатын, ал сол жердегі бизнес мектебінде 1920 жылдан бастап қолданыла бастаған. Оқытудың нақты жағдаяттар жинағын шығарып, кейс стади амал тәсілін қолдану жолдарын көрсеткен ғалым Копленд ең алғашқылардың бірі болып өз еңбектерінде осы термин атауын пайдаланған екен [9, 112 б.]. Кейс әдісін шет тілін оқытуда қолдану кеңінен таралған, себебі бұл кез келген проблеманы талдап талқылауға бағытталған технология. Оқушыларды топтарға бөліп, оларға сабақ барысындағы тақырыпқа байланысты проблемаларды немесе жағдаяттарды беріп бір шешім табуға үгіттейді. Жағдаяттарды талдау барысында оқушылар бір бірімен пікір алмасып бір шешімге келеді әрі оқушылардың сөйлеу мен тыңдау мәнерінің дамуына септігін тигізеді.

Миға шабуыл (brainstorming) – топ мүшелерінің белгілі бір тақырып бойынша белсенді жұмыс істей отырып, соған қатысты айтылған идеяларын өз ішінде талқылап, ортақ келісімге келгендерін негіздеп жазып ұсыну әрекеті. Бұл әрекет жүргізуші тарапынан нақты белгіленген уақыт көлемінде орындалуы шарт. Миға шабуыл әдісін 1941 жылы А.Ф.Осборн ұсынған болатын. Әуел баста жарнамалық бизнесте қолданылған бұл әдіс адамның шығармашылық ойлауына қозғау салу мақсатын көздеген еді. Бұл әдістің негізгі міндеттері: мүмкіндігінше көп идеяларды жинақтау; ғылыми немесе оқуға қатысты мәселелерді шешу; студенттердің шығармашылық ойлауын дамыту; ынтымақтастықты дамыту [8, 60 б.].

Джигсо әдісі – мәтін оқуға арналған интерактивті технология. Оқытушы оқушыларды топтарға бөледі, оларға ұзақ біртұтас мәтінді бірнеше кішігірім бөліктерге бөліп таратады, оқушыларда төрт адамдық шағын топтарға бөлініп («бастапқы топ»), 1-ден 4-ке дейін нөмірленеді. Осыдан кейін олардың әр-қайсысы өз нөміріне сәйкес мәтіннің бір бөлігін ғана оқиды. Содан кейін топтар құрамы өзгертіліп, жаңа топтар («сарапшылар тобы») тобы құрылады, сарапшылар топтарында оқушылар өз нөмірлері бойынша жинақталады: мәтіннің № 1,2,3,4 бөлігін оқыған оқушылар 1 топқа т.с.с. 4 топ құралады. Әр топ өкілдері басқа топтарға барып, өз жұмыстарын таныстырады, топтық талқылау жүреді. білімгерлер тек өзінің бөлімдерін оқып топтағыларға түсіндіреді, осылайша бұл мәтін талқыланып, мазмұндалады. Білім алушылар сөйлеу мен оқу мәнерін дамытады, топпен мәтінді талқылау және идеялармен бөлісу арқылы ынтымақтастықты орнатады [10, 5 б.].

Рөлдік ойын – бұл өмірлік жағдайлардың белгілі бір мінез-құлық немесе эмоционалдық жақтарын меңгеру ниетінде алдын ала бөлінген рөлдер арқылы қатысушы топтардың сахналап ойнауы. Рөлдік ойындар шағын топтарда жүргізіледі (3-5 қатысушы). Қатысушы тапсырма алады, рөлдерді бөледі, жағдайды ойнайды және барлық топқа көрсетеді. Оқытушы балалар мінез құлықтарын ескере отырып рөлдерді өздері бөледі [8, 63 б.]. Шет тілі оқытушысының алдына қойған мақсаты, білімгерлерді шет тілінде сөйлету болғандықтан, оқытушының алдында тұрған басты міндеттердің бірі шет тіліне үйретудің түрлі әдістерін сұрыптай келе, ең тиімдісін өз сабағында қолдану. Оқушылардың сөйлеу әрекетін жақсартуға негізделген тиімді технологиялардың бірі – рөлдік ойын.

Қорыта айтқанда интерактивті технологиялар оқушылардың бойында жаңа қасиеттер мен іскерліктерді қалыптастыруды көздейді. Сондай-ақ тілді оқыту барысында студенттердің әртүрлі проблемаларды талдау және оларды шеше білу қабілетін дамытуға, ақпаратпен жұмыс жасауды үйретуге де үлкен мүмкіндік туғызады. Қазіргі уақытта шет

тілдерін оқытудың бір ерекшелігі – оқушының тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын өмірге енгізуге ұмтылуы. Интерактивті технологиялар – бұл білімнің басымды мақсаттарымен біріктірілген пәндер мен әдістемелердің: оқу-тәрбие процессін ұйымдастырудың өзара ортақ тұжырымдамамен байланысқан міндеттерінің, мазмұнының, тұрпаттары мен әдістерінің күрделі және ашық жүйелері, мұнда әрбір құрамның басқаларына әсер етіп, ақыр аяғында оқушының дамуына жағымды жағдайлар жиынтығын құрайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы // Алматы 2010ж.
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2006ж.
3. Жұмабаев М. «Педагогика» - 1991 – 16б.
4. Орумбаева А. Д. Жеке тұлғаға бағыттап оқыту – 2010 –1б.
5. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения/Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии (1861). — М.: Изд-во Академии наук РСФСР – 1945. — с. 461.
6. Темирбаева Қ. Х. «Оқытудың жаңа технология түрлері және өзімнің іс-тәжірибемнен», Орал – 2015–1б.
7. Манабаева А.Ш., Абылайхан С.М., Байжұманова Н.С. «Оқытудың жаңа технологиялары» Қарағанды: ҚарМУ баспасы – 2010 –. 204б.
8. Самашова Г.Е., Құрымбаев С.Ғ., Егоров В.В. «Оқыту технологиясының түрлері» – 11 қазан 2012 – 65б, 60б, 63б.
9. Джамалдинова М.Т., Дүйсеева Л.А. «Шет тілін үйретудегі инновациялық технология түрлері: кейс стади технологиясы», Алматы: ҚазҰУ – 2016 – 112б.
10. Elliot Aronson, S. Patnoe, Cooperation in the classroom: The jigsaw method, New York: Longman – 1997– p.5.

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION**

МРНТИ: 14.35.09

Ломаченко Н.Л.¹, Жубанова К.Х.²

*¹²старшие преподаватели Казахского национального университета им. аль-Фараби
г. Алматы, Казахстан.*

ПЕРЕВОД КАК ВИД РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье анализируется определение сущности перевода как вида речевой деятельности. Предлагается описание двух видов перевода – художественного и технического. Описываются особенности работы над переводом научно-технических текстов. Упомянуты различные источники информации, необходимые для грамотного перевода. Рассматриваются требования к техническим переводчикам. Описываются некоторые творческие вызовы, стоящие перед переводчиком, например изобретение нового термина. Подчеркивается существенная разница в обучении иностранному языку и письменному переводу.

Ключевые слова : специальная информация, узкоотраслевая подготовка, система знаков , средство обмена информацией , библиографические указатели , содержание оригинала, терминологический словарь.

N.L. Lomachenko,¹ K.H. Zhubanova²

*¹² Senior teachers of al-Farabi Kazakh National University.
Almaty, Kazakhstan*

TRANSLATION AS A KIND OF SPEECH ACTIVITY

Abstract

The determination of translation as a kind of speech activity is analysed. Two ways of translation description are presented. Peculiarities of technical translation work are given. Different sources of information needed for proper translation work are mentioned. Some demands for translators of technical texts are depicted. Some challenges facing translators are noted. Difference between teaching general English and teaching translation of technical texts is stressed.

Key-words: specific information, sign system, means of information change, original contents, bibliographic indexes, terminology dictionary.

Ломаченко Н.Л.¹, Жубанова К.Х.²

¹² Аль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің аға оқытушылары
Алматы қ., Қазақстан.

АУДАРМА СӨЙЛЕУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТҮРІ

Түйіндеме

Мақалада аударма мәнінің анықтамасы сөйлеу қызметінің түрі ретінде талданады. Аударманың екі түрі - көркемдік-техникалық сипаттамасы. Ғылыми-техникалық мәтіндерді аудару бойынша жұмыстың ерекшеліктері сипатталған. Құзыретті аударма үшін қажетті әртүрлі ақпарат көздері көрсетіледі. Техникалық аудармашыларға қойылатын талаптарды қарастырады. Аудармашы алдында тұрған кейбір шығармашылық қиындықтар, мысалы, жаңа терминнің өнертабысы сипатталған. Шет тілін және аударманы үйренудегі айтарлықтай айырмашылық бар.

Кілт сөздер: арнайы ақпарат, салаға арнайы дайындық, белгілер жүйесі, ақпарат алмасу құралы, библиографиялық көрсеткіштер, түпнұсқа мазмұны, терминологиялық сөздік.

Язык есть средство познания. С помощью языка мы сообщаем другим людям то, чего они не знают, а также то, что мы чего-то не знаем и хотим узнать. С помощью языка мы узнаем мысли других людей. Если бы люди были способны «читать» мысли других людей, им не о чем было бы разговаривать.

Язык также служит средством общения людей разных национальностей. Мысли, выраженные на одном языке с помощью одной системы знаков, то есть выразительных средств одного языка, могут стать непонятными для людей, говорящем на другом языке, если в процессе общения они будут выражены с помощью системы знаков этого другого языка, то есть с помощью выразительных средств этого второго языка. Этим и занимаются переводчики, без которых процесс общения между людьми, использующими различные системы знаков для выражения мыслей, был бы крайне затруднен. Так что же представляет собой перевод? Прежде чем дать определение перевода, следует вспомнить, что процесс перевода – это активный, целенаправленный процесс, включающий в себя три основные части:

1. Зрительное или слуховое восприятие на каком-либо языке с целью понимания.
2. Осмысленное запоминание понятого путем его анализа на языке оригинала и синтеза на родном языке с целью сделать содержание сообщения и оригинала своим собственным знанием.
3. Воспроизведение запомненного на другом языке (чаще всего – родном) с целью передачи того, что стало собственным знанием, другому лицу.

Таким образом, переводом можно назвать выражение того, что уже было выражено ранее на одном языке, средствами другого языка. Причем, этими языковыми средствами можно выразить не только мысли, но и чувства. Из этого простого определения следуют весьма важные выводы для теории перевода вообще и теории технического перевода в частности.

Если перевод - это передача того, что уже было выражено, то, значит, переводятся не слова, не грамматические конструкции и другие средства языка оригинала, а мысли содержание оригинала. Содержание и выражается еще раз при переводе, но уже с помощью других средств, образующих другую систему языков, имеющую свои собственные правила и законы.

Известно, что одно и то же слово, и даже целое предложение, может выражать разное содержание и получает однозначный смысл только в определенном контексте. Только такую однозначную информацию можно понять, запомнить и выразить на другом языке, то есть перевести.

Стихотворение М. Лермонтова « На севере диком...» - это перевод известного стихотворения немецкого поэта Г. Гейне, но смысл стихотворения Гейне отличается от смысла лермонтовского перевода. У Гейне он (der Fichtenbaum) тоскует о ней (die Palme), а у Лермонтова она, сосна вспоминает её, свою подругу пальму. И тем не менее это прекрасный перевод, пользующийся большей известностью, чем у других переводчиков, сохранивших истинный смысл оригинала (Кедр – Пальма, Дуб – Пальма).

Ради чего же Лермонтов поступился формальным признаком? Видимо, ради чувства, которое это проникновенное стихотворение вызывает у читателя, потому, что это чувство и есть основной смысл стихотворения.

Прекрасный поэт и переводчик И. Крылов тоже хорошо понимал, сто главное в поэтическом переводе – это произвести адекватное воздействие на чувства читателя, а не покорно следовать за словом оригинала или его формальным смыслом. Вероятно поэтому при переводе басни Лафонтена « Стрекоза и муравей» (La cigale et la fourmi), он не побоялся переделать la cigale - её цикаду в стрекозу, а la fourmi- тоже её (у французов муравей тоже женского рода) – в него, муравья. И получилось, как нам всем известно, очень хорошо. И неважно, что крыловская стрекоза и поет и пляшет в траве, важно, что перевод вызывает те же чувства у читателя, что и французский оригинал Лафонтена.

Воздействовать на чувства читателей так же, как это сделал автор – поэт (или еще сильнее) – вот задача переводчика поэтических произведений. Сильнее воздействовать на читателя – значит более ярко выразить содержание оригинала, то есть мысли и чувства автора, чем сам автор. Известное высказывание замечательного поэта – переводчика В.А. Жуковского о том, что переводчик стихов может иногда оказаться и соперником автора, представляется правомерным.

Поэтому - то перевод и определяется как выражение всего того, что уже было выражено на одном языке средствами другого языка. А если перевод – это выражение того, что уже было выражено на каком – либо языке, то значит, непереводаемых оригиналов нет, так как то, что можно выразить на одном языке, можно выразить и на любом другом. Есть только труднопереводимые тексты. Причем трудности при переводе - это или трудности, связанные с пониманием, которые проистекают от недостаточного знания языка оригинала или недостаточного знания существа предмета, то есть от недостатка специальных знаний. Или трудности, связанные с выражением, объясняемые слабым знанием языка, на который делается перевод, либо отсутствием в этом языке готовых эквивалентов для выражения того, что уже было выражено средствами языка оригинала.

Помимо перевода художественной литературы существует и перевод «технических текстов», так называемый технический перевод, хотя следует признать, что понятие «технический» текст очень расплывчато. Так, например, начав с чисто «технических» текстов, описывающих различное производственное оборудование, можно незаметно перейти к текстам, описывающим хирургическое оборудование, то есть к медицине, а медицина, как известно связана с биологией, а это уже область естествознания, которое в свою очередь является основой философии, а философия – основа политики. « Политические» же тексты настолько разносторонни, что затрагивают все области человеческой деятельности и органически сливаются с областью художественной литературы. В то же время в художественной литературе, особенно научно –

фантастической, можно встретить немало страниц, подходящих под общепринятое понятие технических текстов. Круг, таким образом, замыкается, и мы видим, что четкой границы между технической и художественной литературой не оказалось.

Тем не менее обычно виды специального (нехудожественного) перевода определяются характером материала, обрабатываемого переводчиком. Например, существует так называемый « военный перевод », и существуют учебные заведения, готовящие военных переводчиков, являющихся разновидностью военных переводчиков. Но ведь очевидно, что переводчику, работающего в области « военного перевода », нередко приходится иметь дело с совершенно « невоенными » текстами например. при допросе военнопленных или при обработке информации. Поступающей от населения. Таким образом, дело не столько в том , что переводится , а в том , как переводится и для чего. Технический перевод – это прежде всего перевод, используемый для специальных целей, а именно для обмена специальной информацией, поступающей и воспринимающейся на разных языках. Следовательно, перевод технический – это перевод , используемый для обмена специальной научно – технической информацией между людьми, говорящими на разных языках.

Из этого вытекает, что технический переводчик - это переводчик- посредник, без которого этот обмен был бы невозможен. Технический переводчик, так же как и переводчик художественной литературы, должен обязательно знать два языка , одним из которых он должен владеть достаточно свободно для точного, ясного и грамотного воспроизведения языка оригинала. Но это еще не всё. Так как технический перевод – это средство обмена научно – технической информацией, то , следовательно , целью этого перевода на родной язык должно быть использование принципиально новых сведений.

А перенимать новые научные сведения из европейской и мировой науки - это насущная задача в процессе развития науки независимого Казахстана. А это означает , что в своей работе технический переводчик часто имеет дело с самым новым материалом (причем качественно новым и еще никому у нас не известным) , для восприятия которого необходима определенная подготовка, нужны специальные знания.

Какими же качествами , знаниями и умениями должен обладать человек , выполняющий роль посредника в обмене научно – технической информацией ?

Прежде чем ответить на этот вопрос , необходимо остановиться на сущности и формах этого обмена , поскольку содержание этого процесса и определяет формы работы технического переводчика.

Научно – техническую информацию, поступающую на иностранных языках, можно разделить условно на 3 потока :

1) патентную литературу, являющуюся основной формой обмена , так как все новое в области науки и техники официально оформляется в виде патента и его производных форм ;

2) периодическую , специально предназначенную для обмена научно – технической информацией, например : отраслевые бюллетени , содержащие рефераты, аннотации и названия ; отраслевые научно – технические журналы , содержащие дискуссионные , проблематичные и отчетные статьи специального характера ; библиографические указатели с названием тем , изобретений и предметов промышленной продукции, также иногда содержащие аннотации и тематические обзоры работ по данной отрасли ;

3) различные периодические и непериодические издания и другие источники информации , не предназначенные специально для научно – технического обмена , но могущие использоваться для этой цели , например : специальные журналы и книги ,

рекламные материалы , инструкции и другие подобные источники специальной информации.

Технический перевод охватывает несколько форм и способов обработки оригинала переводчиком. Существует несколько таких видов технического перевода , каждый из которых имеет свои особенности и свои законы. Эти формы не зависят от сферы специализации , и поэтому каждый технический переводчик должен быть знаком со всеми видами технического перевода.

В зависимости от практической ценности , поступающие в нашу страну в процессе обмена материалы обрабатываются по- разному. Вся практически используемая информация обычно обрабатывается в форме полного письменного перевода, являющего основной формой технического перевода. Информация , накапливаемая по определенной системе в качестве справочного и подсобного материала , а также так называемая сигнальная информация обрабатываются в форме сокращенных видов технического перевода , таких, как реферативный перевод , аннотационный перевод , перевод заголовков и т. д.

Отсюда следует , что технический переводчик должен практически знать все виды обработки первичной информации , а также иметь в своем распоряжении определенную сумму специальных знаний , позволяющих в процессе перевода совершить переход из области старого , уже известного , в область нового , неизвестного , составляющего основное содержание оригинала. Это последнее обстоятельство является причиной весьма распространенного мнения о том , что технический переводчик должен знать технику , быть специалистом , инженером. Конечно , хорошо , если технический переводчик знает технику. Но это , к сожалению , далеко не всегда возможно. Даже узкий специалист , напряженно следя за всем новым , появляющимся в его области, как показывает статистика , успевает ознакомиться лишь с небольшой частью интересующей его информации. Для нашего времени характерна узкая специализация. Если лет сто назад человек мог при желании одинаково хорошо усвоить почти все уже известное и все новое в области науки и техники , то в наши дни это совершенно невозможно никому. Наука и техника получили такое широкое развитие, они так усложнились и разветвились , что узкая специализация для научно – технических работников стала насущной необходимостью. Это распространяется и на технических переводчиков, которым, как правило , приходится специализироваться в какой - либо одной области производства.

Если переводчик не имеет узкоотраслевой подготовки , он должен восполнить этот пробел , систематически изучая специальную литературу, следя за новинками в данной области , обогащая свою память знаниями специалистов, с которыми он общается по работе , принимая опыт более опытных коллег . Постепенно и сам переводчик становится специалистом в данной области.

Существует , однако , немало переводчиков , не имеющих еще определенной сферы специализации , например переводчиков – внештатников и фрилансеров , обрабатывающих случайный материал , или начинающих переводчиков , пробуящих свои силы в различных областях науки и техники. Таким переводчикам следует прежде всего учиться пользоваться источниками специальной информации , то есть учиться быстро находить и практически использовать необходимые специаль-

ные сведения и для правильного понимания оригинала в различных областях науки и техники. В этом случае , в отличие от специалиста , переводчик пользуется специальной литературой пассивно , не ставя перед собой цели досконально изучить данную область. Окончив перевод , он может и забыть те специальные сведения , которые он получил из источников информации. Если через некоторое время ему возможно придется делать новый перевод из той же области , он может снова

обратиться к тем же источникам информации, причем на этот раз он сможет найти эти сведения быстрее. Это умение быстро находить необходимую специальную информацию и правильно ее использовать может заменить переводчику необходимое знание техники.

Но даже и узко специализирующийся переводчик всегда должен быть готов к переводу материала из незнакомой области, так как все области науки и техники тесно взаимосвязаны и как бы проникают друг в друга. Так, например, в автомобилестроение вовлекаются и металлургия, и обработка металлов, и производство сплавов, и электротехника, и химия, и электроника, и малярное дело, и много других отраслей промышленности и науки (по тематике предприятия).

Но и это еще не все. Если переводчик художественной литературы может и не знать что такое муфта, развертка или вулканизация, то для технического переводчика – это обыденные понятия, и соответствующие им иностранные слова – термины должны входить в его активный словарный запас, который должен включать также названия основных деталей машин и механизмов, процессов обработки материалов, основных химических реакций, основных радиотехнических и электротехнических устройств и приборов, номенклатур мер и весов.

Активный терминологический словарь переводчика существенно экономит его рабочее время. Такой словарь может накапливаться постепенно в процессе работы, и состав его определяется содержанием этой работы, то есть у каждого переводчика накапливается свой собственный специальный словарь, хотя, конечно, существует какой – то минимум общетехнической терминологии, которым обязательно должен владеть каждый переводчик.

Если суммировать вышеизложенное, то можно сделать вывод, что технический переводчик должен:

- 1) знать хотя бы один иностранный язык в степени, достаточной для понимания;
- 2) знать другой язык (обычно родной) в степени, достаточной для грамотного изложения;
- 3) уметь пользоваться рабочими источниками информации;
- 4) уметь делать различные виды технического перевода;
- 5) обладать терминологическим минимумом;
- 6) уметь применять данный минимум в своей конкретной работе.

Эти качества технического переводчика определяют особенности и содержание его профессиональной деятельности.

Случаются такие ситуации при переводе научно – технической литературы, когда искомое слово может быть не найдено ни в одном из источников информации, то есть ни в двуязычных словарях, ни в справочниках, ни в энциклопедиях. Если не удастся найти такое слово ни в одном из упомянутых выше источников, но смысл его ясен из контекста, переводчик имеет право после консультации со специалистом предложить новый термин. Здесь может быть три пути. Первый – это введение нового термина. Этот путь имеет две ветви:

а) Изобретение термина, например, когда придумали для английского термина scanning эквивалент «развёртка», для термина push-pull – двухтактный (радио); для fading – замирание (радио) и т.д.

б) калькирование, то есть конструирование нового термина в соответствии с формой и составными частями оригинала, например: lawn-mover – «газонокосилка», sky-scraper – небоскреб (от sky – небо и scrape – скрести).

Следующий способ создания нового термина – описание. Этим путем термин scanning может быть описан как «обегание экрана лучом», а термин fading как «ослабление сигнала на входе в результате интерференции». Вот еще несколько примеров описания: repeater – промежуточный усилитель, titromatic analyser – автоматическая установка для периодического титрования, piggyback- перевозка автофургонов на железнодорожной платформе.

Третий способ – это транскрипция или транслитерация. В этом случае уже знакомый нам термин scanning может быть представлен в соответствии с этим путем как «сканирование»; fading как «фединг»; puss-pull как «пушпул»; piggyback как «пигибак» и так далее. Вот еще примеры: bulldozer – бульдозер, air lift – эрлифт, banking, – банкинг.

Транскрипция отличается от транслитерации тем, что транскрипция передает звуки оригинального термина, а транслитерация – буквы, однако практически разница между транскрипцией и транслитерацией при создании нового термина невелика.

Следует иметь в виду, что третий путь, хотя и самый легкий, далеко не всегда самый лучший, так как построенные по этому способу термины несут мало информации, часто требуют дополнительного объяснения, вызывают путаницу и засоряют язык. Тем не менее, следует признать, что в последнее время к указанному выше способу прибегают всё чаще. Так можно объяснить появление большое количество новых пришедших из английского языка терминов таких как майнинг (mining), форжинг (forging) хейтер (a hater) и др.

Бывают случаи, когда источниками информации переводчик может пользоваться вне разнообразной системы. Это те случаи, когда переводчику нужен только один вполне определенный источник информации. Вот эти случаи:

1. Переводчика интересует грамматическая форма какого-либо слова языка. На который делается перевод. Например, требуется узнать, как будет множественное число от слова дно. Ответ можно найти в орфографическом словаре: множественное число от слова дно будет донья.
2. Переводчику нужно перевести какие – либо неметрические меры в метрические, например градусы по Фарингейту в градусы по Цельсию, дюймы в сантиметры и так далее. В этом случае нужно сразу обратиться к «Справочнику для перевода мер и весов» или к приложению двуязычного политехнического словаря.
3. Переводчик встретил незнакомое слово, которое явно является сокращением. В этом случае следует обратиться к «Словарю английских и американских сокращений» или к спискам сокращений двуязычных словарей.
4. Переводчик встречает слово или выражение в латинском написании, явно не входящее в словарный состав языка оригинала, например ex adverso. В этом случае нужно посмотреть список иностранных слов и выражений в латинском написании «Словаря иностранных слов». Вот несколько популярных латинизмов: Per se = by itself – само по себе, Via = through - путем, Sic= important – важно, подлинник, Ergo = consequently - следовательно, In situ = at the site – на месте, Sui generis = in its kind в своём роде, Proviso= on condition that – при условии.

А вот заголовок полного письменного технического перевода следует перевести в самую последнюю очередь, приняв во внимание все особенности содержания оригинала всей статьи или текста. Это представляется естественным, так как из переводов заголовков статей, патентов, книг и т. д. составляются библиографические указатели, картотеки, каталоги, справочники, индексы, которые могут помочь специалистам отобрать для практического применения материалы совершенно определенного содержания.

Итак, преподаватель должен ясно представлять себе разницу между обучением иностранному языку и обучением переводу как самостоятельному умению. Как известно, на занятиях по английскому языку перевод на родной язык используется в основном в качестве средства контроля понимания текста и для проверки знаний изучаемой лексики. На занятиях же по техническому переводу перевод с английского языка на казахский или русский языки является основной целью работы.

Использованная литература:

1. Н.Д. Чебурашкин «Технический перевод в школе». Под редакцией Б.Е. Белецкого. Москва «Просвещение». 1993.
2. А.А. Леонтьев «Язык, речь, речевая деятельность». Москва, 1996.
3. С.К. Фоломкина «Обучение чтению на английском языке в неязыковом ВУЗе». Москва, «Высшая школа». 2001.
4. И.И. Артоболевский «Политехнический словарь». Москва, 2000.

МРНТИ: 14.35.09

Зайсанбаев Т.К.¹ Макишева М.К.² Карипбаева Г.А.³

¹ С.Д.Асфендияров атындағы Ұлттық Медициналық Университеті Акционерлік қоғамы, Тілдік пәндер кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты Алматы, Қазақстан.

² Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, Дипломатиялық аударма кафедрасының доценті, Алматы, Қазақстан.

³ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, Дипломатиялық аударма кафедрасының аға оқушысы, Алматы, Қазақстан.

МЕДИЦИНАЛЫҚ АУДАРМА ОҚУЛЫҚТАР ТІЛІНДЕГІ КЕМШІЛІКТЕР

Түйіндеме

Мақалада қазақ тілінде жазылған медициналық оқу құралы тілдік тұрғыдан жан-жақты талданған. Автор медициналық оқулықтарды тілдік тұрғыдан талдау жасаған ғылыми еңбектер жоқ екенін атап өтеді. Мақалада оқу құралында кеткен лексикалық, синтаксистік және пунктуациялық қателіктер ашып көрсетілген. Автор ол кемшіліктердің себебіне тоқтала отырып, қазақ тіліндегі медициналық ғылыми стильдің қалыптасуы үшін медицина мамандары тіл мамандарымен бірлесе жұмыс істеуі керек деген қорытынды жасайды.

Кілт сөздер: аударма тілі, ғылыми мәтіндер, медициналық терминдер, аударма терминдер, терминдердің жазылуы, сөйлемдегі сөздердің орын тәртібі, тыныс белгілері, ұлттық сөз саптау ерекшеліктері, талдау жасау.

Зайсанбаев Т.К.¹ Макишева М.К.² Карипбаева Г.А.³

¹ Акционерное общество «Национальный медицинский университет им. Асфендиярова»,¹ доцент кафедры языков, кандидат филологических наук Алматы, Казахстан.

² Казахский национальный университет им. Аль-Фараби,

² Факультет международных отношений, доцент кафедры дипломатического перевода, Алматы, Казахстан.

³ Аль-Фараби Казахский национальный университет,

³ Факультет международных отношений, старший преподаватель кафедры дипломатического перевода, Алматы, Казахстан.

ЯЗЫКОВЫЕ НЕТОЧНОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ МЕДИЦИНСКИХ УЧЕБНИКОВ

Аннотация

В статье рассматривается языковой аспект учебного пособия по медицине, написанного на казахском языке. Авторы особо отмечают отсутствие научных трудов, в которых исследованы учебники по медицине в лингвистическом аспекте. В статье изложены лексические, синтаксические и пунктуационные ошибки, допущенные в учебном пособии. Авторы приходят к выводу, что медицинские работники должны работать вместе с лингвистами, чтобы сформировать стиль медицинской науки на казахском языке, ссылаясь на причины этих неточностей.

Ключевые слова: язык перевода, научные тексты, медицинские термины, переведенные термины, написание терминов, порядок слов в предложении, пунктуация, особенности стиля как национального, делать анализ.

Zaysanbaev T.K.¹ Makisheva M.K.² Karipbaeva G.A.³

¹ National Medical University named after Asfendiyarova

¹ Associate Professor, Department of Languages, Candidate of Philological Sciences, Almaty, Kazakhstan.

² Kazakh National University. Al Farabi

² Faculty of International Relations, Associate Professor, Department of Diplomatic Translation, Almaty, Kazakhstan.

³ Al-Farabi Kazakh National University,

³ Faculty of International Relations, Senior Lecturer, Department of Diplomatic Translation, Almaty, Kazakhstan.

LINGUISTIC INACCURACIES IN TRANSLATING MEDICAL TEXTBOOKS

Abstract

The Linguistic aspect of one educational manual on medicine written and published in the Kazakh language is considered in this article. The authors point out the absence of scientific publications where textbooks on medicine have been researched. Lexical, syntactical and punctuation mistakes made in the above told educational manual. The authors conclude that medical employees should work with linguists to formulate the style of medical science in Kazakh, referring to the causes of these inaccuracies.

Key words: language of translation, scientific texts, medical terms, translated terms, writing of terms, word order in sentences, punctuation, the peculiarities of style as national one.

Ғылымның әр саласында кеңінен қолданылуы – тілдің лексикалық, грамматикалық және стильдік жақтан дамуына зор үлесін қосады. Қалыптасқан ғылыми стильдің болуы сол тілдегі ғылымының даму деңгейінің көрсеткіші десе де болады. Кеңес Өкіметі кезінде педагогикалық оқу орындары болмаса, жоғары оқу орындарының барлығында білім орыс тілінде берілді. Тіпті қазақ мектептерін бітірген балалар да емтиханды қазақ тілінде тапсырғанмен, жоғары оқу орындарында техникалық және медициналық білімді орыс тілінде алатын. Бұл ғылымдар саласындағы диссертациялар да орыс тілінде жазылды. Міне осылардың барлығы бұл салаларда ғылымы терминдердің де, ғылыми стильдің де қалыптасуына кедергі жасады. Еліміз тәуелсіздік алғалы жоғары оқу орындарының барлығында қазақ бөлімдері ашылды. Қазақша оқулықтар мен оқу құралдары жазылып, қазақша терминдер қалыптастыру бойынша да көптеген жұмыстар атқарылуда. Дегенмен осы жазылған оқулықтар мен оқу құралдарына, ғылыми еңбектерге тілдік тұрғыдан талдау жасалмай жатыр. Академик Ө.Айтбайұлы: «Бірен-саран болса да жарық көрген ғылыми еңбектерді саралап байқасақ, мынау мына ғылымның, анау ана ғылымның өзіне ғана тән қалам сілтесін, баяндау тәсілін, стильдік өрнегін танытады дейтіндей бұлтартпас айғақты мысалды табу өте қиын, яғни ғылыми стильдің ара-жігі әлі айқындала қойған жоқ» [1, 311], – дей келе, ғылым тілін, ғылыми мәтін стилін талдап беретін еңбектер жоқ екеніне тоқталады.

Төменде қазақ тіліндегі медициналық ғылыми еңбектердің тілі туралы сөз қозғайық. Ол үшін Қазақстандағы маңдай алды медициналық жоғары оқу орны – С.Ж.Асфендияров атындағы Ұлттық медицина университетінің «Хабаршысында» қазақ тіліндегі мақалалар саны қанша деген мәселеге тоқталайық. Мысал ретінде осы университет «Хабаршысының» 2017-жылғы №2-санына шыққан мақалаларды санап шықтық. «Хабаршыда» жарияланған мақалалар саны – 89, оның 14-і қазақша, 9-ы ағылшынша [2]. Қазақша жазылған 14 мақаланың үшеуі дәрілік өсімдіктер мен фармацевтика өндірісі мәселесіне арналғанын, біреуі қазақ тілінде термин қалыптастыру туралы мақала екенін ескерсек, таза медицина тақырыбында он мақала ғана жазылғанын көреміз. Мұндай жағдай «Хабаршының» барлық нөмірлеріне тән. Қазір медициналық жоғары оқу орындарында қазақ бөлімінде оқитын студенттер саны басым. Яғни, қазақ тілінде сабақ беретін оқытушылар да көп деген сөз. Онда неге қазақ тілінде жазылған мақалалар аз деген сұрақ туындайды. Оның себебі ғылыми мақала жазатын профессорлар мен доценттер Кеңес Өкіметі кезінде медициналық білімді орыс тілінде алғандар. Орыс тілінде оқып, орыс тілінде жазып дағдыланып қалған олар үйренген әдеттерінен жаңылғылары келмейді. Қазақша жазудың машақатынан қашады. Қазақша терминдердің бірізділікке түспей жатуы да, бекітілген терминдердің қайта-қайта қаралып, жиі-жиі өзгертіле беруі де қазақ тілінде мақала жазушыларға қиындық тудырады. Осындай мәселелерді ескерген С.Ж.Асфендияров ат. ҚазҰУ ректоры Т.С.Нұрғожин терминологиялық комиссия мүшелеріне қазақ тілінде жарық көрген оқулықтар мен оқу құралдарына сараптама жасауды тапсырған болатын. Біздің қолымызға С.Т.Қизатованың «Жаңа туған нәрестелердің сарғаюы» («Желтухи новорожденных») (учебно-методическое пособие (М. Изд. «Литтера»), 272 стр. 2015 г. Мәскеу «Литтера» б. 2015 ж. 272 б.) [3] атты оқу-әдістемелік құралы түсті. Төменде осы оқу-әдістемелік құралда кеткен кемшіліктерге санамалап тоқталамыз.

1. Көріп отырғанымыздай кітап екі тілде жазылған. Оның үстіне бұл оқу құралының алдымен орысша жазылып, кейін қазақша аударылғаны анық байқалып тұр. Оқу

құралдарын екі тілде бір кітап қылып шығару дұрыс емес деп ойлаймыз, себебі орыс бөлімінің студенті оқу құралын алса, оған қазақша нұсқасының қажеті қанша. Керісінше қазақ бөлімінің студенті үшін сондай. Ал қажеті жоқ беттер саны оқулықтың өзіндік құнын қымбаттатады.

2. Оқу-әдістемелік құралда терминологиялық комиссия бекіткен, сондай-ақ медициналық терминдер сөздігінде бар терминдер толық қолданылмаған. Мысалы, оқу құралында *новорожденный* деген термин *жаңа туған нәресте* деп аударылыпты. «Қазақпарат» баспасынан 2014-жылы шыққан «Қазақша-орысша, орысша-қазақша медициналық сөздікте» ((медицина) XIV Т.) бұл термин *нәресте* деп аударылған [4, 165]. Сондай-ақ әлдеқашан қазақ тіліне аударылып қойған *емшара, дәрумен, жылауық, дене қызуы, аспаптық зерттеу* сияқты терминдер мен терминдік сөз тіркестері оқу құралында *процедура, витамин, киста, дене температурасы, инструментальды зерттеу* деп орысша, немесе орыс сөзімен тіркесу арқылы қолданылған. Бекітілген терминдерді қолданбау автордың да, оқу құралын талқылаған комиссия мүшелерінің де жауапсыздығын көрсетеді. Терминологиялық сөздіктер жасаумен іс бітпейді. Жасалған терминдер ғылыми мәтіндерде қолданысқа түсу арқылы бекиді, сондықтан бұл мәселеге салғырт қарауға болмайды.

3. Оқу-әдістемелік құралдағы *микросферацитарлы эритроцитарлы функциональдық* сияқты терминдер орыс тілінің сын есім тудырушы жұрнағы арқылы жасалып тұрған терминдер. Мұны ескермеген автор оған үстемелеп қазақ тілінің сын есім тудырушы жұрнағын жалғапты. Бұл терминдерге қазақ тіліндегі сын есім тудырушы жұрнақтар *микросферацитті, эритроцитті, функциялық* болып зат есім тұлғасына жалғануы керек еді. Мұндай кемшіліктер қазақша медициналық оқулықтар мен оқу құралдарында көптеп кездеседі.

4. Оқу-әдістемелік құралдың атында *туу* сөзі қазақ тілінің заңдылығына сай қолданылған, бірақ ішіндегі сөйлемдердің барлығында, мысалы *шала туылған, мерзіміне жетіп туылған* т.б. сияқты *туу* етістігі ырықсыз етіс жұрнағы (-ыл) арқылы қолданылған. Орыс тілінің грамматикалық заңдылығы бойынша солай болғанымен, қазақ тілінде мұндай сөз тіркестерінде ырықсыз етіс жұрнағы жалғанбайды. Қазақ тілінің заңдылығы бойынша *шала туған, мерзіміне жетіп туған* болып қолданылуы тиіс. Қазақ тілінде *туған күн, туған жер, туған ел* сияқты сөз қолданыстары біздің ойымызды дәлелдей түседі деп ойламыз. Қазақ тіліндегі дәстүрлі сөз қолданысын орыс тілінің үлгісіне салып өзгерту белең алып барады. Тіпті радио, теледидарларда да «үлкен рахмет», «мен ойлаймын», «полиция қызметкерлерімен құрықталды» деп орыс тілінің лексикалық, грамматикалық құрылымымен сөйлейтін жорналшылар көбейіп кетті.

5. Оқу-әдістемелік құралда грамматикалық құрылымдары қазақ тілінің заңдылығына сәйкес келмейтіндіктен, түсінуге қиындық келтіретін сөйлемдер біршама. Мысалы: *Осы мәселенің ерекше маңыздылығын мына деректер айқындайды: гипербилирубинемия нәрестелердегі орталық жүйке жүйесінің кейіннен зақымдалуымен қосарланып жүреді және кейін IQ-дің төмендеуі, нейросенсорлық кереңдік, балалардың церебралды салдануы сияқты асқынулармен дамиды.*

Бұл сөйлемді: *Гипербилирубинемияның нәрестелердегі орталық жүйке жүйесінің кейіннен зақымдалуымен қосарланып жүруі, кейін IQ-дің төмендеуі, нейросенсорлық кереңдік пен балалардың церебралды салдануы сияқты асқынулардың дамуы бұл мәселенің маңыздылығын айқындайды* деп қолданса, әлдеқайда қазақы және түсінікті болар еді.

Сөйлем дұрыс құрылмағандықтан, әрі автордың не айтқысы келгені түсініксіз болғандықтан, орысша нұсқасына жүгінуге тура келген тағы бір сөйлемге тоқталайық. Орысшасы: *Ввиду снижения функции захвата печеночных клеток часть уробилиногена попадает в общий кровоток и выделяется с мочой.* Қазақшасы: *Бауыр жасушаларының*

қармап алу қызметінің төмендеуін ескере отырып, уробилиногеннің бір бөлігі жалпы қан айналымына түсіп, зәрмен бірге бөлінеді деп аударылыпты. Бұл сөйлемдегі *Ввиду снижения функции захвата печеночных клеток* деген сөз тіркесі дұрыс аударылмаған. Бұл сөйлем қазақша былай құрылуы тиіс деп есептейміз: *Бауыр жасушаларының қармап алу қызметінің төмендеуі салдарынан уробилиногеннің бір бөлігі жалпы қан айналымына түседі де, зәр арқылы сыртқа шығарылады.*

Кейде жұрнақтың дұрыс жалғанбауынан сөйлем түсініксіз болып шығады. Мысалы: ... *мұнда кейіннен билирубин диглокуронидке айналуы мына кесте бойынша жүреді.* Бұл сөйлемдегі жатыс септігіндегі сілтеу есімдігіне (*мұнда*) **-ғы** жұрнағы жалғануы тиіс еді. Яғни, ... *мұндағы билирубиннің кейіннен диглокуронидке айналу мына кесте бойынша жүреді* болуы тиіс. Ал ... *өтпен ішекке түседі* деген сөз тіркесінде көмектес септігінің жалғауы емес емес, атау септігінің шылауы қолдануы керек еді, яғни *өт арқылы ішекке түседі* болуы керек.

6. Кейбір сөздердің орыс тілінде ауыспалы мағынада тұрғанын ескермеуден туған қателікке мына сөйлемді келтіруге болады. Орысшасы: *Практически у всех новорожденных на 2-5-й день жизни отмечается транзиторные повышение концентрации билирубина в сыворотке крови.* Оқу-әдістемелік құралдағы қазақша нұсқасы: *Қандағы билирубиннің транзиторлы жоғарылауы тәжірибе жүзінде барлық нәрестелердің өмір сүруінің 2-5 күнінде байқалады.* Орысша нұсқасындағы *практически* сөзі бұл сөйлемде *тәжірибе жүзінде* деген мағынада емес, *бәрінде (барлығында)* деген мағынада қолданылып тұр. Яғни, сөйлем былай құрылуы тиіс: *Нәрестелердің барлығының дерлік өмірлерінің 2-5-күндерінде қан сарысуларында билирубин шоғырлануының (концентрациясының) өткініші (уақытша) жоғарылауы байқалады.*

7. Оқу-әдістемелік құралда тыныс белгілерінің дұрыс қойылмауы жиі кездеседі. Мысалы: *Гемолиздік сарғаюдың негізгі себебі эритроциттердің қарқынды гемолизи.* Бұл сөйлемде бастауыштан кейін қойылатын сызықша ескерілмеген. Дұрысы: *Гемолиздік сарғаюдың негізгі себебі – эритроциттердің қарқынды гемолизи.* Сондай-ақ реттік сан есімнен кейін дефис қойылса да, оған үстемелеп реттік сын есім жұрнағын жалғаған. Мысалы: *өмірінің 1-ші күнінде* т.б. Бұл жерде Ф.Мұсабекованың: «Тыныс белгілері дұрыс қойылған сөйлемді оқу да, ұғынуда жеңіл. Тыныс белгісін дұрыс қою арқылы жазушы өз ойын, сезімін жазбаша түрде дәл жеткізеді және айтпақ ойын екінші адамдардың сондай дәрежеде дұрыс түсінуіне жәрдемші болады. Олай болса, тыныс белгілерін қалай қолдануды білу керек, әрбір тыныс белгілерін орын-орнына қоя білу керек.» [5, 22],-деген пікірін келтіре кетуді жөн көріп отырмыз

8. Сөйлемдегі сөздердің орын тәртібінің сақталмауы және сөйлемнің баяндауышының орнында тұрмауы сияқты кемшіліктерге тоқталайық. Мысалы: *Нәрестелердегі әрбір сарғаюдың жағдайларында анамнезді анықтау маңызды болып келеді: анасындағы резус-сәйкестік пен қан тобы, жүктілік пен босану кезіндегі инфекциялардың болуы не болмауы, ..., ...* Қазақ тілінде анықтауыш өзі анықтайтын сөздің алдында тұрады. Бұл сөйлемде *әрбір* сөзі *жағдай* сөзінің анықтауышы, яғни *жағдай* сөзінің алдында тұруы тиіс, сондай-ақ сөйлемнің баяндауышы да орнында тұрған жоқ. Осы қателіктерді ескерсек, сөйлемді былай құрған дұрыс болар еді: *Нәрестелердегі сарғаюдың әрбір жағдайларында анасындағы резус-сәйкестік пен қан тобы, жүктілік пен босану кезіндегі инфекциялардың болуы не болмауы ....., ... сияқты анамнездерді анықтау маңызды болып есептеледі.*

Орыс тілінің үлгісімен құрылған, яғни баяндауышы сөйлемнің соңында келмеген тағы бір сөйлемге тоқталайық.

Қауіпті сарғаюдың» ерте белгілерін анықтау үшін нәрестені мұқият бақылап отыру керек:

- баланың сыртқы келбетін және белсенділігін бағалау;
- сору рефлексі мен төспен емізудің нәтижелілігін бағалау;
- нәжіс пен зәрдің сипаты мен түсін бағалау;
- бауыр мен көкбауырдың өлшемін анықтау;

қанталаулар мен кефалогематомалардың бар-жоғын қарау.

Дұрысы:

Қауіпті сарғаюдың белгілерін ерте анықтау үшін:

- баланың сыртқы келбетін және белсенділігін;
- сору рефлексі мен емшекпен қоректендірудің нәтижелілігін;
- нәжіс пен зәрдің сипаты мен түсін;
- бауыр мен көкбауырдың өлшемін;
- қанталаулар мен кефалогематомалардың бар-жоғын бақылап отыру керек.

Х.Досмұхамедұлының: «Білім алудың жолы көп, жолдың ішіндегі ең төтесі жақсы мектеп, білімді мұғалім, ел ішінде көпке түсінікті болып жазылған білім кітаптары» [6, 48], – деген пікірі бұл күндері де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Ғылымның әр саласында қазақ тілінде жазылған оқулықтар мен оқу құралдарының сапасын жақсарту үшін, сала мамандары мен тіл мамандары бірлесе атсалысуымыз қажет. Біздің мақсатымыз – тырнақ астынан кір іздеу емес, қазақ тіліндегі ғылыми оқулықтардың сапасын арттыруға барынша үлес қосу. Сонда ғана қазақ тілі шын мәнінде мемлекеттік тілге айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Айтбайұлы Ө. Қазақ тіл білімінің терминологиясы мәселелері. – Алматы: «Абзал-Ай» баспасы, 2013-ж., 400-б.
2. ҚазҰМУ Хабаршысы (Ғылыми-практикалық журнал) №2, 2017 ж. – 398 б.
3. Қизатова С.Т. Жаңа туған нәрестелердің сарғаюы. М. «Литтера» баспасы. 2015 ж. 272 б.
4. Қазақша-орысша, орысша-қазақша медициналық сөздік XIV Т., (медицина), Алматы, «Қазақпарат баспасы». – 2014 ж. – 532 б.
5. Мұсабекова Ф. Қазіргі қазақ тілінің пунктуациясы. – Алматы, «Ана тілі», 1991 ж. – 128 б.
6. Досмұхамедұлы Х. Аламан, «Ана тілі», 1991 ж. –384

МРНТИ: 378 016:801:811.111

Ұзақбаева З.Ә.¹, Режсеп А.С.²

¹²Преподаватели

¹²КазНУ им Аль-Фараби, Факультет филологии и мировых языков, Кафедра иностранного языка

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Аннотация

В статье дается определение понятия культуры, на основе которых мы определяем, как в нашем исследовании понимается культура, и рассматривается взаимоотношение языка и культуры. Также обсуждается обучение культуре, особенно стили и методы обучения культуре. В статье рассмотрено техника и результаты проведения исследования.

Ключевые слова: компетенция, образование, содержание обучения, язык, культура, обучение иностранному языку.

З.Ә. Ұзақбаева,¹ А.С. Режеп²,
¹²оқытушылар

¹²Аль-Фараби атындағы ҚазҰУ, Филология және әлем тілдері факультеті, Шетел тілі кафедрасы

ШЕТ ТІЛІН МӘДЕНИЕТПЕН САБАҚТАСТЫҚТА ОҚЫТУ

Түйіндеме

Мақалада мәдениет ұғымына анықтама беріледі, соның негізінде біз мәдениетті оқу барысында қалай түсінетінімізді анықтаймыз және тіл мен мәдениеттің арақатынасын қарастырамыз. Мәдениеттану, әсіресе мәдениетті оқытудың стильдері мен әдістері де талқыланады. Мақалада зерттеу әдістемесі мен нәтижелері туралы айтылады.

Кілт сөздер: құзіреттілік, білім беру, оқытудың мазмұны, тіл, мәдениет, шет тілдік білім беру.

Z.A. Uzakbayeva¹, A.S.Rezhep².
¹²MA teachers

¹²KazNU named after al-Farabi, Faculty of philology and world languages, Department of foreign languages

TEACHING FOREIGN LANGUAGE BY CULTURAL COOPERATION

Abstract

The article gives a definition of the concept of culture, on the basis of which we determine how culture is understood in our study, and considers the relationship between language and culture. Cultural learning is also discussed, especially styles and methods of teaching culture. The article discusses the technique and results of the study.

Keywords: competence, education, content of teaching, language, culture, foreign language education.

Қазіргі таңда шетел тілін оқытудың мақсаты тек тілдік және коммуникативті құзіреттілік қана емес, сонымен қатар мәдениетаралық құзыреттілік. Бұл халықаралық байланыстардың өсіп, шет тілдерін үйренушілердің әр түрлі мәдениеттегі адамдармен кездесулерінің артуына байланысты маңызды болып табылады.

Функционалдық анықтамада мәдениет зерттеушілер түсіндіруге тырысатын әлеуметтік құбылыс ретінде түсініледі. Ис-әрекеттің себептері мен мақсаттарын дәл байқау мүмкін болмағандықтан, олар жанама түрде мінез-құлық арқылы түсіндіріледі [1]. Мәдениеттің функционалды анықтамасы шет тілін үйренушіні шетелдік мәдениеттің құбылыстарын түсінуде қолдайды. Студентпен қарым-қатынас жасау мүмкіндігі ана тілінің шекарасын кесіп өтуі үшін, студент өзінің мәдениетінен байқалатын құбылыстарды білуі керек. Бұл үшін ол шетелдік мәдениеттің өздігінен көрінетін

құбылыстарының бар екендігін мойындауы керек. Бұл мәдени білім беру қажеттілігінің маңызды дәлелі.

Сепир мен оның ізбасарлары тіл мен мәдениетті бөліп қарауға болмайтынын, сондықтан олар екеуін де бірінші орынға қоюды қаламайтындарын атап өтті. Олар тілдің адамның сыртқы әлеммен қарым-қатынасына қатты әсер ететінін баса айтады. Олар тіл мен мәдениет бір-бірімен өзара әрекеттеседі деп санайды: тіл мәдениетке және мәдениет тілге әсер етеді. Адам өзінің мәдениетін тілдің көмегімен қалыптастырады, және әр тілдің дамуында қоршаған мәдениеттің ізі болады. Сондықтан тіл мен мәдениетті бөлу жасанды болып табылады [2].

Соңғы кездері тіл үйрену мәдени тұрғыдан ескеріле бастады. Тілден басқа, басқа мәдениеттің өкілдерімен қалай қарым-қатынас жасауды үйрену үшін мәдениетті зерделеудің маңызы зор. Қарым-қатынас кезінде олар күрделілікке ұмтылады, яғни шет тіліндегі ауызша қарым-қатынастан басқа, паравербальды (интонация, пауза) және вербальды емес (қимыл, бет-әлпет) қарым-қатынасқа назар аударылады. Жақында әртүрлі ғылымдар саласында олар «мәдениетаралық оқыту» түсінігін қолдана бастады. Бұл сонымен қатар шет тілдерін оқытуда маңызды мақсатқа айналды.

Адам өз мәдениетінде және басқа мәдениеттер мен олардың өкілдеріне байланысты өседі. Ол ана тілін қарым-қатынас құралы ретінде қолданады. Ол сонымен қатар өз мәдениетіне сай вербалды емес қарым-қатынасқа дағдыланған және өз мәдениетінің өкілдерімен бірдей құндылықтарға ие. Демек, бұл өз мәдениетінің жемісі [3]. Шет тілін және шетелдік мәдениетті үйренуші ана тілі мен мәдениетінің өкілі болып қала береді. Студент іс-әрекеттің және қарым-қатынастың екі бөлек түрін игермейді, бірақ ол көп тілді тұлға болып, өзінің мәдениаралық құзыреттілігін, яғни әртүрлі мәдениеттерде әрекет ету қабілетін дамытады. (Eurooppalainen viitekehys 2003: 73.) Адам бөтен мәдениетке тап болған кезде, ол өзінің ана тілі мен мәдениеті орнатқан шекараларды бұзуға кіріседі.

Мәдениетаралық оқытудың шарты - бұл мәдениетаралық сезімталдықты қалыптастыру процесі. Шетел тілі мен шетелдік мәдениеттің жат сипаты шетелдік мәдениеттің құбылыстарына неғұрлым зерек болуды талап етеді. Зеректікті мектепте, мысалы, мәтіндер, фильмдер, музыка және әңгіме арқылы алға жылжытуға болады, бірақ бұл, шын мәнінде, өмірлік процесс. Мәдениетаралық сезімталдықты дамыту процесіне бақылау мен гипотеза кіреді. Мұғалім студенттерді шетелдік мәдениетті және оның құбылыстарын бақылауға шақыруы керек және оларды өздерінің туған мәдениеттеріндегі сәйкес құбылыстармен салыстыруы керек. Бақылау негізінде студенттер шетелде олардың тіл және мәдениет тұрғысынан қалай дұрыс әрекет ететіндігі туралы гипотезалар жасайды. Кейін гипотезалар расталады немесе жоққа шығарылады. Мәдениетаралық сезімталдықтың дамуының бір факторы - рефлексіу болып табылады. Студент өз әрекеттері мен ілімдері туралы үнемі өз бетімен және басқалармен ойластыруы керек. Осылайша, студент шетелдік мәдениеттің құбылыстарымен кездесіп қана қоймай, олармен байланысты мағыналар мен ұғымдарды игеруге тырысады, сонымен қатар оларды өз тәжірибесімен және алдыңғы білімімен тығыз байланыстырады [4].

Байрам мен Эсарте-Саррис әр түрлі мұғалімдердің сабақтарын қарап, сабақтарында ұсынылған мәдени мазмұнды зерттеді. Олар төрт мұғалімді мысал ретінде пайдаланып, оқытудың төрт түрлі стилін бейнелейді. Барлық осы мұғалімдер мәдениетті білу олардың пәнінің маңызды бөлігі болып табылады және оқушылардың түсінігі мен көзқарастарына және сыныптағы атмосфераға әсер етеді деп санайды. Алайда стильдерді типтік деп санауға болмайды, өйткені мұғалім мен сынып арасындағы байланыс ерекше деуге болмайды. Оған мұғалімнің жеке басы, біліктілігі, тәжірибесі мен философиясы және оқушылардың жеке басы, қызығушылықтары, қабілеттері мен тәжірибесі әсер етеді. Бірінші стильде мұғалім тіл мен мәдениетке академиялық тұрғыдан жақындайды. Болашақ емтихандарға назар аударылады. Тіл оқытуда маңызды орынға ие, бірақ

мәдениетке де көп көңіл бөлінеді. Екінші стильдің мақсаты - шетелдік мәдениеттегі турист ретінде орындау. Мұғалім ел мен мәдениетке қызығушылық танытады, сондықтан олармен байланысты тақырыптарды қарастырғысы келеді. Оның пайымдауынша, сол кезде тілдік оқыту қызықты болады. Сабақтарда әртүрлі оқу материалдары қолданылады, мысалы, мұғалімнің тәжірибесі туралы бейнелер, құжаттар және әңгімелер. Бірінші стильден айырмашылығы, мұғалім барлық топтарға бағытталған тақырыптарды анықтайды. Тілді оқытуда маңызды емес болғанымен, мұғалім сыныпта шет тілінде сөйлейді. Оның пайымдауынша, шетелге танымдық сапарлар студенттерді елді шынайы қабылдау үшін маңызды. Үшінші стильдің мақсаты - бұл тілді білуден қуаныш пен рахат алу. Бұл стильдегі мұғалім оқытудың әртүрлі әдістерін қолданады, мысалы, ойындар мен грамматикалық жаттығулар. Мәдениет туралы ақпарат сабақтарда үлкен рөл атқармайды. Мұғалім кенеттен қысқаша түрде оқулық ақпаратына өз мағлұматтарын қосады. Төртінші стильдегі мұғалім тіл туралы негізгі білімді үйретуді маңызды деп санайды. Мұғалім өзінің түсіндіруін және әзілдерін қоспайды, бірақ көбінесе мәдениет туралы ақпаратты студенттердің тәжірибесімен салыстырады [5].

Хьюз көптеген білімді мұғалімдер мен дидактиканың әдістері бойынша мәдениетті оқытудың ең практикалық әдістерін бейнелейді:

1. Салыстыру. Мұғалім студенттердің мәдениетінен ерекшеленетін шетелдік мәдениеттің құбылыстарын ұсынады. Мұғалімдер мен студенттер неге бұл айырмашылықтар шетелдік мәдениетпен қарым-қатынаста қиындықтарға әкелуі мүмкін екенін талқылайды.

2. Мәдени ассимиляторлар. Студенттерге шетелдік мәдениетке бейімделуге көмектеседі. Мәдени ассимилятор - бұл оқушылар түсінбеуі мүмкін мәдениеттер арасындағы өзара әрекеттесу кезіндегі маңызды оқиғаның қысқаша бейнесі. Студенттерге төрт мүмкін түсіндірме беріледі, олардың ішінен дұрысын таңдау керек. Егер олар дұрыс емес нәрсені таңдаса, олар дұрыс тұжырым жасауға көмектесетін қосымша ақпаратты іздеу керек.

3. Мәдени капсула. Бұл әдіс мәдени ассимиляторға ұқсайды, бірақ бұл мәселені талқыламай жазбаша жаттығу бола алмайды. Мұғалім отандық және шетелдік мәдениеттердің айтарлықтай айырмашылығын сипаттайды. Айырмашылықтар көрнекі түрде қарастырылады, ал мұғалім сөйлесуді ынталандыратын сұрақтар қояды.

4. Драма. Студенттер шетелдік мәдениеттегі жағдайды түсіндіруді қажет ететін көріністерде ойнайды. Мәселенің себебі әдетте соңғы көріністе нақтыланады.

5. Толық физикалық реакция. Оқушылар ауызша бұйрықтарды тыңдайды және жауап береді.

6. Газеттер. Оқулықтарда табылмаған көптеген мәдени аспектілер газеттерде жарияланған. Студенттер басқа мәдениет газетін тақырыпшалары, жарнамалары, күлкілі суреттері және ауа-райы болжамын өз мәдениетімен салыстырады.

7. Фильмдер. Фильмдер мен кинотаспалар мәдени ақпараттар беріп, сабаққа әртүрлілік әкеледі. Мәдени тақырыптағы жақсы фильмдерді интернет жүйесінен табуға болады. Сондай-ақ, мұғалімдердің сапарларында жинаған фильмдері тікелей мәдени өкілдіктер жасай алады.

8. Мәдениеттің «аралы». Сыныптан мәдениеттің «аралы» плакаттар, суреттер және хабарлама тақтасы көмегімен жасалады, ол үнемі жаңартылып отырады. Мәдениет «аралының» мақсаты - қызығушылықты ояту және жаңа сұрақтар қою.

Бұл әдістерді тәжірибе жүзінде тиімділігі мен кемшіліктерін нақтылау мақсатында эксперимент өткізу арқылы сынап көрдік. Тәжірибелік-эксперименттік оқыту жұмысы 2018 оқу жылының наурыз-сәуір айларында Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері Университетінің педагогикалық факультеті, 5B011900 –

«Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығы бойынша, «Сөйлеу практикасы мен коммуникация» кафедрасында 1 курс студенттерімен жүргізілді. Тәжірибелік топ ретінде 113 топ студенттері, ал бақылаушы топ ретінде 118 топ студенттері алынды. Тәжірибелік-экспериментке көз жүгіртетін болсақ, алғашқы кезең бойынша студенттердің білімін тексеру барысында отандық әдіскер ғалым С.С.Құнанбаеваның еңбегіне сүйендік. Базалық стандарттық деңгейін қалыптастыру кезеңінде төмендегідей біліктілік түрлері қалыптасатынын ескере отырдық: лингвомәдени, әлеуметті-мәдени, концептуалдық, когнитивтік және қатысымдық біліктіліктер.

- Эксперимент барысында 113 топ студенттеріне шет ел мәдениеті мен өз мәдениетіне байланысты жаттығулар ұсынылды. Яғни бұл жерде мәдениет - ұлттық тарихи салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар, тарихи топонимдер, фольклор, өнер және қолөнер, мәдениет және өнер туындылары, мәдени іс-әрекеттерді ғылыми зерттеудің нәтижелері мен әдістері, тарихи-мәдени құндылығы бар ғимараттар, тарихи және мәдени ескерткіштерге тән аумақтар мен объектілермен ұштастырылды. Жаттығулар алуан түрлі, әр жаттығуды өз мәдениетімен салыстыра отыра орындау міндетті болып табылады. Мысалы, ағылшындардың ұлттық дәстүрінің бірі – шәй ішу дәстүрі болып табылады. Оның өзіндік ерекшелігі мен студенттің ұлттық мәдениетіне қарағанда айырмашылығы да бар. Бұл жаттығу барысында кестеде берілген ырымдарды сәйкестендіру арқылы студент екі мәдениеттің шәй дәстүрі мен ырымдарының ерекшеліктері, ұқсастықтары және айырмашылықтарын атап көрсетеді. Тағы бір мысал келтіретін болсақ, өнер туындылары кейіпкерлеріне тоқтала кетеміз. Ағылшын өнер туындысындағы аңыз кейіпкері Робин Гудты алып, ал студенттің өз қазақ мәдениетінен аңыз кейіпкері Алдар Көсені алайық. Бұл екі кейіпкер жайлы студенттерге ақпарат мәтін түрінде беріледі, ал тапсырма Венн диаграммасын осы кейіпкерлерге байланысты толтыру болып табылады. Тәжірибе барысында жоғарыда атап өтілген тәжірибелік әдістермен қоса студенттерге мәдениет пен мәдени құндылықтарға байланысты тапсырмалар көптеп берілді. Ағылшын тілі сабағында мәдениет пен мәдени құндылықтарға көп көңіл бөлінді. Мәдениет пен мәдени құндылықтарды студенттің ой-санасында бекіту мақсатында әрбір сабақ сайын пысықтау сұрақтары, карточкалар, жағдаяттық тапсырмалар, кейс тапсырмалары, жаттығулар, ойындар, дөңгелек үстелдер студенттердің сана-сезімін оятып, меңгерген сөйлеу мәдениеті ерекшеліктерін әрбір жағдаятта қолдана білу дағдысына айналдырды.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс студенттердің өз мәдениеті мен шет ел мәдениеті жөніндегі білім деңгейі мен эксперимент өту барысында игерген білімдерін тексеру үшін, сонымен қатар ұсынылған әдістеменің тиімділігін анықтау мен дәлелдеу мақсатында тексеру жұмыстары сауалнама арқылы жүргізілді. Сауалнама қорытындысы бойынша жоғары берілген сандық көрсеткіштердің барлығы жоғары болуына болуына байланысты күтілген нәтижеге жеткендігі болып есептелінеді. Студенттерді шет тілін сол елдің мәдениеті мен өз мәдениетін салыстыра отырып тілді меңгеру тәжірибесі оң нәтижесін көрсететіндігіне көзіміз жетті.

Тәжірибелік оқыту жұмысының нәтижелерін талдай келе, болашақта студенттердің тіл мен мәдениетті қоса шет тілін игерту жұмыстарын жалғастыруда төмендегі *нұсқаулықтарды* есепке алу керектігі айқындалды:

- Мұғалім студенттерге ағылшын тіліне тән мәдениет пен мәдени құндылықтарды игерту кезінде жиі қолданыстағы, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ұлттық ойындар, өнер мен тілдесім аясындағы мәдени ерекшеліктерді таңдап, топтастырып, студенттерге үйрету жолдарын іздестіруі керек;

- Студенттерге ағылшын тіліне тән мәдени құндылықтардың лингвомәдениеттанулық маңызын игерту мақсатында студенттерге тіл мен мәдениет жөнінде толық мағлұмат беретіндей мәдени құндылықтарды сабақ барысында көптеп қолдану керек;

- Мұғалімдер оқытудың дәстүрлі әдіс-тәсілдерімен қатар, заманауи инновациялық әдістерін, ақпараттық-қатысымдық технологияларды да жиі қолдануы керек [6].

Қорытындылай келе, тілдер мәдениеттер арасында қаншалықты айырмашылық болса, шетел тілін меңгеру соншалықты қиын екені аян. Айталық, Құнанбаева С.С. өз еңбектерінде студенттердің шетел тілін оқып отырған елдің мәдениетімен таныс болып, өз ана тілімен салыстыруы дұрыс болады деп көрсеткен [7]. Біз ұсынған тілдік жоғары оқу орны студенттерінің ағылшын тіліне тән мәдени құндылықтардың лингвомәдениеттанлық маңызын игерту әдістемесі негізінде құрастырылған әдістеме сатылы түрде жүзеге асыра отыра, оқып отырған елдің мәдениетімен жақын танысып, оны өз мәдениетімен салыстыра отыра жалпы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Robinson, G. Crosscultural Understanding. London: Prentice Hall. – 1988.
2. Кайкконен, П. Культура и изучение иностранных языков. Юва: WSOY. – 1994.
3. Кайкконен П. Межкультурное изучение иностранных языков. – 1998.
4. Кайкконен П. Ингредиенты отчуждения, мультикультурализма и межкультурного образования. Университет Ювяскюля. Департамент педагогического образования. - 2004.
5. Byram, M. & Esarte-Sarries, V. Investigating Cultural Studies in Foreign Language Teaching. A Book for Teachers. Clevedon: Multilingual Matters. – 2001.
6. Узакбаева З.А. Ағылшын тіліне тән мәдени құндылықтардың лингвомәдениеттанулық маңызын игерту амалдары. Диссертация, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ. – Алматы, 2018.
7. Құнанбаева С.С. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы. - Алматы, 2010.

**ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS**

МРНТИ 14.35.09

Б.Е.Букабаева¹ Ж.Т.Раймкулова²

¹филология ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы, филология және көптіліді білім беру институтының аға оқытушысы

Алматы қ., Қазақстан

*²педагогика ғылымдарының магистрі, Педагогикалық шеберлік орталығының маманы
Қызылорда, Қазақстан*

**СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТІ ОНТОГЕНЕЗІНДЕГІ
ТІЛ МЕН ОЙЛАУ АРАҚАТЫСЫ**

Аңдатпа

Мақалада сөйлеу әрекеті онтогенезінде тіл мен ойлау арақатысы мәселелері қарастырылады. Бұл мәселені қарастыруда тіл мен ойлау онтогенезде дамып отыратыны, оның онтогенезде қалыптасуы мен дамуы белгілі үрдіс екені сараланады. Тіл мен ойлау арақатысын онтогенезін саралауда баланың ойлауының сатылы жүйесі адам баласының сөйлеу тілінің шығуы мен қалыптасу мәселесімен айналысқан ғалымдардың бала тілін бақылау мен зерделеу жолдары мақалада ұсынылады. Сонымен қатар мақалада, тіл мен ойлаудың арақатысы сөзде көрініс беретіні болғандықтан, сөйлеудің ұғымдық жағы да дамып отыратыны, сөз мағынасының дамуында күрделі психологиялық процесс жүретіндігі, ол адам баласы қоршаған ортасымен сөйлеу әрекеті барысында іске асатындығы көрсетіледі.

Тірек сөздер: Сөйлеу әрекеті, сөйлеу әрекеті онтогенезі, бала тілі, сөз мағынасы, синкретті ойлау, психологиялық құбылыс, ойлау, сөйлеу, ұғым

Букабаева Б.Е.¹. Раймкулова Ж.Т.²

*¹к.филол.наук, старший преподаватель института филологии и полиязычного образования
Казахского национального педагогического университета имени Абая,*

г. Алматы, Казахстан

*²Магистр педагогических наук, специалист центра Педагогического мастерства,
г. Кызылорда, Казахстан*

**СООТНОШЕНИЕ ЯЗЫКА И МЫШЛЕНИЯ В ОНТОГЕНЕЗЕ
РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Аннотация

В данной статье рассматриваются проблемы соотношения языка и речи в онтогенезе речевой деятельности. В статье даются наблюдения и эксперименты отечественных и зарубежных ученых по детской речи, в частности, каков процесс соотношения языка и мышления, их формирование и поэтапное развитие. Также в данной статье освещены вопросы что соотношения языка и мышления проявляется в формировании значения слова в общении, и сложного психического процесса в развитии значения слова, так как оно это единица соотношения языка и мышления, а также развития понятийной стороны речи.

Ключевые слова: речевая деятельность, онтогенез речевой деятельности, детская речь, значение слова, синкретное мышление, психологическое явление, мышление, речь, понятие

Bukabayeva B.E.¹ Zh.T. Raimkulova²,

*¹Cand. of philological science, senior lecturer of the Institute of Philology
and multilingual education at AbaiKazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

*²Master of pedagogical sciences Center of pedagogical skills,
Kyzylorda, Kazakhstan*

CORELATION OF LANGUAGE AND THOUGHT IN ONTOGENESIS SPEECH ACT

Abstract

The article deals with the ways of corelation of language and thought in ontogenesis speech act. This article deals with the problems of the corelation of language and thought in ontogenesis. Observations and experiments of native and foreign scientists on child language are given in the article. In particular, what the process of corelation of language and thought is, their formation and phased development. And also, the problem of the corelation of language and thought are reflected in the formation of the word meaning in communication, and the complex mental process in the development of the meaning of the word, as the meaning of the word is a unit of the corelation of the word and thought, and the development of the conceptual aspect of speech are presented in this article

Key words: speech act, ontogenesis of speech act, child's language, syncretic thought, psychological phenomenon, thought, speech, concept

Тіл мен ойлау арақатысы лингвистикада, психологияда маңызды зерттеу межелерінің бірі болғандығын көптеген ірі зерттеулерден байқауға болады. Тіл мен ойлау арақатысын зерттеу көне дәуірден бастау алды. Идеалистік ағым өкілдері ойлау сөйлеуге тәуелсіз, ал сөйлеу ойлауға бағынышты емес, себебі адам іштей ойлана отырып, біреумен сөйлеседі және дәл сол уақытта басқа бір нәрселер туралы ойлай алады деп есептеген. Яғни ойлау мен сөйлеу бір-біріне тәуелсіз бола береді. Ал бихевиористер, керісінше, ойлау мен сөйлеуді ұқсас құбылыс, өйткені адам іштей ойлап отырғанның өзінде сөйлеу

мүшелерінің жасырын жұмыстары жүріп жатады деп есептеген. Олай болса, ойлау - дыбыссыз сөйлеу, сөйлеу – дыбыстап ойлау болып табылады.

Д.Слобин мен Дж.Грин бала ойлауы мен қимыл іс-әрекетіне тілдің қаншалықты әсер ететінін анықтауда: “Язык не обеспечивает, по нашему мнению готовую “решетку” или призму, через которую ребенок воспринимает мир. Скорее, эта решетка создается в процессе развития интеллекта, то есть в результате действий ребенка в окружающей среде и интериоризации этих действий, создающих операциональные структуры”[1]- деуі көне дәуірден бастау алған тіл мен ойлау ара қатысы мәселесін шешуде бала тілін зерттеу үлкен үлес қосатынының айғағы деуге болады.

Ал баланың дамып өсуінің алғашқы кезеңдерінде тіл мен ойлау арақатысы қалай болады? Баланың 9-12 айлығында қолданатын құралдардың ең қарапайым түрлері пайда болатыны және де сол уақытта бала тілі әлі де болса жасақталмағаны, сонымен қатар бала тілінің дамуындағы алғашқы фразалары- уілі, былдыры, “алғашқы” сөзі - ойлаумен байланысты болмайтыны тұжырымдалған [2;3]. Демек, адам баласы өсе келе психикалық дамуына байланысты пайымдау бірте-бірте пайда болады, ал пайымдау бар жерде ойлау бар болады.

М.М.Кольцова баланың жоғары нерв жүйесінің қалыптасуын бала туылған күнінен басталуын қарастыра отырып, баланың 9-10 айлық уақыты ерекше маңызды деп көрсетеді. Себебі, осы уақытта бала жалпы тітіргендіргіш дыбыстардың ішінен сөзді ерекшелей бастайды. Сөз бастапқыда балаға тітіргендіргіш дыбыстардың әлсіз компоненті ретінде болады. Бұны ғалым, балаға «Папаң қайда?», «Мұрның қайсы?» т.б. деген сауалдарға адекватты жауап алу үшін қажетті жағдай туғызу керек, олар, стато-кинестеикалық компонент, көру компоненті (сұрақ қойып тұрған белгілі бір адамның белгілі бір жағдайда қатысуы), дыбыстық компонент (белгілі бір дауыс және интонация). Бұндай күрделі тітіргендіргіштердің арасында сөздің рөлі маңызды емес, олар басқа мағыналы сөздерге ауыстырылып қолданылса да, бала дамуының осы кезеңінде бала реакциясы аталмыш компоненттер негізінде бірдей болады [3].

Бала ойлауы оның тілінің дамуынан озық жүретіндігі [4;5] зерттеулерден белгілі. Бала сөйлеуінің дамуының екінші сатысы - баланың алғашқы тілінің шығу кезеңі. Бала 11 айдан 1 жас 7 айға дейінгі жас аралығында баланың ойлауы мен сөйлеу тілі сәйкес келмейді, баланың ойлауы сөйлеуінен озық жүреді. Осы жас аралығында бала ересек адам айтқанының бәрін түсінеді, тіпті ересек адамның нұсқауымен іс-әрекеттер жасайды.

Бала дамуының алғашқы кезеңінде тіл мен ойлау ара қатысы мәселесін Л.С.Выготский В.Келер тәжірибесіне [2, 85 б.] сүйене отырып, ойлау мен тілдің генетикалық даму жолдарының байланыстарын тұжырымдап қорытты. Л.С.Выготский ойлау мен тілдің онтогенетикалық дамуында аталмыш екі процестің түп тамыры бірдей еместігін, бала тілінің дамуында “доинтеллектуальная стадия”, ал баланың ойлауының дамуында “доречевая стадия” болатынын және де екі процесс белгілі бір уақытқа дейін бір-біріне тәуелсіз екі бағытта дамып, нақты пунктте екі бағыт бір-бірімен қиылысып, ойлау – тілдік, тіл – интеллектуальды бола бастайтынын анықтады [6,105].

Сөйлеу әрекеті арқылы баланың тек тіл ғана дамып қоймай, оның танымы да, ойлауы да дамиды. Бала тілі шықпай тұрған кезде де ойлай алады. Нәресте айналасындағы дүниені бірінші сигнал жүйесінің қызметі арқылы танып біледі. Ойлаудың бұл түрі оның танымын онша кеңіте алмайды. Баланың тілі шығып, сөз арқылы үлкендермен қарым-қатынасқа түскенде ғана оның ойлау шеңбері кеңейеді [7]. Сондықтан баланың өсіп жетілуі оның сөйлеу әрекетімен тығыз байланысты. Бұл туралы көптеген ғалымдардың [8,110-120 бб.; 9,115 б., 20] зерттеулерінде түйінделген.

Тіл мен ойлау тығыз байланысты деуге қарсы шығушылар мен жақтаушылар арасындағы ұзақ ғасырлар бойы болып келген айтыс-тартыстың себебін анықтауда, отандық психолог М.М.Мұқанов ресей психологі Л.С.Рубинштейннің әрі қарай

талқыланды. Ойды генетикалық және функциональдық тұрғыда қарастыруға болады деген ой пікіріне сүйене отырып, ойлау мен тілдің өзара қатынасын дәлелдеуде қолданды.

М.Мұқановтың пікірінше: “...осы мәселенің шешімі тек қиындығында емес, ой процесін дәлелдеуде генетикалық және функциональдық бағыттарды ажырата алмағандықтан. Бұл жерде функциональдық бағыт деп отырғанымыз, ой процесінің түрлі жұмбақ міндеттерді шешудегі атқаратын қызметі, ал генетикалық бағыт – ойды сөйлеу әрекетінің негізінде пайда болу жағынан алып қарау”, - болып табылады. Бірақ ғалым, ойлауды генетикалық тұрғыда түсіну Л.С.Рубинштейн анықтамасымен дәл келмейтінін ескере отырып, ой процесінің механизмінің негізінде жүзеге асып отыратыны жөнінде ғана ескеретінін айтады [10,14б.].

Л.С.Рубинштейн генетикалық бағыт деп “филогенетикалық және онтогенетикалық дамуды” атайды. Ойлау мен тілдің өзара байланыстылығын генетикалық бағытта қарастыру, ой процесінің жүзеге асуы - сөйлеу әрекетінің негізінде болатынының дәлелі. Ал тіл адам баласы ойының қорытындысын екінші бір адамға тасымалдаушы қызмет атқарады. М.Мұқанов ой мен тілдің тығыз байланыстылығын тек генетикалық бағыт тұрғысынан дұрыс деп табады. Ғалымдар ойын тұжырымдасақ, сөйлеу әрекеті - ойлау, тіл мен сөйлеу механизмдерінен тұратын күрделі құбылыс екендігінің тағы да бір айғағы және де бала тілінің шығуы мен дамуын осы күрделі құбылыстың онтогенезінде, яғни сөйлеу әрекеті онтогенезінде қарастыру бірден-бір маңызды.

Лингвистер тіл мен ойлау ара қатысы мәселесін зерттеуде көбінесе, айтылымды құрастыруға бағытталған ойлау барысының ерекшеліктеріне және де олардың жаңа білімді алуға арналған ойлау барысының айырмашылығына көңіл бөлген. Ойлаудың тілсіз болуы мүмкін еместігіне, С.Д.Кацнельсонның мына бір сөзі дәлел: “Егер ойлауды тек танымдық әрекеттің процесі деп танып қана қоймай, сонымен қатар санаға байланысты басқа да әрекеттер деп танысақ, онда тілсіз ойлаудың болуы мүмкін емес.” [11,114 б.]. Демек бүкіл ойлау әрекеті тілдік жүйе арқылы іске асырылады. Бұл адам баласы қоршаған ортамен алғаш қарым-қатынасқа түсуінде, яғни сөйлеу әрекеті онтогенезінде өзгеше болып, бара-бара ойлау мен тіл белгілі бір кезеңде түйісетіні Л.С.Выготскийдің дәлелдеп кеткен ілімінің айғағы.

Баланың тілі мен ойлауының бір уақытта жүруі, сәйкес келуі туралы ойлау әрекетінің нейрофизиологиялық негізін ашушы ресей физиологі И. М.Сеченов былай деген: “... когда ребенок думает, он всегда при этом говорит. Мысль пятилетнего ребенка передается посредством слов и шепота, безусловно, посредством движения языка и губ. То же самое часто происходит (а возможно и всегда, но в различной степени) при мышлении взрослого человека” [12], яғни іштей сөйлеу процесі қозғалуы бірден байқала қоймайтын артикуляциялық мүшелерден келіп жететін кинестезикалық тітіркенулермен байланысты болатынын ғалымдар тұжырымы айқындай түседі [13].

Тіл мен ойлаудың өзара байланысы күрделі - құбылыс. Бұл құбылыстың екеуі де адамның екі жақты табиғатына сәйкес әрі әлеуметтік, әрі биологиялық жақтарымен сипатталатыны белгілі. Сөйлеу әрекетінде әлеуметтік пен биологиялық заңдылықтар бір-бірімен үйлесіп отырады. Бала тілі мен ойлауына келетін болсақ, баланың жас ерекшеліктеріне қарай тіл мен ойлау ара қатысы әр алуан. 11 айдан 1 жас 7 ай аралығында бала ойлауы тілінен озық болады, бала тілі шыққаннан кейін екі, үш сөзді сөйлемдер тұсында бір-біріне біршама сәйкес келе бастайды. 4-5 жас аралығында бір уақытта жүреді де, өсе келе, яғни ересек болғанда, ойлау белгілі бір шамада тілден озық болады [5,164б.]. Сонымен баланың жас ерекшеліктеріне сәйкес, тіл мен ойлау ара қатысы әр түрлі болады. Ал ойлау мен тілдің ара қатыс онтогенезіне келер болсақ, ойлау мен тілдің даму жолдары мен генетикалық тамырлары белгілі бір пунктке дейін әр түрлі болады. Екі

бағыттағы процестің қиылысуын баланың екі жас шамасында ма әлде мектеп жасына келгенде болады ма деген сұрақ ХХ ғасыр басында туындаған болатын.

Сөйлеу әрекетінің басталуы адам баласының коммуникативті қажеттіліктерінен туындайды, ал ол баланың когнитивті дамуын да ескереді, яғни алға жылжу ми мен сананың дамуының белгілі бір деңгейін қажет етеді.

Сөйлеу әрекетінің қандай да қисындалған нәтижесі (сөйлеу актісі, тілдік айтылым) мидың жұмысының куәсі деген Е.С.Кубрякованың түйіндемесіне сүйенсек, тіл мен ойлау ара қатысы онтогенезін қарастыруда тілдің шығуындағы мидың қызметі мен құрылымы мазмұнды мәлімет береді.

Тілдің шығуы мидың сенсорлы аймағының қызметі мен мидың функциональды өсіп өрбуіне тікелей байланысты. Нейрологиялық зерттеулерде ми латерализациясы тіл меңгерудегі жауап кілті болып табылады. Адам баласы миының сол жақ және оң жақ бөліктері өзіне тиісті қызметтер атқарады. Сол жақ ми адамның интеллектуальдық, логикалық және аналитикалық қызметін атқарса, оң жақ ми бөлігі эмоциянальды және әлеуметтік қажеттіліктерді бақылап отырады. Бір жақ ми сыңарының әрекеттерге ерекше жауапты болып, белгілі үстемді орталыққа латерализация құбылысы арқылы айналады. Латерализация бала организмнің даму барысында жетіліп отыратын құбылыс. Әрине, басқа да биологиялық дамуларда жетілу құбылысы болады, бірақ мидың бір жақты даму құбылысы тек адам организмне тән құбылыс. Тіл меңгерудегі латерализация құбылысының рөлі маңызды [14,222; 15].

Ми сыңарының сол жақ бөлігі тіл меңгеруде қызмет атқарады. Сол жақ ми сыңарының негізгі сөйлеу зоналары: Брок зонасы мен Вернике зонасы тілдік механизмдердің нақты қызметін көрсетіп отырады. Бұл зоналар тілдік механизмдердің қарапайым үлгілерінің кем дегенде екі механизмін атқарады. Бірі - адамның сөйлегенін түсіну, қабылдау (сенсорлы) болса, екіншісі адам баласы өз ойын сөзбен шығару, айту (моторлы) болып табылады. Екі тілдік зоналар сөйлеу механизмдерінің нақты орнын көрсетіп отырады. Нейрондар есту мен тілді түсінуді қамтуында Брока зонасын Вернике зонасымен байланыстырып отырады. Аталмыш зоналар қабығы пісіп жетілгенінде бала тілді түсініп, сөйлей бастайды.

Тілдік зонаның ми сыңарының сол жақ бөлігінде орналасуы бір жағынан тілдік ойлаудың өзіндік ерекшелігін көрсетсе, екінші жағынан адам баласының сөйлеу әрекеті мен басқа да оның ойлау әрекеттерінің арасындағы үнемі болатын байланысын көрсетеді.

Мидың функциональды ассимметриясы әр адамда әр түрлі. Кейбіреулерінде ойлаудың вербалды механизмі жақсы дамыған болса, екінші біреулерінде бейнелік ойлау жақсы дамыған болады. Сонымен қатар оң жақ және сол жақ ми сыңарларының ішкі диалогі, сабақтасуы басқаша болуы мүмкін. Бір адамдарда екі ми сыңарлары бір-біріне көмектесіп және бір-бірін толықтырып синхронды қызмет атқарып отырса, екінші бір адамдарда керісінше болады, тіпті кей жағдайда бір-біріне кедергі жасап отырады. И.П.Павлов: “логикалық ойлауға қабілетті адамдардың сол жақ ми сыңары басыңқы болады да, образды ойлауға қабілеттілердің оң жақ ми сыңары басыңқы болады”, - деп, метафорлық атаумен алғашқыларына “ғалымдар”, кейінгілеріне “суретшілер” деген атау береді [16]. Сондықтан баланың қабілеттілігі ата-анаға ұқсап тууы оның тәрбиеленген ортасымен бірге физиологиялық жаратылысы, яғни ми сыңарларының ерекшелігіне де байланысты. Қазақта бұл жаратылысты тегіне байланысты деп айтады. Тегінде тілге шешен, сөзге ұста, тұжырымды ойы бар адамның қасиеттері бала кезінен, тілі шығысымен көрініс береді. Бұл баланың аяғынан бұрын тілі шықты деп жататын үлкендер сөзіне құлақ салып, балаға таңқалып, таңдай ұрып жатамыз. Бұның барлығы тағы да тегіне байланысты.

«Ойлау процесіне байланысты мидағы функциялар бала туғанда даяр күйінде болмайтынын», қазақ психологі А.Темірбеков айта отырып, «...ойлау баланың дамуына, оның таным әрекетінің өрістеп кеңеюіне байланысты пайда болады. Нәрестенің дүние тануы түйсік пен қабылдаудан басталып, оның танымы айналадағы ортамен тығыз қарым-қатынаста өтіп жатады. Балалық дәуірінде ойлау процесінің күшті қарқынмен дами бастауы бала тілінің шығуымен байланысты» [17], дейді. Демек, тіл дамуын тілдік белгілер мен белгілік операциялар ретінде қарастыру тілдік жүйені меңгеру мәселесі ғана емес, сонымен қатар оның жалпы психикалық дамуда қалыптасу мәселесі болып табылатыны ғалымдар пікірімен тоғысады.

Адам дамуының әр кезеңінде ұғымның қалыптасу мен даму мәселесін психологиялық аспектіде Л.С.Выготский экспериментальді түрде балада ұғымның дамуын сөз мағынасын меңгеруімен байланыстырып қарастырған. Ғалым сипаттамасы бойынша ұғымды меңгеру дегеніміз – заттың мәнді сипатын ерекшелік алу және де сол сипаттардың негізінде заттарды классификациялау, сонымен қатар топтап алған заттарды белгілі бір сөзбен атау, яғни жалпылап ұғынып атау болып табылады [6, 208 б.].

Ойлаудың бірінші сатысы – *синкретті ойлау*. Л.С. Выготский синкреттік ойлау түрін бала ойлауының ары қарай дамуындағы маңызды фактор және де синкреттік пайымдауды сөз мағынасының дамуының бірінші сатысы деп береді. [3,509]Ойлаудың келесі бір сатысы – *кешенді (комплексі) ойлау*. “Мышление комплексное - мышление ребенка и взрослого, осуществляемое в процессе своеобразных эмпирических обобщений, основанием для которых служат отношение между вещами, открывающиеся в восприятии” [15,203 б.]. Әдетте, бұл ойлау түрі баланың зат туралы тәжірибесінен тысқары болғанда шығады), жалған пайым (псевдопонятие) (пайымдау бірыңғай негізде жүреді, бірақ ол заттың сезім арқылы қабылдауынан ажырамай бірлесіп кетеді) [6,141-176 бб.]. Ойлаудың соңғы бір сатысы – *ұғым*. Адамның ойлау әрекетінде шындықтағы заттар мен құбылыстардың негізгі қасиеттеріне, ерекше белгілеріне, мәнін түсіне білудің мәні зор. Ұғымның басы – шындықтағы заттар мен құбылыстарға танысудан, көріп, білуден басталады деп дәйекті сипаттама береді. Ұғым күрделі ой жұмысын керек ететіні белгілі [7,197 б.].

Жалпы берне (ұғым) жасалуын, олардың арасындағы байланысты Ж. Аймауытов отырып, баланың ұғымы қалай туатынына арнайы тоқталып кетеді: «Жас бала үйде бір итті көреді, үргенін естиді. Апасы итті көрсетіп: «ау-ау» келеді дейді. Баланың көру, есту бернелері қосылып іліктеседі. Бала тыста тағы бір ит көрсе, санасындағы іліктестік бойынша, ол итті де «ау-ау» деп атайды. Бала иттің өзін емес, суретін (тұлғасын) көрсе де «ау-ау» дер еді. Бала бәріне бірдей қалайша «ау-ау» деп ат қойды? Оның себебі, бала миындағы ұйқас көру бернелерін салыстырып, бәрінің жалпы белгісі барлығын табады, жалпылайды. Сөйтіп, оның санасында ит туралы жалпы берне туады, бұл жалпы бернеге есту бернесі, сөз қосылады» [19, 188-189 бб.].

А. Темірбеков ұғым туралы «Қабылдау мен елестерде жеке, нақтылы заттың образы бейнеленгендіктен, ол заттың нақтылы сипаттары, соның ішінде кездейсоқ, шешуші емес сипаттары да болады. Ал ойлауда ондай мәні жоқ шешуші емес сипаттар алынып тасталады, былайша айтқанда, адам ойлау кезінде олардан қол үзеді, абстракцияланады. Ұғым арқылы заттардың, құбылыстардың неғұрлым жасырын, сырт қарағанда көрінбейтін сырларын, жетекші қасиеттерін, олардың бір-бірімен дәнекерсіз және дәнекерлі де сатылы байланыстарын ашып, түсініп отыру адамның қолынан келеді.», деп айта келе, ойлау процесінде кездесетін ұғымды екі түрге бөледі. Біріншісі – заттық немесе нақтылы ұғым; екіншісі – абстракт-дерексіз ұғым. Нақты ұғым – нақты формасы, бейнесі бар объектіге қатынасы бар ұғым. Абстракт-дерексіз ұғым деп жаңағыдай тұтас заттарға емес, олардың жеке сипаттарына, сапаларына, қалыптарына, заттар мен құбылыстардың өз ара

байланыстары мен қатынастарына арналған ұғымдар[17, 138-139 бб.], дейді. Демек, балада осы ойлау түрі “Бұл не?” деген сұрақ қоюдан көрініс береді. Сөз мағынасы баланың бұл жасында қалыптасып ары қарай дамуын жалғастырған кезеңі болып табылады. Сонымен, бала ойлауы сөз мағынасының функциясына негізделеді. Ойлаудың синкретті, кешенді, жалған түсінік және түсінік түрлерінде, ұғымда белгіленіп, әр кезеңде сөз мағынасының жүйелі шығу түрлері бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Слобин Д. И, Грин Дж. Языковое развитие ребенка. // Психолингвистика - М., 1976. –С 87-126
2. Выготский Л.С. История развития высших психических функций // Соч..В 6 т. –Т.3.– М., 1983.-370с.
3. Кольцова.М.М. О формировании высшей нервной деятельности ребенка. – Мед Гиз, 1958. –С.41-137.
4. Кубрякова Е. С. Данные о детской речи с общелингвистической точки зрения //Детская речь как предмет лингвистического изучения. – Л., 1987. –С. 6-22.
5. Слобин Д., Грин Дж. Язык и познавательные процессы // Психолингвистика. –Москва: Прогресс, 1976. – С.187-220
6. Выготский В. С. Мышление и речь // Соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1982. Т.2.-260 с.
7. Жарықбаев Қ. Жантану негіздері. -А., 2002, -415 б.
8. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. –М.: Наука, 1986. – 250 с.
9. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы және едістемесі. –Алматы, 2000.-207 б.
10. Мұқанов М. Ойды этно және лингвопсихология тұрғысынан дәлелдеу. – Алматы, 1971.5-23 бб.
11. Кацнельсон.С. Д. Филология языка и речевое мышление. –Ленинград: Наука, 1972. –280 с.
12. Сеченов.И. М. Избранные философические и психологические произведения. –М.: Госполит. издат,1947. –180 с.
13. Аханов Қ. Тіл білімінің негіздері. –Алматы: Санат, 2003 .495 б.
14. Дж. Лайонз. Язык и лингвистика. –Москва, 2004. –317 с.
15. Психолингвистический словарь. –М.: Педагогика, 1983.–448 с
16. Павлов И. П. Полное собрание трудов. .–Москва, 1947.-380 с.
17. Темірбеков А., Балаубаев С. Психология. – Алматы: Мектеп, 1956. -230 с.
18. Мещеряков Б. Г., Зинченко В.П. Большой психологический словарь // Психологическая энциклопедия. – М .: Алма-Пресс, – 2003. -666 с.
19. Аймауытов Ж. Психология. – Алматы: Рауан, 1995. -312 бет.
20. Аяпова Т. Т. Сөйлеу әрекеті онтогенезі: синтаксистік семантика. док. дис. –Алматы, 2003. -305 бет.

МРНТИ: 14.35.09

Зайсанбаев Т.Қ. ¹Карипбаева Г.Ә. ²Канленова Б.Н. ³

¹С.Ж.Асфендияров ат.ҚазҰМУ,

¹Тілдік пәндер кафедрасының, доценті, ф.ғ.к.

²әл-Фараби ат.Қаз.ҰУ аға оқытушы

² халықаралық қатынастар факультеті, Дипломатиялық аударма кафедрасының аға оқытушысы, Алматы, Қазақстан.

³ F. Дәукеев атындағы Алматы Энергетика және Байланыс Университеті,

³ Тіл білімдері кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.м.

ҚОСАРЛЫ ЕЛІКТЕУІШ СӨЗДЕРДІҢ ЖАСАЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйіндеме

Мақалада қазақ тіліндегі қосарлану арқылы жасалған еліктеуіш сөздер туралы айтылады. Авторлар еліктеуіш сөздердің пайда болуына, олардың жаңа сөз жасауда қандай қызмет атқаратынына кеңінен тоқталады. Еліктеуіш сөздердің әсіресе түркі тілдерінде кеңінен қолданылу себебін бұл құбылыстың, негізінен, жалғамалы тілдерге тән екендігінен деген қорытындыға келеді. Еліктеуіш сөздер қосарланып қолданылу арқылы қимылдың (әр түрлі дыбыстардың) дүркінділігін немесе әр тектілігін білдіреді деген пікірлерді қолдай отырып, сөздерді қайталап қолдану морфонологиялық (фономорфологиялық) құбылыс деген қорытындыға келеді. Қазақ тіл білімінде бұл құбылыстың сыры әлі ашылмай жатқанын сөз ете келе, бұл мәселе тереңірек зерттеуді қажет етеді деп есептейді.

Кілт сөздер: еліктеуіш сөздер, қайталама еліктеуіштер, еліктеуіш сөздердің жасалуы, қимылдың дүркінділігі, әр текті қимылдардың бейнеленуі.

Зайсанбаев Т.К. ¹ Карипбаева Г.А. ² Канленова Б.Н. ³

¹КазНМУ им. Асфендиярова,

¹Доктор языков, доцент, к.т.н.

²әл-Фараби КазНУ, старший преподаватель

²Старший преподаватель кафедры дипломатического перевода факультета международных отношений, Алматы, Казахстан.

³ F. Алматинский университет энергетики и связи им. Даукеева,

³ Старший преподаватель кафедры лингвистики, кандидат экономических наук

ОСОБЕННОСТИ ДВОЙНОГО СЛОВА ИМИТАЦИИ

Аннотация

В статье говорится о парно-повторных звукоподражающих словах в казахском языке. Авторы широко отмечают появление звукоподражающих слов и о функциях, которые они выполняют при образовании новых слов. Также авторы проходят к выводу, что звукоподражающие слова характерны к агглютинативным языкам, т.е. к тюркским языкам. Поддерживая высказывания о том, что парно-повторные звукоподражающие слова обозначают многообразие движений, авторы статьи приходят к такому выводу, что парно-повторное слова – это морфонологическое (фономорфологическое) явление. В

частности, авторы отметили, что в казахском языкознании это явление еще не полностью раскрыто, и считают, что этот вопрос требует более глубокого изучения.

Ключевые слова: звукоподражающие слова, повторные звукоподражающие слова, образования звукоподражающих слов, кратность движения, отражение разнородных действий.

Zaysanbaev T.K. ¹ Karipbaeva G.A. ² Kanlenova B.N. ³

¹KazNMU named after Asfendiyarova,

¹Doctor of Languages, Associate Professor, Ph.D.

²al-Farabi KazNU, senior lecturer

² Senior Lecturer, Department of Diplomatic Translation, Faculty of International Relations, Almaty, Kazakhstan.

³ Almaty University of Energy and Communications named after Daukeeva,

³ Senior Lecturer, Department of Linguistics, Ph.D.

FEATURES OF DOUBLE WORD IMITATION

Abstract

This article tells about in-pair repeated onomatopoeic words in the Kazakh language. The authors widely mention the appearance of onomatopoeic words and the functions they implement in forming new words. As well the authors come to conclusion that onomatopoeic words refer to agglutinative languages, i.e. Turkic languages. Supporting the ideas that in-pair repeated onomatopoeic words mean manifold of movements the authors conclude that in-pair repeated onomatopoeic words are morphological phenomena. In particular, it's pointed out that in the Kazakh language this phenomena is still hasn't been fully researched and it's considered that this this question needs to be widely researches.

Key words: onomatopoeic words, in-pair repeated onomatopoeic words, appearance of onomatopoeic, movement rate, reflection of diverse actions.

Табиғаттағы әр түрлі құбылыстардың дыбыстарына еліктеу, олардың бейнесін елестету немесе айналадағы заттардың қозғалуы, соғылуы әсерінен пайда болған дыбыстарды беру мақсатында пайда болған еліктеуіш сөздердің жасалуы көптеген зерттеушілердің қызығушылығын туғызып келеді. Тіпті адамзат баласының сөйлеу тіліне негіз болған осы еліктеуіш сөздер десе де болады. Профессор А.Ысқақов олардың табиғатта ұшырасатын әр алуан дыбыстарды бейнелеуіне және сол табиғаттағы әр қилы табиғи көріністердің бейнелерін сипаттауына байланысты оларды еліктеуіш (еліктеме), бейнелеуіш (бейнелеме) сөздер деп екі үлкен семантикалық топқа бөледі [1, 345]. Академик Ә.Қайдар еліктеуіш сөздер түркі тілдерінің әрқайсысына ұлттық бояу берумен қатар, жасалуында белгілі бір тәртіп, жүйе болуымен ерекшеленеді, сондықтан түркі тілдерінің тарихи грамматикасын жасауда бұл категорияға деген көзқарасты өзгерту қажет деп есептейді де өз ойын былай түйіндейді: «Структурный анализ методом поморфемного членения в системе словообразовательных моделей убедительно показывает, что первичная наикратчайшая корневая часть всех без исключений подражательных слов исторически сложилась в рамках односложных сегментов, на базе которых развились и продолжают развиваться их производные основы. Отметим, что в пределах односложного сегмента подражательных основ, например, в казахском, уйгурском, киргизском и других тюркских языках, выступают все шесть классических

типов моносиллабов, как Г, ГС, ГСС, СГ, СГС, СГСС, хотя не все они обладают на данным этапе своего развития самостоятельностью употребления и семантической наполняемостью» [2, 100]. Сөйтіп, оның пікірінше барлық еліктеуіш сөздер қарапайымнан күрделіге қарай аглютинация ұстанымы бойынша дамып отырған. Бүкіл еліктеуіш сөздердің алғашқы түбірі бір дауысты (Г) немесе дауысты-дауыссыз (ГС) болған. «Что же касается однозвучных корневых производящих элементов, то они, потеряв свою былую самостоятельность, сохранились в структуре производных основ в виде консервированных или мертвых рудиментов» [2,100-101],– дейді. Ә.Қайдардың айтуынша бітеу буынды еліктеуіш сөздерге жалғанған модификаторлар (шар-т, қал-т, сыл-п) қимылдың немесе дыбыстың күрт үзілгенін, біртекті және кенет болғанын білдіреді [2,104-105].

Еліктеуіш сөздердің жасалуы туралы филология ғылымдарының докторы К.Құсайыновтың пікірі басқаша. Ол жалғамалы тілдерді, соның ішінде түркі тілдерінде бір буынды түбір морфемалар флективті тілдерге қарағанда әлдеқайда тұрақты, көп жағдайда *шап ет, тыз ет лап ет* сияқты болып жеке қолданыла береді дейді де: «Такой способ образования аналитической формы глагола со звукоизобразительной односложной морфемой в качестве именной части в тюркских языках очень продуктивен» [3,161-162],– деп түйіндейді. Ал қазақ тіліндегі бітеу буынды, соңы екі дауыссыз дыбысқа аяқталған еліктеуіш сөздердің пайда болу себебін ол былай түсіндіреді: «Рассмотрев их морфологический состав, звукоизобразительную функцию модификаторов, мы убедились, что звукоизобразительные основы типа СГСС как производные от соответствующих корней (типа СГС) не являются результатом механического соединения корневой морфемы с модификатором, а представляют собой усеченный вариант глагольного образования (тарсылдады ≥ тарс, тарпылдады ≥ тарп, тыркылдады ≥ тырк и т. д.)» [3,161-162].

Сөйтіп, СГСС типті еліктеуіш сөздердің жасалуы туралы екі ғалымның пікірі екі басқа екенін көреміз. Мұндай типті еліктеуіш сөздердің соңғы дыбыстары үнді және қатаң дыбыстан тұрады. Оның себебі үнді дауыссыздардың барлық дауыссыздармен тіркесе алатын қасиетіне байланысты болса керек [4, 46].

Сонымен қатар еліктеуіш сөздердің екі дауыссыз дыбысқа аяқталуының тағы бір себебі бар деп айтуға болады. Б. Қалиев экспериментальды-фонетикалық зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, «бұл» және «кұр» сөздеріндегі «ұ» дыбысы созылыңқы айтылса, «бұлт», «кұрт» сөздеріндегі де ұ дыбысы алғашқыларынан 20 мс. қысқа естіледі деген қорытындыға келеді [5, 70]. Біздіңше, екі дауыссызға аяқталған еліктеуіш сөздердің табиғатын академик Ә.Қайдардың пікірі анық көрсетіп тұр [2, 104-105]. Оның айтқандарын қолдай отырып, еліктеуіш сөздердің екі дауыссыз дыбысқа аяқталуы дыбыс пен құбылысты келте, анық қылып айту қажеттігінен туған деген тұжырымға келуге болады.

Еліктеуіш сөздер бір-ақ рет айтылса (*тарс етті, жылт етті*), дыбыстың немесе қимылдың бір рет қана болғанын білдіреді, ал екі рет қайталанса (дыбыстың) қимылдың дүркінділігін, бірнеше рет қайталанғандығын білдіреді. Қырғыз тіліндегі күрделі сөздерді зерттеген Н.Орузбаева қимылдың дүркінділігін білдіру мақсатында еліктеуіш сөздер қосарланып емес, үш рет қайталанып қолданылатын кездері де болады деп, оған мысал ретінде «маң-маң-маң басқан, маң басқан» сияқты өлең жолдарын келтірсе, [6, 257], Ә.Төлеуов те «балпаң-балпаң-балпаң басып», «шұнаң-шұнаң-шұнаң қағып» сияқтыларды осындай жолмен қайталанған еліктеуіш сөздерге жатқызады [47, 113]. Қос сөздердің бір бунақ құрап айтататынын ескерсек, Б.Орузбаеваның да, Ә.Төлеуовтің де келтірген мысалдарындағы еліктеуіш сөздер «маң-маң // маң басқан» немесе «балпаң-балпаң /балпаң басып», «шұнаң-шұнаң // шұнаң қағып» болып, екі бунаққа бөлініп

айтылатындығы анық. Бұлар өлеңнің буын санын толтыру үшін ғана үш рет қолданылып тұр. Сондықтан, еліктеуіш сөздердің үш рет қайталануы қимылдың дүркінділігін, созылыңқылығын білдірудің бір жолы деп айтуға негіз жоқ.

А. Ысқақов еліктеуіш сөз ешқандай дыбыстық өзгеріссіз қайталануы, қайталанатын сыңарының бір дауысты дыбысы еріндік дауысты дыбысқа алмасып айтылуы (*тарс-тарс, тарс-тұрс*), немесе қайталанатын сыңарының басқаша дыбысталуы да (*бұрқ-сарқ*) әртүрлі мағына беретінін, сондай-ақ жуан дауысты дыбыстар арқылы немесе жіңішке дауысты дыбыстар арқылы жасалған бейнелуіш сөздердің де әртүрлі мағына беретінін сөз етеді [8, 347-350]. Ә.Төлеуов: «Еліктеу сөздердің басқа сөздерден тағы бір айырылатын жері – олардың белгілі бір пішіндік құрылысы. Дауысты дыбыстың ашық не қысаң болуы, ол сөздің семантикасына әсері болады: сырт-сырт, тарс-тарс, қалш-қалш, қарш-қарш, саңқ-саңқ, шарт-шарт т.б. Ол мағына түбіріндегі дауысты (а-ы) дыбыстардың өзгешелігі» [7, 113],– дейді. Дыбыстың әр текті болып қайталанғанын білдіру үшін, дыбыстық еліктеуіш сөздердің екінші сыңарының дауысты дыбысы еріндік болып (*қари-құри, сарт-сұрт, тарс-тұрс* т.б.) қайталады. Мұндай қайталамаларды Ә.Қайдаров қайталама-редупликациялар деп атайды [8, 61- 62]. Еліктеуіш сөздердің осындай жасалу ерекшеліктерін дұрыс ескермегендіктен болса керек, ноғай тілі грамматикасының авторлары *тақ-тұқ* («лязг», «бряцание»), *бырқ-шырқ* («неразбериха») сияқты еліктеуіштерді екі сыңарының да мағынасы жоқ қосарлы күрделі зат есімдерге жатқызып жіберген [9, 125].

Түбір еліктеуіштерге әртүрлі жұрнақтар жалғану арқылы жасалған туынды еліктеуіштердің де қайталанатын сыңарындағы **а** дыбысы **ұ** дыбысына алмасып айтылу жиі кездеседі. Мысалы: *арбаң-ұрбаң, бажан-бұжан* (Ауыл ортасынан *бажан-бұжан* еткен дауыс та шығып қалды (І. Жансүгіров, Шығ.), *жалтаң-жұлтаң, жарбаң-жұрбаң, қажан-құжан, қалбаң-құлбаң, тарпаң-тұрпаң* (*Тарпаң-тұрпаң* тайлағым, Ботақаным, маймағым (С. Боранбаев, Қалытқы.), *батыр-бұтыр* (Дәл осы секундте, далада, базға жақын жерде көп мылтық түн тыныштығын қақ жара *батыр-бұтыр* етті. М. Әуезов, Шығ.), *жалтыр-жұлтыр* (Не көрсе соған талпынып, *жалтыр-жұлтыр* еткен болса, оған қызығып, көзі көрген, құлағы естігеннің бәрін сұрап, тыныштық көрмейді Абай, Толық шығ. жин.), *жапыр-жұпыр, тарсыл-тұрсыл, қашыр-құшыр, салдыр-сұлдыр, сақыр-сұқыр, жалақ-жұлақ*, т.б.

Еліктеуіш сөздердің сәл дыбыстық өзгеріспен айтылуы нәтижесінде басқаша мағына беруінің сырын дыбыстық символика құбылысы арқылы түсіндіретіндер де бар. Осы тақырыпта арнайы зерттеу жұмысын жүргізген С.Өткелбаева: «Қазіргі таңда көптеген сөздердің дыбыстық формасы мен олардың мағынасы арасында тікелей және символикалық байланыс теориялық тұрғыдан негізделіп дәлелденсе де, аталған құбылыс тіл білімінің қызықты және әлі де таласты мәселелерінің бірі болып саналады» [10, 3],– дейді. Ол жасанды сөздер арқылы эксперимент жасау нәтижесінде «үлкен» деген ұғымды тіл арты дыбыстары, «кіші» деген ұғымды тіл алды дыбыстары, сондай-ақ «күшті» деген ұғымды тіл арты дауыстылары, «әлсіздік» деген ұғымды тіл алды дауыстылары береді деген тұжырым жасайды [10, 15]. С.Өткелбаева мұндай мағыналарды тек дауысты дыбыстар ғана бермейді, тұтас буынның да жуан немесе жіңішке болуының да әсері бар деген өзінің пікірін былай дәлелдейді: «Белгілі бір ұғымды берудегі буынның жуан-жіңішкелілігінің рөлін, әсіресе көлем, күш шкалаларының деректерінен айқын көруге болады: жуан буынды жасанды сөздер көп жағдайда «үлкен», «күшті» деп бағаланса, жіңішке буындылар «кіші», «әлсіз» деген бағаға ие болды» [10, 15-16]. Профессор М.Оразов та дыбыстық символика құбылысын да, сол арқылы үстеме мағына беру тәсілін де жоққа шығармайды. Әйтсе де: «Бірақ бұл мағыналар, дыбыстың төл мағыналары болып саналмайды, оған таңылған үстеме мағына болып есептеледі» [11, 26],– дейді. Оның еліктеуіш сөздердің жасалуы турал пікірі мынадай: «Еліктеуіш сөздердің құрамындағы

дауысты дыбыстардың сөздің білдіретін мағынасымен тікелей байланысты (белгілі мөлшерде) барлығын мойындасақ та, олар арасындағы байланыс негізі мүлде басқа табиғатпен, қасиетпен байланысты деп айта аламыз. Соңғы жағдай барлық сөздер туралы пікір айтуға негіз бола алмайды» [11, 27].

Қазақ тіліндегі көптеген сөздердің арғы түбі еліктеуіш сөздерден шыққаны анық. Мысалы, *күр* деген еліктеуіштен *күрс*, *күрт*, *күрк*, *күрп* сияқты еліктеуіштер, одан *күрсілде*, *күртілде*, *күркілде*, *күрпілде* сияқты етістіктер пайда болған [2, 104]. Біз «байырғы сөздердің түп төркіні еліктеме сөздер болған» деген пікірді қолдай отырып [12, 24], бұлардың қайталануы арқылы да кейде жаңа сөздер де жасалады деп ойлаймыз. Мысалы, Ә.Қайдаров ұйғыр тіліндегі еліктеуіш сөздердің қайталануы арқылы жасалған сөздерге *пил-пил гүл* (цветок «огонек»), *пас-пас түгмә* (кнопка, застежка), *күр-күр тоху* (индюк), *боң-боң қоңғуз* (майский жук), *зиң-зиң* (стрекоза), *хор-хор* (кальен), *гир-гир* (свистулка), *тоқ-тоқ* (дятель) сияқтыларды жатқызса [8, 59], Т.Қалабаева қазақ тіліндегі *бақбақ*, *қорқор* сияқты сөздерді толық лексикаланған, *жар-жар*, *тар-тар* (ауызекі тілде «құс» деген мағынада), *без-без* (ауызекі тілде «қоңырау сағат») сөздерін жартылай лексикаланған сөздер деп санайды [13, 16].

Осы қысқаша шолудан еліктеуіш сөздердің жасалуы, олардың беретін мағыналыр туралы ғалымдардың пікірі бір жерден шықпайтынын байқауға болады. Тіпті олар лексикалық мағына ие болады деген пікір айтушылар бар екенін көреміз. Еліктеуіш сөздердің қосарланып қолданылуын дыбыстық символика құбылысымен түсіндіру әрекетін де байқаймыз.

Тіл білімінде сөздердің қайталануы, яғни редупликация тәсілін морфонологиялық (немесе фонемологиялық) құбылысқа жатқызады. Бұл құбылыс үнді-еуропа тілдерінде де бар болғанымен, түркі тілдеріндегідей үлкен маңызға ие емес. Оны негізінен жалғамалы тілдерге тән құбылыс деп қараған жөн сияқты. Қазақ тілі білімінде морфонология мәселесі түбегейлі зерттелмегендіктен, тіліміздегі осындай құбылыстардың сыры толық ашылмай жатыр. Бір-біріне кереғар пікірлердің болуы да сол себептен деп ойлаймыз. Негізінен ауызекі сөйлеу барысында пайда болатын морфонологиялық құбылыстардың сырын ашу – түбегейлі зерттеуді қажет етеді деп ойлаймыз.

Пайланылған әдебиеттер:

1. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 384 б.
2. Қайдар А. Грамматические индикаторы в производных основах подражаний в тюркских языках // Кітапта: Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 304 б.
3. Хусаинов К.Ш. О причинах количественного различия звукоизобразительных слов в разносистемных языках // В кн.: Проблемы этимологии тюркских языков. – Алма-Ата: Ғылым, 1990. – 400 с.
4. Строй казахского языка. – Алма-Ата: Наука, 1991. – 280 б.
5. Қалиев Б. Қазақ тіліндегі дауысты дыбыстардың редукциясы (экспериментальды-фонетикалық зерттеу). – Алматы: Ғылым, 1984. – 116 б.
6. Орузбаева Б.О. Словообразования в киргизском языке. – Фрунзе: Илим, 1964. –312 с.
7. Төлеуов Ә. Сөз таптары. – Алматы: Мектеп, 1982. – 128 б.
8. Қайдаров А.Т. Парные слова в современном уйгурском языке. – Алма-Ата: Изд.акад.наук.Каз.ССР, 1958. – 160 с.
9. Грамматика ногайского языка (фонетика, морфология). – Черкасск, 1979. – Ч. I. – 365 с.

10. Өткелбаева С. Қазақ тіліндегі дыбыстық символика құбылысы: фил. ғыл. кан. ... автореф. – Алматы, 1984. – 25 б.
11. Оразов М. Қазақ тілінің семантикасы. – Алматы: Рауан, 1991. – 216 б.
12. Ысқақов А. Қазақ тілінің фонеморфологиялық құрылысын тарихи тұрғыдан сараптау. – Алматы: Ғылым, 1999. – 186 б.
13. Калабаева Т.Б. Лексика-грамматическая структура повторов в казахском языке: автореф. ... кан. фил. наук. – Алма-Ата, 1980. – 25 с.

МРНТИ: 14.35.09

Ayapova T.T.¹

¹Doctor of Philological Sciences, Professor

¹ KazNPU named after. Abay

THE MEDIA TEXT AS A POWERFUL INSTRUMENT OF MASS MEDIA

Abstract

This study investigates media texts that are an important element of the information and communication process that is realized through mass media. The study also argues that media texts are a complete and holistic unit of communication, an irreplaceable means that is used to form any public opinion in a certain society and beyond. Since information is a complex phenomenon that represents existence, the media-image of the universe focuses on the most important events and actions that occur in the world. The study also pays special attention to the fact that events and phenomena assimilate and extend that, which is most important for the individual and the society, while the media-image of the world incorporates all the components of the media text and performs a generalizing role.

Keywords: media text, mass media, information space, openness, variability, modification, interpretation, media space.

¹Аяпова Т.Т

¹ф.ғ.д., профессор

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

МЕДИА МӘТІНІ БАҚ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Түйіндеме

Бұл зерттеу БАҚ арқылы жүзеге асырылатын ақпараттық-коммуникациялық процестің маңызды элементі болып табылатын медиа мәтіндерді зерттейді. Зерттеу сонымен бірге БАҚ мәтіндері нақты және қоғамдағы кез-келген қоғамдық пікірді қалыптастыру үшін қолданылатын таптырмас байланыс құралы болып табылады. Ақпарат өмір сүрудің күрделі құбылысы болғандықтан, әлемнің медиа-бейнесі әлемде болып жатқан маңызды оқиғалар мен іс-әрекеттерге баса назар аударады. Зерттеу сонымен қатар оқиғалар мен құбылыстар адам мен қоғам үшін ең маңызды нәрсені игеріп, кеңейтетіндігіне ерекше назар аударады, ал әлемдегі медиа имидж медиа мәтіннің барлық компоненттерін қамтиды және жалпылама рөл атқарады. ,

Кілт сөздер : БАҚ мәтіні, БАҚ, ақпараттық кеңістік, ашықтық, өзгергіштік, модификация, түсіндіру, медиа кеңістік.

¹Аяпова Т.Т.

¹ Доктор филологических наук, профессор

¹ КазНПУ им. Абая

МЕДИА ТЕКСТ КАК МОЩНЫЙ ИНСТРУМЕНТ СМИ

Аннотация

Это исследование исследует медиатексты, которые являются важным элементом информационного и коммуникационного процесса, который реализуется через средства массовой информации. В исследовании также утверждается, что медиатексты представляют собой целостную и целостную единицу коммуникации, незаменимое средство, которое используется для формирования любого общественного мнения в определенном обществе и за его пределами. Поскольку информация представляет собой сложное явление, которое представляет собой существование, медиа-образ вселенной фокусируется на наиболее важных событиях и действиях, происходящих в мире. В исследовании также уделяется особое внимание тому факту, что события и явления усваивают и расширяют то, что наиболее важно для человека и общества, в то время как медиа-образ мира включает в себя все компоненты медиатекста и выполняет обобщающую роль. ,

Ключевые слова: медиатекст, средства массовой информации, информационное пространство, открытость, изменчивость, модификация, интерпретация, медиaprостранство.

Introduction

Mass media, which are unofficially called the fourth branch of power, play an important role in the modern age of information. R. Syzdykova argued that the fiction style was dominant in the development of the Kazakh national written literary language. She stressed that the role of journalism and mass media (the press, radio, and television) had increased, but Kazakh fiction, especially the text of prose, still remained dominant (Syzdykova, 1986: 81). However, it is worth noting that the functional part of the literary language, which is called the journalistic style, has become one of the main functional styles that is associated with the progressive growth of public consciousness, especially the legal and political consciousness, the development of technical and electronic means over the past decades (Zhumagulova, 2005: 41). In its pursuit of its interests, society primarily turns to mass media. This makes the impression that some mass media, which have finally freed themselves from the shackles of Soviet censorship, have become the property of certain organizations or rich individuals. It is no secret that mass media, which have to fully cover the various aspects of public life, sometimes cover only the issues and problems that they themselves deem necessary. This is especially true on the eve of such events of national importance as elections, when mass media should disclose their the actual opinions and goals and those of private persons and legal entities they represent. In general, mass media are divided into three types: television, radio, and periodicals. When it comes to the language of mass media as seen by linguistics, the main concept thereof is the text. In mass communication, this concept acquires new significant and distinguishing nuances. For instance, they are formed in accordance with the media properties of mass media. For example, a text that is aired on television not only consists of words, but also is perceived at multiple levels: verbal level, video presentation, and accompanying sound, which when combined constitute a vast and multifaceted whole.

Texts that are aired on the radio are characterized not only by verbal text, but also by accompanying music and audio. Meanwhile, texts in periodicals are characterized by the graphic presentation of newspapers and magazines. In accordance with the above, such texts are perceived via three different channels: television texts are perceived via auditory and visual

means, radio texts are perceived via audio means only (heard), while printed texts (or “dead texts”) are perceived via visual means only (read). With such distinguishing features, all messages conveyed via mass media collectively constitute the concept of media text. The Russian-Kazakh dictionary gives the following definition of this term: “Медиа – средства массовой информации” (“*Media means mass media*”) (Russian-Kazakh dictionary, 2005: 114). The conceptual structure of information that is conveyed in periodicals and on radio consists of two parts – factuality and interaction. National mass media pay special attention to both the informational and conceptual aspect and the informational influence of the message. In many cases, emphasis is placed on the interaction of information and the persuasion of the public. This direction is still upheld in modern journalism.

Findings

When studying the texts of mass media, it is necessary to regard them as not only a combination of linguistic units, but also a domain of general knowledge in the field of communication. In recent years, special attention has been paid to studying mass media texts within the framework of cognitive linguistics. These studies consider language a cognitive means that is used to represent incoming information and reveal the evidence encoded therein. Cognitive linguistics experts place emphasis on the organization of the information space, since it reflects peculiar cultural (specific) features of a vast media flow. At the same time, when investigating media texts, it is important to show the linguistic means that are used to convey their ideological direction. Nowadays, it is difficult to determine the stylistic status of the language when studying mass media, especially the language of mass communication, since one cannot state with full confidence that its functional and stylistic features have already been determined. For instance, the features of the general journalistic style do not always apply to all types of mass communication.

Since materials in periodicals are printed, they undergo multilevel stylistic processing, whereas messages aired on the radio and television cannot be controlled on a constant basis. For example, it is difficult to evaluate a journalist’s (reporter’s) style of speech if he or she is reporting live on location at various sports, cultural or political events. Thus, it is obvious that the complexity and diversity of the mass media language presents difficulties for those who study it. In this regard, Yu.V. Rozhdestvensky argued that the difficulty when studying mass media arises not only from the lack of traditions of special investigations of mass media, but also from the special complexity of the subject, i.e. mass information itself. The complexity of mass information arises, firstly, from the fact that mass information as a text is created collectively, secondly, from the fact that the content of mass information covers all other types and varieties of written and oral speech. Therefore, the typical features of oral speech, literature, and the written language are incorporated into mass information. Thus, mass information is a complex entity that includes all oral and written sources of text (Rozhdestvensky, 1997: 125).

In reality, the reason behind these difficulties is that the issue with the functional and stylistic classification of the language has not been solved yet. This suggests that the problem is caused by the fact that when classifying functional styles and substyles, researchers use different concepts and criteria. In other words, when grouping the objective factors in regards to language usage, each researcher chooses a concept that best fits the goals of his or her study. D.N. Shmelev argued that there was no reason to believe that choosing this or that criterion immediately contradicted all other concepts of styles and principles of classification of the functional types of languages. Only by covering the various aspects of this objectively multifaceted problem can one properly assess the specific gravity of various criteria (Shmelev, 1977: 15).

General mass communication is a socially significant part of the practice of public language use. Due to this significance, the typical features of mass communication can become the basis for

language use in this field. This is primarily related to the fact that mass communication as a text is created collectively, spread across space (variety), and targeted at a vast audience (Dobrosklonskaya, 2000: 48).

Thus, on the one hand, the language of mass media is characterized by holism, unity, and constant thematic structure, while on the other hand, its functional and stylistic diversity shows the versatility of subjects in mass media. The difference in language use when compared to other fields comes from the openness, variability, and modification of media texts.

When determining the stylistic status of the language of mass information, researchers place special emphasis on two issues. Firstly, the investigation of the language of mass media as an independent stylistic structure that has a certain place in the system of two previously formed functional styles. Secondly, the definition of the problem of internal functional and stylistic load of the language of mass media (Dobrosklonskaya, 2000: 50).

The analysis of scientific literature showed that the language of media in terms of its stylistic aspect was nonhomogeneous and language use in oral and written form was syncretic, since the styles and their types were intermixed, i.e. the stylistic boundaries were erased. There is still no scientific insight that would be entirely devoted to the issues of internal functional and stylistic classification of the language of mass media. However, researchers have begun considering this direction in recent years. Many researchers have covered the language of newspapers, including Russian researchers V.G. Kostomarov, A.N. Vasilyeva, I.P. Lysakova, O.A. Lapteva, and G.Ya. Solganik and Kazakh researchers B. Abilkasimova, O. Burkitova, B. Momynova, A. Aldasheva, S. Sapina, F. Zhaksybayeva, M. Zhumagulova, and others.

Naturally, special attention among the various types of mass media is paid to newspaper texts. Firstly, the newspaper is the oldest type of mass media. The main stylistic means and techniques of the language of mass information began forming in newspapers. Secondly, the newspaper text is very convenient for linguistic studies, since newspaper materials are always available. Newspaper texts do not have to be prerecorded or played back, as is the case with radio and television materials. At the same time, newspaper texts are bigger and more extensive than those in other types of mass media are. In conclusion, one could argue that newspapers are more important than radio and television, which constitute the complex of mass media, and other various forms of communication. This is confirmed by the fact that newspapers can be used at any given time, as well as the large volume of information, diversity of topics, variety of the content of each issue, and presentation of the material in a convenient and reader-friendly form. Despite the fact that television and the internet have almost conquered the whole world, newspapers remain a relevant type of mass media.

Thus, mass media hold an important place in mass communication. In any country, mass media reflect not only the national and cultural features, but also the political and pragmatic interests of public groups. Since mass media spread various information across the world, they have become an integral part of people's lives. They are even called the fourth branch of power. Mass media allow influencing the general public. They form ideas and notions regarding politics, economy, culture, and establish priorities. Therefore, the language of mass media is a phenomenon that acts as a mediator between the sender and the recipient of information. Consequently, alongside the national language, the language of mass media also has its individual features. It includes the means that allow performing the main functions of mass media. This, in turn, stirs the interest of linguists.

The Kazakh language, which received the status of the state language, became enriched through the content and form of mass media. Researcher A. Aldasheva studied the genre-specific and stylistic features of the language of contemporary periodicals and concluded as follows: in general, most clichés and vocabulary of old newspapers and a certain group of stylistically dependent vocabulary that is typical for periodicals is not used in the language of contemporary

periodicals. Instead, the newspaper genre uses expressive and emotive vocabulary, proverbs and sayings, set phrases and aphorisms; in addition, newspapers have begun using language forms and models that are typical for the colloquial vocabulary and the conversational style. The newspaper style mostly uses speech elements from other styles. The transformation of one stylistic element into another is called inter-style diffusion. Such phenomena are encountered in Kazakh periodicals (Aldasheva, 1999: 366).

Thus, mass media select and sort various phenomena and events that occur in a familiar environment and present them in the form of information. Through mass media, we learn about the political, economic, cultural, and sports events that occur in our country in a timely fashion. At the same time, one of the most valuable functions of mass media is to convey information about unexpected and interesting events that occur throughout the world and which we have not seen or heard about yet. Through this function, mass media form an image of the world in our mind. For instance, the life of people on snow-covered mountains, interesting facts about animals from impenetrable forests that we did not know existed, interesting events that occur in space – all this is the result of the operation of mass media. On the other hand, one cannot argue that mass media has an identical positive effect on public consciousness. Showing disturbing things that occur in unusual places sometimes has a negative effect on the audience. Such programs can traumatize not only a child, but also an adult. Therein lies the psychological and educational aspect of this problem. Nowadays, the language of mass media is having a negative effect on the culture of speech in society.

At the same time, the way individual people use the language affects the thinking, manner of speech, and even the character of other people and help to understand their inner world. Therefore, nowadays, pragmalinguistics is responsible for optimizing the communicative function of the language (establishment of a connection, influence, social interaction, etc.). In general, the factors of language use can be divided as follows: context (linguistic conditions), situation (extra-linguistic conditions), and co-empirism (the level of linguistic and encyclopedic knowledge of the communicants). Thus, pragmatics studies the features of sign usage during a specific act of communication.

Since the perception of the world is a cognitive process, cognitive interpretations that generate various perceived events show the features of the sphere, in which the human acts on a certain level. Humans perceive two systems:

- 1) the universe (the world);
- 2) the society, which they are part of.

Information that is created or acquired during communication with other objects or members of the society (individuals) is represented in the human mind as the worldview; this information acquires certain significance for both the individual and, later down the line, for society. Any changes in the surroundings or social sphere affect the human system of thinking.

In worldview pluralism (a science that studies the “existence – worldview – language” chain), there is a specific problem. In order to understand any worldview, it is necessary to compare it with other worldviews and different variations of the worldview. In other words, the conveyed worldview is primarily understood and represented via linguistic means. When modeling their worldviews, humans generally use three representative systems:

- a) auditory system;
- b) visual system;
- c) sensory system.

There are also nonverbal images. They are represented via artistic means (visual arts), gestures, and nonlinguistic sounds. At the same time, it is necessary to mention music, plastic, and artistic images of the world.

In accordance with the goal of forming a worldview in an individual, mass media can interpret reality differently. Therefore, it is necessary to note the correlation between the symbolic space and the meaningful space.

The symbolic space of media texts will make no sense before they are perceived by recipients, i.e. they can be called a complex of symbols that creates meanings in the recipient's conceptual system. Therefore, researchers consider the text a symbolic substance that gives a certain meaning. Meaning can be given in two directions: from the producer (creator of the text) to the recipient and vice versa.

When using separate individual symbols without any meaning, the addresser selects them in accordance with his or her deep thoughts and the meaning of the word. The normalization of meanings and their logical completion depends on the linguistic competence of the author. Nevertheless, despite the harmonious structure of the symbolic space and the meaningful space of the text, it is not always possible for the entire audience to perceive it adequately. In other words, if for one recipient, the significant enclosure of symbols that are used in the text is explained in a broader sense, then a different recipient can perceive it drily. This is related to the addressee's level of knowledge, encyclopedic knowledge in the subject at hand, early awareness or unawareness of a given topic, and other extra-linguistic conditions. In other words, the addressee can perceive the meaning that the author imbued in the text fully or partially. However, a media text can have a goal other than to represent a fragment of reality in its original form. The author can compose the text in accordance with the goal, in which he or she wants to convey the event that occurs in public life to the audience.

When investigating the media text separately, the discrete slice of reality can be considered a cut-off product of the information reality. The combination of such discrete products allows the recipient to perceive the environment and existence as a flow of heterogeneous and holistic events, processes, and phenomena. This means that the recipient that receives only one text perceives not only its content in the symbolic aspect, but also the entire continuum of media texts. For instance, it is impossible to cover all the information about an event that caused a public outcry in a single text, because after several days, entirely new facts about the event may pop up. This means that the event that is described in one text from several perspectives can be reported through large of small articles across several issues.

In order to determine the regularities of conveyance and interpretation of existence in media texts, it is necessary to investigate the concept of "meaning". Many researchers believe that "meaning" applies to speech, rather than the word. The word is used in the text in one of its potential meanings.

Researchers have different opinions regarding the meaning of a text. One group of researchers associates the meaning of the text with its main idea (Luria, 1975), whereas another group points to two elements: meaning and situation (Kolshansky, 1978). Other researchers distinguish abstract meanings and types of language use (Obodin, 1983). In this context, it is necessary to go into detail on the term "formal meaning", which was suggested by A.N. Leontyev (Leontyev, 1977: 147).

The addresser encloses his or her opinion of reality in a text, while the addressee perceives the author's thoughts not in the original form, but from the perspective of his or her (addressee's) own knowledge of the world, thus creating his or her own unique "formal meaning". It is the formal meaning, not meaning in and of itself, that leads to the cognition of the world and helps to understand that, which is actually important in the world for the individual. In other words, communication between the text and the recipient establishes a link between the individual and existence, while meaning acts as a mediator. Thus, existence is reflected in the mind of the individual in the form of a media world image.

This reveals the essence of the individual's mind: the meaning of a media text emerges from the interrelation between the symbolic space and the extra-linguistic space via the recipient's conceptual world image. The interrelation, i.e. the connection between the components in the symbolic structure of a media text and the mental representation of phenomena and situations that occur in the world in the mind of the recipient enhance the significance of the text. Therefore, one can conclude that if there is no link between the text and the recipient's conceptual image of the world, then there is no meaning (Pishchalnikova, 1991).

The media world image, which represents the informational functions and actions of people, is dynamic and prone to changes within a short time period. Nowadays, the information component (information in life) of human activity has been somewhat separated and isolated. Information activity creates a special media existence that is separate from natural existence. Media existence is perceived through a set of media texts that are spread through various mass media. Media texts materialize existence, which requires a special space, which is called media space in scientific literature. During the perception of media texts, media existence transitions to a certain part of existence that is inherent in an individual personality, thus facilitates various transformations in the society.

Thus, the meaning of a holistic media text is called a mental (psychophysical) structure that transforms, in the recipient's mind, into meaning that is capable of changing and transforming the worldview on a certain scale. The conclusion that the meaning of a text does not consist of the meanings of its constituent units comes from peculiar features of the language and thinking. This issue is related to the complex interaction between two isomorphic systems – the symbolic and the mental systems. This is the basis for the interpretation of reality in different variations. In other words, the freedom of choice that is given to the creator of media texts in the representation of existence in this or that variation determines the recipient's possibility to interpret it differently. Thus, the recipient, having acquired information about the events covered in a media text from other sources, can perceive the information in a newspaper in the form that it is presented in. Despite the masterful use of several persuasion techniques in the newspaper material, the addressee will be guided by his or her own experience or could even reject the material as illogical.

Creators of media texts (journalist producers) often used the abovementioned isomorphism of language and thinking for the purpose of social regulation. In media communication (information environment), this phenomenon is tangent to the concept of manipulation of the recipient's consciousness. In politics, it is characterized by influence through manipulation of people for the purpose of agitation, propaganda, and ideology. The sociological dictionary gives the following definition of this term: manipulation is a system of ideological, social, and psychological influence that is capable of changing the opinions and controlling the actions of people. Webster's New Encyclopedic Dictionary gives the following definition: to manipulate means to influence people by spreading false information or exerting pressure. Based on these definitions, one can see that manipulation is a controller that oversees the actions and consciousness of a person (Matzhanova, 2008: 23).

The human mind perceives the environment not as a whole, but in parts and fragments, in the form of images. Therefore, there is no limit to fantasy. This freedom of fantasy gives ample opportunity for manipulative communication. In other words, manipulation has the meaning of distortion. In modern science, there is no conventional concept that would explain the mechanism of manipulation. Researchers explain the mechanism that enables manipulation differently:

1) illusions that emerge due to the regularities of perception (when it seems to a person that a light object is closer, while a dark object is farther, even though both objects are located at the same distance from the person). Such illusions are used to place information in the perceptive field;

- 2) the influence of the subconscious on the human mind. In this case, manipulation is achieved through national, religious, and political symbols;
- 3) manipulative technologies on a personal level: information handling, hidden manipulative effect, use of force, provocations, interests, etc.;
- 4) the human brain is viewed as a computer with a certain program (Akhatova: 93).

Manipulation (distortion of reality) is widely used in the modern society in political discourse. This is especially true on the eve and during elections, when periodicals are literally filled with information that distorts the mind, i.e. attempts to alter the cognitive sphere of human life through various means.

The most important function of periodicals is their influence on masses through spread of various information. Authors of newspaper texts resort to various linguistic techniques and means to achieve this goal. By using positive, good, and right principles that are inherent in the traditional system of values, the author educates the reader as his or her own student.

In order to achieve their pragmatic goal, authors of newspaper texts not always use good and right techniques. The addresser sometimes makes certain changes to the linguistic worldview that is established in the cognitive consciousness of the reader to convince the audience that he or she (the addresser) is right. Such linguistic means that the author uses in his or her own interests can be divided into two groups:

1. linguistic techniques;
2. linguistic means.

The first group includes the linguistic techniques that are well known to the readers and are actively used by authors to make a good impression.

The second group includes means that have a hidden effect on the recipient. They are used to realize the negative interests of authors and certain groups. The means that belong to the second group are called “linguistic manipulation”. This is a new term for Kazakh studies. Therefore, when studying this phenomenon in periodicals, we considered it appropriate to name it “айла-тәсілдер”, which literally translated to “cunning ploy”. Methods used by authors for good purposes should be called “амал-әрекет” – means, while methods that are used for bad intentions should be called “айла-тәсілдер”. We chose this term, since the semantics of the word “айла” includes cunningness and disingenuity. These semes can serve as a basis for the use of linguistic means in the negative sense. The semantics of the word “амал” has no such negative connotations.

Linguistic manipulation is primarily based on the alteration of the linguistic worldview that is formed in the cognitive mind of the recipient and the replacement of the supporting elements of world cognition with other elements.

In the modern society, collective consciousness is manipulated through verbal and nonverbal means via mass media. In politics, manipulation is used to influence people in the interests of agitation, propaganda, and ideology (Sabato and Simpson, 1996). The literary dictionary gives the following definition of this term: manipulation is a system of ideological, social, and psychological influence that is capable of changing opinions and controlling the actions of people (Abridged sociology dictionary, 1988). Webster’s New Encyclopedic Dictionary gives the following definition: to manipulate means to influence people by spreading false information or exerting pressure (Webster’s New Encyclopedic Dictionary, 1993). The definition found in the foreign vocabulary is as follows: French: manipulation < Latin: manipulation < manipulus, literally meaning “a handful”. In mass media, there is a new manipulative language with its own system and structure. It has all the main levels of a language – from the morpheme to the text – and its own phonetic features. In order to properly understand and interpret texts in contemporary mass media, it is necessary to gain an in-depth understanding of extra-linguistic realities in addition to the linguistic aspects of the text structure. If the recipient does not

understand the text properly, he or she may become an object of manipulative influence, i.e. will fall under negative influence.

According to A.A. Lyubimova, linguistic manipulation is performed at all levels: in phonetics (the use of sound symbolism and prosodic techniques: composition of the text with a specific rhythm, timbre, and intonation constructions), in vocabulary (disruption of reference, use of euphemisms and dysphemisms, alteration of the associative flow, lexical groups with a pragmatic load, alteration or elimination of the meaning of words, use of ambiguous texts in mass media), in grammar (using modality for pragmatic purposes, i.e. depicting an event as one that never occurred), etc. (Lyubimova, 2005: 30).

The manipulative text includes the following terms from rhetoric: metaphors, clichés, myths, etc., which emphasize the means of organizing manipulative texts from the pragmatic standpoint, the meanings of words, the large number of words in a new topic, etc.

The purpose of this study is to determine the ways in which the linguistic worldview and system of values is disrupted by the use of linguistic techniques that are encountered in modern mass media, including Kazakh newspapers. The criteria that should be used when defining the means of linguistic manipulation of consciousness in mass media are as follows:

I. The principle of reference denotes reality and correlation. It is based on the distortion of facts through the manipulation of consciousness. In certain cases, revealing manipulation is difficult, since the facts are determined from the perspective of the worldviews of the addresser and the addressee. Therefore, when assessing any material on historic or political events in mass media and its interpretation as an objective direction, it is necessary to use the texts of international, official, and state documents. Such documents reflect the specified opinions and views that underwent discussion. Distortion of reality, one-sidedness or remoteness of an opinion from truth is performed as follows:

1. direct lies;

2. creation of a context with an emotional load, i.e. influence on the recipient's associative thinking. This criterion is based on the reference analysis of the text, i.e. the definition of whether or not the text corresponds to the real facts.

II. Linguistic deviations – the purposeful use of unmotivated constructions that are alien to the system of the language. These include lexical and syntactic combinability of words and deviations from standards. Such violations of the structure can have a certain manipulative meaning.

III. Frequency of use. If a journalist used a certain manipulative technique once, then there is no reason to regard this as manipulation. This should be viewed as an author's use or stylistic feature. At the same time, if journalists use phrases that are inappropriate in a given situation in several articles and in different periodicals, this can be considered a developed form of manipulation. One manipulative technique can be reused without making any changes thereto or reoccur in different variations.

Thus, the determination of manipulation techniques found three main criteria: reference, linguistic deviations, and frequency of use.

Informational and communicative activity consists of two main stages:

1) composition of media texts by one of the members of communication;

2) perception of the meaning of the text by the other member of communication. This means the perception not of the material text on the pages of a newspaper, but of the meaning that affects the mind of the recipient and alters his or her conceptual worldview, thus having a positive or negative effect on the recipient's opinion of this or that issue. From this, one can draw two important conclusions regarding the regulatory effect of mass media:

1. Mass media transfer the meaning of a media text from the symbolic space (a specific object – newspaper or television channel) to an entirely new mental holder. This means that the symbolic

space (the media text) is transformed into a meaningful space, i.e. into the recipient's consciousness.

2. Media texts are manipulated via mass media, which make it so the meaning that is conveyed therein reaches millions of recipients. Thus, the consciousness of millions of addressees undergoes informatization.

This allows coordinating and unifying the conceptual system of most peoples that inhabit the planet.

The broadcast (spread) of fragments of reality through media texts becomes possible due to mass media and the internet.

It is necessary to go into detail on the problem that arises from the function of mass media – the influence on collective consciousness, i.e. the problem of using media texts as a means of social regulation. R. Jakobson distinguished six functions that were associated with the direction of linguistic communication: addresser – addressee – referent – message – connection – code (Jakobson, 1975: 198). The communicative (referential, denotative) function is associated with the referent, while emotional and expressive communication is realized in respect to the author; the phatic function is based on the establishment of a connection; the meta-linguistic function is aimed at revealing and explaining code; the poetic function implies a transfer of functions to communication itself (Sheygal, 2000: 34). R. Jakobson called the function that was aimed at the addressee the connotative or appellative function. At the same time, terms that denote “voluntative” or “vocative” functions and are encountered in scientific literature mean the addresser's goals, intentions, and implied influence. We believe that out of the abovementioned terms, the most appropriate one is the regulatory function option, which was suggested by Mechkovskaya, since it denotes the role of the language that is performed in the regulation (formation) of the addressee's character. The influence on the addressee's character can be performed in several ways: incentivize action, give impetus to answer a question, provide information, with a view to preventing certain actions or desires of the addressee, etc. This regulatory function in mass media is realized through media texts. Education and progressive influence of information technologies accelerates processes associated with constant changes in the world society. These processes are reflected in media texts that are created by mass media from the large-scale image of the world (Rogozina, 2001: 5).

The interpretation events and processes that are taking place in the society is a step that is aimed at understanding the meaning behind the actions of a certain member of the society. For instance, the materials of presidential or parliamentary candidates on the eve of the national elections. One periodical can praise the efforts of a candidate that he or she put into the wellbeing of the people and focus on his or her positive personal qualities. Such materials aim to form an ideal image in the minds of the electorate. Accordingly, one part of the audience will vote for this candidate. Another periodical will promote and “advertise” the good deeds of another candidate. In addition, this periodical can publish materials that highlight the mistakes that the first candidate made when performing his or her duties or some negative information about his or her children or relatives. This can harm the reputation of the candidate, which may prevent him from gaining enough votes. In science, this is called the construction of social existence.

The construction of social life does not reject its objectiveness. Individuals compose it (social existence) within the society and then take it beyond. This “constructed and outward-directed” form of social life is a media text. In other words, the individual takes in the texts of accepted information, analyzes them, and transforms them into media texts to convey them to people.

Since social existence is under constant public scrutiny and interpretation, which is why media existence is constantly under construction. In addition to individuals that take direct part in any situations, thus creating social existence, this process involves journalists, political experts, and ideologists. Journalists interpret said processes to form the media existence.

The social world consists of various parts. Therefore, different individuals can see their and face different aspects thereof. A society always has a certain ideology. It can be regarded as a way to create existence. This already emphasizes the intercrossing of ideology and media existence. This ideological grid in the media image is reflected in any form. Each text should be regarded as a “fragment of specific communication” [9]. Since mass media recreate a specific image of the world in the minds of millions of people and the people affect the essence of the entire text, rather than the meaning of certain words, the media text acquires special significance. The communicative function of the language at the higher level is performed by texts, rather than sentences. Therefore, G.V. Kolshansky argued that texts should be considered a linguistic category or, even better, a phenomenon of communication. According to Kolshansky, the text was not a purely linguistic, but rather a pragmatic-psychological-linguistic category (Kolshansky, 1978: 26).

Both words and sentences have communicative properties. However, the word in the text is used only with one meaning, whereas the sentence is used with a typical meaning. Nevertheless, both these elements participate in the composition (formation) of the full meaning of a text.

O.L. Kamenskaya defines the text as a combination of several closely interrelated elements, a communicative whole in the form of a complex object. By analyzing the links between elements, one can describe the communicative properties of the text (Kamenskaya, 1980).

Therefore, the communicative process in mass media can be regarded as a flow of information in the form of a text continuum (continuous chain), as the basic unit of the media text, which is a “photographed fragment” of this process (Gindin, 1973: 131). Such a media text has a meaning that is aimed at producing a social regulatory effect.

To conclude, mass communication in the society is performed via mass media and manifests in the form of various typical media texts.

The social influence can be called the transition of texts that represent existence differently. Mass media are a system that ensures interaction within the framework of the text that is used to diversify the individual’s worldview.

By affecting the individual, modifying and altering his or her individual worldview, various represented fragments of existence show the effectiveness of communication. After finding itself in mass media in the form of oral or written text, this representation increases the scale of its effect through technical means. Nowadays, humankind has become an object of influence of electronic information media. A media text serves as a universal medium that is used in all types of mass media and performs a social regulatory function. Any type of mass media has its own distinguishing features; however, its universal properties remain unchanged. In general, the term “text” can be understood differently, since, firstly, the boundaries of a text are changeable, secondly, its realization and form of application also differ. The changeability of the text can be seen from the fact that the text can consist of several sentences or it could be a newspaper article or a text of a novel that consists of several volumes.

An interview on television is an oral type of text, a newspaper has printed (or written) text, while electronic mass media have virtual texts (Rogozina, 2001: 174).

I.R. Galperin defined texts that were prepared in the form of written documents or fiction, and aimed at specific goals as a result of language use and classified them according to the following attributes:

- the text is a result of the addresser’s purposeful actions;
- the text carries out a pragmatic strategy;
- the text is an object molded into an appropriate form through special treatment (Galperin, 1981: 18).

This definition applies to any type of text; however, when it comes to media texts, it should be elaborated, since media texts are a social and linguistic phenomenon, a communicative unit of a higher level, an extensive type that covers information from all spheres of social life (Rogozina,

2001: 175). In other words, the range of spread of media texts is borderless. For instance, the dwellers of some remote village in Kazakhstan can watch a live report coming from the Olympic Games in Sidney. At the same time, the audience of media texts is not classified according to such social attributes as age, occupation, nationality, sex, etc., i.e. the information of media texts is intended for people both young and old.

However, it should be noted that the role of groups within the society during the composition and perception of texts could be different. To be more precise, a certain group within the society represents and presents, in the form of text, the information they bring to the notice of other groups. Therefore, media texts of one group in regard to another group of the society can be regarded as the result of purposeful actions taken in one's own interests.

Thus, it is possible to conclude that no matter the level, on which media texts act as a means of communication, they also serve as a means of social regulation on the same level (Rogozina, 2001: 176).

Media texts are changed, regulated, and managed; they can perform communicative and other functions as a social-linguistic compiler. In other words, media texts can be considered a unique means that is used to form any public opinion in a certain society or beyond it. The public opinion is formed due to the continuity of the media text continuum. This means that media texts can be used to assess the present and the past and predict the future.

Since the entire activity of mass media compares the reality in connection with an image in system, constant, and organized form with fiction and poetic texts, it is important to make sure that all information in the media text is real. The place of an individual in the space-time continuum, in which he or she will perceive the information, is somewhat limited, which means that the recipient will be forced to rely on media existence to understand social existence. In other words, a person that is unable to see the past with his or her own eyes is forced to rely on the information in mass media.

Media texts interpret (analyze, explain) various situations that take place in the society and beyond, political events in different countries, interior life and events that occur beyond it. Perhaps this is why media texts are based on ideological content and represent the interests and values of a certain social group. Thus, the representation of reality in texts facilitates social regulation, while media texts play the decisive role in the portrayal of the image of the world in the minds of millions of people.

It is necessary to investigate the issues related to the transfer and disclosure of meaning in media texts.

The media-image of the world concentrates on the society and social changes that occur therein, which is why its sociomorphic description is obvious. A certain structure of the society is natural as one of the variants from a multitude of variants. The sociomorphic properties of the media-image of the world manifest in the links with the social models of its structure. Relationships between individuals in the society and its structure that regulates public life constitute a peculiar social space. Information or media space that is created by the actions of mass media has its inherent sociomorphic parallels (Rogozina, 2001: 7).

An individual that directly takes part in the events that occur in the society also creates social existence through his or her own actions. The individual's involvement in social existence shows the anthropomorphic description of the media-image of the world. One can distinguish two important parameters of the media-image of the world – sociomorphism and anthropomorphism. It is worth noting that these parameters should be considered two mutually antithetical directions in the formation of the content of the world image. The media-image of the world is created based on the interaction between these two factors. An important property of the society is its reflection of the correlation between the individual and the multitude (individuals constitute one whole). The life of individuals in the society and actions through individualization form the

socioanthropomorphic media-image of the world based on the interaction between the two main factors that oppose each other during the formation of the content of the world image in an individual consciousness (Rogozina, 2001: 8).

The individual consciousness is a system for representing existence. Therein, the world image is preserved as a conceptual system. The presence of the conceptual system in the consciousness helps to understand the difference between the individual and other objects. In other words, the merging of the individual into the world and the integration of the world into the consciousness of the individual is performed through the conceptual system (individual image of the world). By creating media texts, the individual conveys his or her individual image of the world to other people. During this process, the individual enriches and modifies the image of the world by transforming it. Under this effect, one part of the individual image of the world is “lost” and comes into the “ownership” of other people.

Even the main goal of the image of the world is not individual, while the surrounding objects and subjects are changing factors. The media text is a special means of existence of the individual image of the world. For instance, when dealing with a newspaper text, it is first necessary to determine its individual (immanent) properties. These include:

- a) physical means (including paper);
- b) properties that ensure its social functions (placement of the media text in a specific issue or graphic means of presenting its content).

Secondly, when presenting the author’s image of the world in a new form, the media text models the properties and attributes of the environment in the form of a structure in accordance with the internal goals of the individual. The author’s internal goals are especially noticeable in the emotive parts (constituents) of the media text. Thus, a media text has its unique individual and original properties, as well as updated, adapted, and imposed properties. In addition, the graphic structure of the media text can have a negative influence on its conceptual structure.

Since the representation of reality is a complex structure, the media-image of the world focuses on the most important events and actions that take place in the world. Events and phenomena for an individual (the society) incorporate all that is important and unite all constituents, thus performing a conclusive role. At the same time, they connect the individual and the society through media texts of the linguistic world image, thus also performing the connection-establishing function. The transition of media existence into mental existence affects the unity of the individual and the society. This shows the unity and holism of the media existence and personal existence.

It is necessary to investigate the concept of media existence. When talking about its properties, we image the modeling of existence, a media-image of the world. Therefore, it has properties that are typical for a model that conveys the internal goals of an individual. From this perspective, media texts can be considered a copy of the individual’s conceptual system. Therefore, the media-image of the world can be called a model that changes or conveys events. The “model” way of conveying information is a transformed form of the event. It can be regarded as a “program” that results from the internal goals of an individual (Bart, 1994: 6).

During the first stage of the composition of media texts, the author models the situation. The goals that the author is pursuing are reflected in this model. At the following stage, the media text that reflects one part of reality is spread in the society, certain groups or conveyed to a specific recipient. At the same time, the media text has two statuses. Firstly, it reflects the author’s goals. Secondly, it describes a specific event. These two parameters are interrelated and in constant interaction, thus forming a single whole. Various mental processes in the minds of people help to unite different values and transform them into one another. Thus, the individual and existence are discrete forms of existence of various anthropological values. The media-image of the world performs various functions and has a cumulative effect on the formation of a holistic

opinion regarding an event or situation. All the above shows that an event in a vast information field, which is created by various types of mass media, can be interpreted differently.

Conclusion

1. The media text is an important element of the informational and communicative process that is realized through mass media.
2. The media text is a linguistic form of action that is used to realize other types of communication.
3. The media text is a complete and holistic unit of communication.
4. The media text is a complex and constructed model that represents a certain fragment of reality.
5. The media text is a medium that has the greatest potential among other media that interpret events, phenomena, and processes.
6. The media text is a result of activity of text-interpreting mechanisms.
7. The media text is a realization of pragmatic influence strategies.
8. The media text is a powerful means of social regulation.
9. The media text is a factor that forms the media-image of the world.

Thus, media texts are capable of creating a media-image of reality and are a powerful instrument of mass media.

References:

1. Abridged sociology dictionary. 1988. Moscow: Politizdat, pp. 478.
- AKHATOVA, B.S. Linguistic consciousness. Sc.D. in Philology dissertation.
- ALDASHEVA, A. 1999. The language of modern periodicals: genre-specific and stylistic features. The State Language: the Language of Terminology, Business, and Periodicals. Astana, pp. 364-370
- BART, R. 1994. Selected works. Moscow.
- DOBROSKLONSKAYA, T.G. 2000. The theory and methods of media-linguistics (based on English materials). Sc.D. in Philology dissertation. Moscow, pp. 350.
- GALPERIN, I.R. 1981. The text as an object of linguistic studies. Moscow, Nauka, pp. 138.
- GINDIN, S.I. The ontological unity of text and types of intra-text connections. Machine Translation and Applied Linguistics. Moscow, n. 14, pp. 114-135.
- JAKOBSON, R. 1975. Linguistics and poetics. Structuralism: Pros and Cons. Moscow: Progress, pp. 193-230.
- KAMENSKAYA, O.L. 1980. The text as a means of communication. Linguistic and Stylistic Problems of Text. Moscow, pp. 3-11.
- KOLSHANSKY, G.V. 1978. The text as a unit of communication. Problems of General and German Linguistics. Moscow, pp. 26-37.
- LEONTYEV, A.N. 1977. Activity, consciousness, personality. Moscow.
- LURIA, A.R. 1975. The main problems of neurolinguistics. Moscow, Leningrad State University Publishing House, pp. 251.
- LYUBIMOVA, A.A. Linguistic manipulation in mass media as a means of destroying the linguistic image of the world and the traditional system of values. Modern Problems of Public Speech Practice. Moscow, pp. 25-45.
- MATZHANOVA, G. 2008. The features of persuasion in oral business speech. PhD in Philology dissertation, pp. 120.
- OBODIN, G.A. 1983. Conceptual segmentation of a scientific and technical text. PhD in Philology dissertation. Kalinin, pp. 171.

- PISHCHALNIKOVA, V.A. 1991. Psychopoetics. Barnaul, Altay University Publishing House, pp. 176.
- ROGOZINA, I.V. 2001a. The media text as a means of social regulation. Conceptual Image of the World and the Interpretative Field of Text from the Perspective of Linguistics, Journalism, and Communication Science: Reports of Scientific and Practical Conference. Barnaul, 2001a, pp. 171-182.
- ROGOZINA, I.V. 2001b. The socioanthropomorphic nature of the media-image of the world. Conceptual Image of the World and the Interpretative Field of Text from the Perspective of Linguistics, Journalism, and Communication Science: Reports of Scientific and Practical Conference. Barnaul, pp. 3-12.
- ROZHDESTVENSKY, Yu.V. 1997. The theory of rhetoric. Moscow, pp. 229.
- Russian-Kazakh dictionary. 2005. Almaty: Dayk-Press, pp. 423.
- SABATO, L. – SIMPSON, G. 1996. Dirty little secrets: The persistence of corruption in American politics. New York: Random House, pp. 320.
- SHEYGAL, Ye.I. 2000. Political discourse semiotics. Monograph. Moscow-Volgograd: Peremena, pp. 363.
- SHMELEV, D.N. 1977. The Russian language in its functional varieties. Moscow, pp. 104.
- SYZDYKOVA, R. 1986. The language of modern fiction prose and literary standards. The Art of Word. Collection of Articles. Almaty.
- Webster's New Encyclopedic Dictionary. 1993. Black Dog & Leventhal Publishing. New York, pp. 1787.
- ZHUMAGULOVA, M. 2005. Political and public euphemisms in newspaper languages. Almaty, pp. 11

ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
LINGUA-CULTURAL LINGUISTICS

МРНТИ: 14.35.09

Zh. B. Kurmambayeva¹, Zh. K. Baltabayeva,² K. O. Yessenova,³ T. T. Ayapova⁴

¹PhD student

²Doctor of Pedagogical Sciences

³Doctor of Philological Sciences, Professor

⁴ Doctor of Philological Sciences, Professor

¹²³⁴Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

**COGNITIVE AND LINGUA-CULTURAL ASPECTS OF THE CONCEPT OF THE
NUMERALS IN KAZAKH CULTURE.**

Abstract

This article deals with the study of language and culture and with the notion of the concept: cognitive and lingua-cultural approaches. With the help of these approaches we could find valuable information about mentality of the people with their life, history and culture. The study of historical and linguo-cultural aspects of the concept “number” in Kazakh culture proves that.

Key words: concept, culture, history, mindset, cognitive. linguacultural aspect, approach, traditions, customs, superstitions, proverbs, sayings, mythological, religious, numerical concept, ethnic, thinking

Ж.. Б. Курмамбаева¹, Ж. К. Балтабаева,² К. О. Есенова,³ Т. Т. Аяпова⁴

¹PhD студент

²Доктор педагогических наук

³Доктор филологических наук, профессор

⁴ Доктор филологических наук, профессор

¹²³⁴Абайский Казахский Национальный Педагогический Университет, Алматы, Казахстан

**КОГНИТИВНЫЕ И ЛИНГВО-КУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ КОНЦЕПЦИИ ЦИФРОВ
В КАЗАХСКОЙ КУЛЬТУРЕ.**

Аннотация

Эта статья посвящена изучению языка и культуры и понятию понятия: когнитивный и лингвокультурологический подходы. С помощью этих подходов мы смогли найти ценную информацию о менталитете людей с их жизнью, историей и

культурой. Это подтверждается изучением исторического и лингвокультурного аспектов понятия «число» в казахской культуре.

Ключевые слова: концепт, культура, история, мышление, когнитивное. лингвокультурологический аспект, подход, традиции, обычаи, суеверия, пословицы, поговорки, мифологический, религиозный, численный концепт, этнос, мышление

Ж. Б. Құрмамбаева¹, Ж. К. Балтабаева, ²К. Е. Есенова, ³Т. Т. Аяпова⁴

¹PhD студент

²Педагогика ғылымдарының докторы

³Филология ғылымдарының докторы, профессор

⁴Филология ғылымдарының докторы, профессор

¹²³⁴ Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, Алматы, Қазақстан

Түйіндеме

Бұл мақала тіл мен мәдениетті зерттеуге және тұжырымдаманың тұжырымдамасына арналған: танымдық және лингвомәдени тәсілдер. Осы тәсілдерді қолдана отырып, адамдардың өмірі, тарихы және мәдениеті туралы менталитет туралы құнды ақпарат таба алдық. Мұны қазақ мәдениетіндегі «сан» ұғымының тарихи-лингвомәдени аспектілерін зерттеу дәлелдейді.

Кілт сөздер: ұғым, мәдениет, тарих, ойлау, танымдық. тілдік және мәдени аспект, көзқарас, салт-дәстүр, ырым-жырым, мақал-мәтелдер, мифологиялық, діни, сандық ұғым, этнос, ойлау

Introduction

Linguistics of the XXI century forwarded that language is not simply the instrument of the communication and knowledge but it's the national code.

V. Humboldt confirmed that "The bounds of the language of my nation mean the bounds of my world view [1]. Three closely interrelated phenomena: man-world-language from the anthropological point of view are important. V. von Humboldt, stated that language does not only reflect and express the spirit of people but also influences its formation. The following terms correspond to the above-mentioned three levels: *concept* as a preverbal image of the phenomenon, which is based in our consciousness on numerous signs and associations, *notion* as a linguistic-logical item, which is the generalization result of the most substantial features of a concept and *meaning* of the word which contains the concept basis. According to A. Vezhbytskaya [2] word meaning is anthropocentric, that is, represents properties of human nature; and it is ethnocentric. It is impossible to describe „the world as it is” by verbal means: first of all language imposes a certain world view on its users, besides each language sets its own. [3]

The anthropological linguistics is understood, first of all, as the research of the human factor in language. In the attention centre it appears to have two circles of problems: how the person influences language; how language influences the person, its thinking, culture. Language reflects not only reality, but also interprets it, creating special reality where man lives. A.M.Haidegger, an outstanding thinker of the last century named language “The house of reality”. Language is considered as a way by which we go through into nation's mentality, into outlook of ancient people to the World and their society. Echoes of past times going through centuries are preserved in today's proverbs, sayings, phraseological units, metaphors, symbols of culture and etc. They are “mirrors of the nation's life” [3]

Language and culture interaction is one of the central problems in linguistics. The first attempts of the decision of this problem have shown in V.Humboldt's research work as material and spiritual culture which are embodied in language; its national character is expressed in language by means of special vision of the world; language is an expression of "national spirit», its culture; language is a mediating link between the person and the world surrounding it. [4] V.Humboldt's concept has received original interpretation in A.A.Potebni's work «Thought and language», in S.Balli, Z.Vandrieza's works, Bo-duena de Courter, R.O.Jakobson and other researchers. The best minds of XIX century (V.Humboldt, A.A.Potebnja) treated language as spiritual force.

The linguistics of the XXI century actively develops the way, where a language is considered as the cultural code of a nation, but it is not simply the instrument of the communication and knowledge. The fundamental basis of such access was defined by the theories of V. Humboldt, A. Potebnya and other scholars.

The study of linguocultural aspect of interrelation of language and culture let us come to the conclusion that linguoculturology is a new aspect of complex approach to language and culture, their interrelation with each other, mutual influence on the development of culture and language, their links with social life, psychology, and philosophy.

The well-known scholars such as M. Kashkary, A. Navoyee. devoted a lot of their works to the interrelation and correlation between language and culture, language and nation and the specific way of thinking that differs from other nations.

American scholar Wilfred Funk wrote "Lexis is like a mirror in language, through it to know the past life of nation" [5, 7].

L.R. Palmer wrote "Language history and culture history is closely related and reflect each other in some way" [6].

Language is the fact of the culture because: it's a component of culture which we inherit from our ancestors; language is the basic tool by means of which we acquire culture; language is major of all phenomena of a cultural order, if we wish to understand essence of culture - a science, religion, literature we should consider these phenomena as the codes of developed model. Therefore the conceptual judgment of culture can occur only by means of a natural language.

In present-day cognitive linguistics concept is one of the most widely used notion. Many researchers treat it quite differently from each other and varies in different scientific schools. Concept is the category of thinking, it is an aspect of thought and it gives plenty of room for its interpretation. Today the category of concept appears in the studies of philosophers, logicians, psychologists.

At the start the term "concept" was used as a generalized word-nominator, which in the process of thinking replaces an uncertain set of objects, actions, cognitive functions of the same kind. D.S. Likhachov used this term to refer to the generalized cognitive unit, which reflects and interprets the phenomena of reality, depending on education, personal experience, professional and social experience of a native speaker [67, 3–9].

Some scholars consider the concept as a discrete mental unit which reflects the object of real or imaginative world and is kept in the national memory of native speakers in the verbalized form. In the Dictionary of Cognitive Terms the concepts is defined as "operational meaningful unit of memory, mental lexicon, conceptual system, brain language, and the whole picture of the world reflected in the human mind" [8, 90].

In general use the term mainly denotes “idea” or “notion”. The concept has a purely cognitive status and does not exist outside mind.

So the nature of concepts, and their relation to the things and to the minds are among the most hotly disputed subjects in present-day linguistics.

The concept is a unit of cognitive level; therefore, it absorbs everything that comes from “the world of mind” and is reflected in the meaning. At the same time, the concept is also a phenomenon of culture; it accumulates its heritage.

The theory of the “concept” has been studied by scientists D.S Lihachev, N.D Arutyunov, A. D Babushkin, V.A Maslov, A.L Turevich, Yu. A Stepanov and others.

In Kazakh linguistics, the concept is understood by E. D Suleimenova as objects of realities which an individual knows, imagines and thinks [9.,15-16].

Cognition refers to mental activity including thinking, remembering, learning and using language. When we apply a cognitive approach to learning and teaching, we focus on the understanding of information and concepts.

Concept is one of the principle categories of cognitive linguistics. Concept is the main component in the cognition of nation’s peculiar outlook. It is a complicated structure denoting the centuries-old notion about cultural values and a brief and meaningful objective reality preserved in the ethno cultural consciousness, handed down from generation to generation.

The practical part: Analysis

According to S. Stepanov “Концепт числа относится к «концентрам культуры» и теснейшим образом связан с категориями количества, качества, пространства и времени” [10, 25].

The process of concept is closely related to the names of figures. For instance, number three shows the actual amount of one thing defined as lexical unit in the following way: three - more than two, less than four. Names of figures are connected not only with the nation’s spiritual and material culture but also with social existence phenomena and things involved in the recognition of abstract concepts. For example, the name of "Three zhuz"(word for word translation -/translation) means not only the amount of the actual things, where it is combined with the word “Zhuz” but it is also related to the knowledge of construction of the Kazakh ethnic components.

In the history of the Kazakh people’s material and spiritual culture, which reflects the level of daily life which is the source of life of ethnic groups is connected with figures such as three zhuz (three divisions), beskaru (five weapons), eki dunie (two worlds)/ Zhetykarakshy (Great Bear), besatar (five-shooter), three zhurt (three generations), segiz koz (rump), segiz ayak (octopus), etc. Such words have a wide social meaning. Because their meaning or the language is widely understood by almost all members of the society. [11, 288].

“Three Zhuz” mean three divisions of Kazakh people. They are: the Greater (zhuz) Horde, the Middle (zhuz) Horde and the Junior (zhuz) Horde. In these complicated names there are several opinions about the etymology of the word "The Zhuz".

Kazakh scholars S. Amanzholov related the word "zhuz" to figure 100; J.Dosqaraev the etymology of the word “zhuz” associated with the words "duz" and “tuz”; E.Zhanpeiisov

connected the term "zhuz" with words like "generation" and related to Turkic languages. [12] E. Zhanpeyessov

So, the etymology of the word "zhuz" is related to the word "generation". According to some historical novels "Three Zhuz" didn't mean territorial or Kazakh tribal divisions but "Three Zhuz meant three Kazakh brothers". Thus, the name of this complex name of "three zhuz" can mean born brothers. [12, 105-106]

"Three zhurt (generations)". Kazakh people say "a man has three zhurt (generations)". They are "agaiyn zhurt" - father's relatives, "nagashy zhurt" - mother's relatives, "kaiyn zhurt" - wife's relatives. When people ask "How is the three zhurt?" they want to know if everything is all right and safe in your family with your mother's relatives, with your father's relatives, your wife's relatives.

V.A Maslova noticed «числа - это элементы особого кода, с помощью которого описывается мир: в основе музыки, поэзии, архитектуры искусства лежат числа» [13/ 99].

According to V.A Maslova numbers are used in superstitions, religions and in mythology around the globe.

Numbers will always be a part of our daily lives. This site is dedicated to shed light on the symbolism and the meaning of numbers in various societies. [11, 288]

The concept of numbers can be an indicator of "picture of the world" of culture in which it was formed. Numerical symbols are formed in the course of long cultural and social factors. Therefore, the symbolism of numbers is the object of cultural studies and requires thorough investigation from cultural and philosophical, ethnographic, linguistic and cultural and semiotic aspects. In turn, these studies provide an opportunity to reconstruct the holistic system of whole culture. Ontology of numeracy is formed as a result of the notion of the category of "time" and "space." For example, the phrase "Zheti alem" ("seven worlds"), "tort tustik" ("four sides of the world") show representation of the world construction of Kazakhs' world.

If we consider the national cultural aspects of numbers in the Kazakh culture, following numbers are very popular. They are three, four, five, six, seven, eight, nine, forty, and sixty two. Our people learned counting from ancient times.

The word 'zheti' in Kazakh means "seven". In 'etymological dictionary of Turkish words scientist E.V. Sevortian [14] states that word zheti originates from word "zhetti, zhetu, zhet" which means "get, achieve". Kazakh mythologist S. Kondibay [15, 75] connects significance of number seven in Turkish culture 'In the ancient times people used to describe life obstacles with squares or circles which decrease to its centre. The centre of these figures was dot. If decreasing circles and squares meant life obstacles, the dot in the centre was associated with target, aim point of the life" The target point in the centre of figures in Turkish pronounced as 'ngengt'. As time goes by this word changed in the following order: 'ngengt' > 'iengt' > 'ient' > 'iet' > 'zhet'. Later from this word 'zhet' was the derived number zheti. Consequently the initial meaning of the word "zhet" which meant point of target, highest point, the most, the highest target was transformed to number seven. Therefore in myths number seven is used in the meaning of superlative: the most and the best.

The first word-combination in Kazakh with numerative seven is "zhetiata". In a dictionary for this word is given translation to the "seven generations". Word-for-word translation is "seven grandfathers". However this translation cannot express all extra-linguistic context of Kazakh word combination "zhetiata", since significance and meaning of seven grandfathers is very vital in Kazakh culture. Therefore it wouldn't be understandable for representative of other culture to get the whole context of word-combination by "seven grandfathers or to the seven generations".

In Kazakh culture there are several traditions connected with “seven grandfathers”. Descendants of one man cannot get married with each other until the seventh generation. It’s believed that this custom will help to prevent different health problems and to preserve genealogical purity. In fact, medically it’s proven that children whose parents have near relation have serious problems with health because of some variance in blood structure.

As the result, there has been established a tradition to know chain of all seventh grandfathers name including father’s name. The one who does not know his/her grandfathers name to the seventh preceding generation was considered to be “disgraceful, and ill-mannered”. This tradition is still strong among Kazakhs.

In Kazakh culture marriages till the seventh preceding generations were not allowed. Therefore the significance of knowledge of all seven great-grandfathers chain is very important. Those who do not know them are recognized as kinless and rootless and are not respected by the people. This custom is still actual and even nowadays Kazakhs ask the names of their “seven great grandfathers” as the way of examining each other while getting acquainted.

The analysis of numerative seven in Kazakh culture showed that number seven is used for strengthening definite meaning.

Now we consider etymology of number "three" in Kazakh culture. It is often found in beliefs regarding traditions.

For example, there are a lot of proverbs and sayings as “3 times boiled but the broth is not mixed” means “no unity”. Also “a man makes three attempts”. In addition the number “three” has the meaning as “full” and “complete”. In oral folk literature there are also a lot of phrases related to the number “three” as “once upon a time someone had three sons” or “the Khan asked the question three times”. Also in Kazakh tradition there are many concepts as: three richness (health, his wife and his castles), three bad actions (to shed blood, to steal castle, to destroy parents’ house), three drawbacks (stupidity, laziness, cruelty), three truth (God, Koran, the Prophet).

Twelve – is one of the sacred numbers for Kazakh people. In a 12-year cyclic calendar each year was named after an animal and each person who as born in that year, obtained the particular animal’s character. Kazakh names of the calendar years are: tyshkan (mouse), siyr (cow), barys (leopard), koyan (hare), ulu (snail), Zhylan (snake), Zhylyky (horse), koi (sheep), meshin (monkey), tauyk (hen), eet(dog), donyz (boar).

In Kazakhs the word “Мүшел жас” means Jupiter calendar. Jupiter does a complete revolution around the Sun approximately in 12 years. Dividing the Jupiter’s path into 12 equal parts with 30 degrees in each section, each part was given the name of a certain animal. Expression “бір мүшел жас өтті” (literally it means one more “12 years have passed”). Five moushels make 60-year ‘толық мүшел’ (full moushels). And minor cycles are built-into big ones, that infinitely repeat.

The word ‘мүшел’ is derived from the word ‘мүше’ – a part. The 12-year structure of this cycle corresponds to traditional ideas of an animal structure. There were 12 months in a year, each one having 30 days.

Good wishes for other people sounds like this: “on eki mushen sau bolsyn” (word for word translation – may all your 12 parts of your body be healthy.) – means: wish you healthy body.

The next sacred number is forty. It takes a special place in the folklore. There a great number of fixed expressions and proverbs with this number: “one among the forty people is the holy one” / they believed that one among forty guests coming to your house would bring luck. ; a woman as a cat has forty souls. It means that women are strong physically ; even if the battle lasts forty years the one who is destined to stay alive will return home”.

“Kyrkynnan Shygaru” – the first forty days of a newly born child are believed to be special. The first forty days after the birth of a baby are considered to be critical and a bay is under threat. Meanwhile, the child is not shown to public so as not to ‘have an evil eye’. After

forty days forty spoons of water are poured into the bowl with some silver and by the invited guests with best wishes for the baby and an elderly respected lady pours the water on the baby with everyone's good wish and she is given an honour to cut the baby's nails and hair.

Forty is considered to be a holy figure and many traditions are connected with this number.

There are forty rules which must be followed by a girl. When there is a marriage in Kazakh culture and there is such saying "the thirty days are for games and forty days are for a marriage ceremony". It means that marriage ceremony lasts 40 days in Kazakh culture. Relating for males there is such saying "if a young man didn't break a castle at thirty, will not do anything at forty". "One of forty guests is Kydyr", which means that any visitor is supposed to bring prosperity and joy to that home.

For Kazakhs Friday the thirteen (13) is really a respected day. That Friday is the best day of the week from the religious point of view. Number 13 in Kazakh culture is lucky.

«At 13 he/she is an owner of a home» which means "at the age of thirteen (13) a teenager is mature enough to have his own family, but it doesn't really mean he/she can have his/her home, it underlines that he/she should be responsible as a grown-up".

In Kazakh tradition, there are lucky numbers as three, seven, nine and combination of numbers as 999, 777 and others. They are considered as symbol of prosperity and luck [17].

For many centuries "seven" is lucky and sacred number for Kazakh people. It takes a special place in national customs, traditions and mindset. For many countries all over the world the number "seven" is sacred one [18].

In preparation of Nauryz-KoZhe (Noodle)," you should add seven ingredients to the noodle: water; meat; salt; flour; cereal; milk.

These seven ingredients signify the seven life beginnings: joy; luck; wisdom; health; wealth; speedy growth; heavenly protection.

That day one should visit seven homes and invite seven guests to his home.

In Kazakh culture there are a lot phraseological units and proverbs, fixed expressions with this number. For example: zheti ata- seven grandfathers; zheti zhargy – seven laws; zheti kazyna- seven richness; zheti kyn- seven days; zheti tyn – seven nights (word for word translation) and so on.

The most part of proverbs based and associated with number seven. For example : zhut zheti agaiyndy- misfortune never comes alone but with 7 [19].

According to some researches there are a lot of fixed expressions with the number "nine" in Kazakh culture. The number nine (one more than eight, or one less than ten; the sum of five units and four units)

It comes from the idea that is dated back to the ancient superstitions and traditions that the world consists of nine pieces or parts.

Togyz kumalak "nine balls" the most popular games dating back to ancient times, is considered as a national sport of Kazakh. According to the current data it has a long lasting history about 4000 years [19].

Nomads believed that the number 9 is a holy number which symbolizes the peak of existence and is widely used in Kazakh traditions and customs.

Now we consider the cognitive characteristics of the number "four" in Kazakh culture. The value and cognitive characteristic of the number "four" in the aspect of cultural, religious outlook is related with legends, customs and traditions.

In the proverbs about cattle breeding the number "four" is popular one for Kazakhs. For example: Proverbs about friends and enemies : Dushpan kozi torteu (enemy has four eyes); tort tuliktin toresi tuye (the best and head of cattle is a camel), otirik ekeu, shyn torteu (lie is two, truth is four), bi ekeu bolsa, dau torteu (if the judge is two, quarrel will be four), otirik pen

shyndyk arasy tort eli, (the difference of lie and truth is four if you see with eye is true, if you hear it is a lie) kozben korsen shyn, kulakpen estisen otirik.

In Kazakh cultural worldview the number four also represents unity, balance, totality and stability. Tort ayagy ten, tuligi sai boldi (to be wealthy), tort kosi tugel (all are present), dunienin tort buryshy (the universe), tort kubilassy tugendeldi (reached all his aims), tort turmany tugel sai (having everything for housekeeping) and others.

In early times number 3 is considered as a holy number. This number symbolized three unity of the world – upper, middle and lower; the symbol of present and future.

Conclusions:

In Kazakh culture numbers three, seven, nine and forty are thought to be sacred among other numerals.

In other words, if we sum it up that throughout history the meaning of numbers have played an important role in the life of mankind and always be a part of people's daily life and past. In Kazakh culture numerical concepts are mostly based on religious and mythological beliefs. Numbers are known to be an integral part of the ethnic culture of Kazakh people.

References

1. Humboldt V. Language and Philosophy of culture – M., 1985-450c
2. Vezhbytskaya A. Language. Culture. Cognition – M., 1996- p. 365
3. Duane Williams. Language and being: Heidegger's Linguistics, 2017, 218p
4. Humboldt, W. (2008). Selected works on linguistics (Trans. from German, p. 400). Moscow
5. Wilfred Funk. (1950). Word Origins and Their Romantic Stories (p. 7)
6. Palmer, L. R. (1983). An Introduction to Modern Linguistics (p. 122). Beijing, "Shan u" edition.
7. Likhachov D.S.– Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Изв. Акад.наук СССР. Сер. лит. и языка. – 1993. – Т. 52, № 1. – С. 3–9.
8. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С Кубрякова [и др.] ; под общ.ред. Е.С. Кубряковой. – М. : Изд-во фил. фак-та МГУ, 1996. – 248 с., р. 90
9. Suleimenova E.D Основы контрастивной лингвистики. Алматы «Демейу» 1996- 151с
10. Stepanov U.S Concept// Константы: словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М., 2001. – р25.]
11. Zhanpeyessov E.. Ethnocultural linguistic of Kazakh language. – Almaty .p. 288
12. Kasym B. Сөзжасам: семантика. Уәждеме. – Алматы, 2003 – 168 б.
13. Maslova, V.A. (2007). Lingvoculturologia: Ucheb. posobie dlia std. VUZ-ov. Moscow. Flinta.p-99
14. Sevortian, E.V. (1978). Etimologicheskii slovar tirskikh iazikov. Moscow. Science. p-123

15. Kondibay, S. (2004). *Argi kazak mifologiasi*. 1-kitap, KR BGM R.B. Suleimenov atindagi shigistanu instituti. Almaty: Daik-Press. P.75
16. Ualiev N (1988). Cryptic numbers// *Zhalyn*, N 4, 110.
17. Iskakov M (1980). *National Calendar*. Almaty: P.320.
18. Kasymova, S. (2009). National basis of proverbs with a component of numerals (p. 25). Dissertation submitted for the scholarly degree of “Candidate of philological Sciences”. Almaty.
19. Mazhitaeva, Sh., & Abdrazakova, A. (2012). Ethnolinguistics character of sacred numbers. *European Researcher*, 11-3(35), 2028-2031.

МРҒТИ 14.35.09

Khassanova S.A.¹

¹MA teacher

¹Al-Farabi Kazakh National University

“ HISTORICAL AND LINGUA-CULTURAL ASPECTS OF THE CONCEPT “FATE” IN ENGLISH AND KAZAKH CULTURES”.

Abstract

This article deals with the problem of analyzing reality as the linguistic picture of the world and national-cultural concepts is more definitely concerned with the problem of systematization of semantic units, which is stipulated by the recognition of fundamental properties of the human language – anthropocentrism and systemacy and the need to take them into account as fundamental principles of its description. In this concern the attention to the problem of conceptualization and discretization of the world is becoming more aroused in the way it is represented by means of natural language; there is also a quest going for special and peculiar features of conceptualization of objects which are defined by trivial ideas of people; there are also ideas said about the variety of pictures of the world in spatial-temporal extend; there are attempts being made to describe an individual linguistic picture of an individual and “a collective linguistic personality” (U.D. Apressyan, G.A. Brutyan, A. Vezhbtskaya, U.N. Karaulov, G.A. Klimov)

Key words :concept, fate, conceptual system, lingua-cultural aspect.

Хасанова С.А.¹

¹магистр преподаватель

¹Казахский Национальный Университет имени Аль-Фараби

ИСТОРИЧЕСКИЙ И ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТА СУДЬБА В АНГЛИЙСКОЙ И КАЗАХСКОЙ КУЛЬТУРАХ.

Аннотация

В данной статье сделана попытка изучения и сравнения концептов в двух разных культурах. Судьба является важнейшим элементом культуры, который, несмотря на развитие истории, на изменения представлений человека о мире, не исчезает из ментального и смыслового пространства. Защищенность от влияния времени — это характерная черта ключевых слов в культуре, универсальных понятий. Существуют различные интерпретации явления судьбы как абстрактного понятия, которые были характерными и остаются актуальными для представителя любой культуры.

Ключевые слова: концепт, судьба, концептуальная система, лингвокультурологический аспект.

С.А. Хасанова¹

¹Магистр оқытушы

¹Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТТЕРІНДЕГІ ТАҒДЫР ТҰЖЫРЫМДАМАСЫНЫҢ ТАРИХИ-ЛИНГВОМӘДЕНИ АСПЕКТІСІ.

Түйіндеме

Бұл мақала екі түрлі мәдениеттегі ұғымдарды зерттеуге және салыстыруға тырысады. Тағдыр - бұл мәдениеттің маңызды элементі, ол тарихтың дамуына қарамастан, адамның әлем туралы идеяларының өзгеруі психикалық және семантикалық кеңістіктен жойылып кетпейді. Уақыт әсерінен қауіпсіздік - бұл мәдениеттегі, жалпыға ортақ ұғымдардағы негізгі сөздерге тән қасиет. Тағдыр феноменін дерексіз тұжырымдама ретінде әр түрлі түсіндірулер бар, олар кез-келген мәдениеттің өкілі үшін өзекті болды.

Кілт сөздер: ұғым, тағдыр, тұжырымдамалық жүйе, лингвомәдени аспект.

The first attempts to reveal and give definition to the main unit of mentality – to a concept – appeared in the 21st century. “Foggy something” came across philosophers and the linguists writing about “the rounded-off object” and “an internal form” (G. G. Shpet), “an internal form” (A. A. Potebnya), “the timeless contents” (S. L. Franc), “basic value” (A. F. Losev) and even about a concept (S. A. Askoldov/Alekseev). We determine a concept as units of conceptual system in their relation to language expressions in which knowledge of the world consists. This knowledge belongs to an actual or virtual state of the world. A concept is that the individual knows, thinks, represents about objects of the external and internal worlds. The concept is an idea of a world fragment. Such representation (an image, concept, symbol) is formed by national signs which are supplemented with signs of individual experience and personal imagination. [1] The conceptual system of each person is individual. Research of individual conceptual systems while is reduced to the analysis of author’s language pictures of the world, with a support on texts – oral or written. I.e. ways of an embodiment of conceptual signs in language forms are analyzed. All knowledge of the world belongs to fund of the general for all native speakers of information. The characteristic on which likening (comparison / analogy) of one concept to another is based, allows to approve similarity between known and unknown. Fate is an essential element of culture, which, in spite of the development of history, human perceptions change about the world, does not disappear from the mental and semantic space. Protection against the influence of time - it is a characteristic feature of the keywords in a culture of universal concepts.

There are different interpretations of the phenomenon of destiny as the abstract concepts which were characteristic and are relevant to a representative of any culture. There are three interpretations of fate as a linguistic and cultural phenomenon.

The first position - the mythological fatalism incorporates predestination as an action irrational, unidentified, as an image of the dark beginning. The second position - rationalist, which treats predestination as a chain of causes and effects. There is some lack of freedom appears not as a myth - the image, and as a result of human behavior systems. The third position - theological - the doctrine of absolute predestination, which is identified with the will of almighty God .

The theological doctrine associated with the religions of various peoples (Orthodoxy, Islam, Catholicism). In this position, a person's life is under the control of divine power. In this position there is no understanding of the fate of a predetermined nature, there is only a divine principle, which predetermines life. In religious texts fate is not understood as a power that controls, and as a synonym for "life", which is dependent on God. [2]

In English, 11 lexemes (**destiny, fate, chance, fortune, lot, predestination, doom, foredoom, star, weird, kismet**), which may be in different contexts serve as a translation of the word "fate". Some of them only coloring book or a strict differentiation in use.

In English, the more clearly reveals the differentiation of values "positive" and "negative" fate. The very fate of the neutral word and can, depending on the context, is a positive or negative evaluation. Lexemes **rock, fate** carry a negative attitude. In English, the desired event, which carry something good, denoted by **words fortune, chance, and negative events - a fate, doom**. Neutral word destiny, but it is not too frequency.

Conceptual element "fate" in the English language is the value of "the existence of an external force, which is the cause of events, predestination, uncontrolled by man". Significant features can be considered as the finality of death, destruction (fate, doom), the future (fate, destiny), consistency, consistency (fate), the rule of law (doom), as well as accident (fortune, luck, chance). In the English language quite unique (in relation to the destiny) is the value of "wealth, well-being, "prosperity, success» (fortune).

English concept of "fate" almost no stylistic dung in the words verbalized this concept.

Analysis of the figurative element of the concept shows that the fate of English speakers is as follows.

Firstly, as a force that predetermines the course of events. However, it is often thought of as a living creature - fate, destiny, fortune, providence. This power comes into a certain relationship with the person and help oppose it gives and deprives something directs a person is estimated positively and negatively. It is also evident, though not so often, the relationship with the fate of the English court, the decision, the imposition and execution of the sentence {fate, doom). In the English linguistic culture positively evaluated the idea of protest against this force.

Secondly, the destiny conceived as subject, object, substance, substance (fate, destiny, lot, luck, fortune, chance). In this case, the fate of any falls, given above or is ahead and met a man at a certain moment, he is looking for it, or avoids, or has already belongs to him. The fate and exposed by the person.

Fate is conceptualized as a link, the text /scales, river / time/ goal.

Thus, the characteristic feature of the English linguistic culture is the existence of two "poles" of understanding the fate to which gravitate all verbalization of this concept: the fate-fate (destiny, doom) and Fate-fortune (chance, luck). A distinctive feature of the first "pole" is the idea of "the end", "completion", "finality". Note that in the modern English word in this series playing a lesser role. The second "pole" is marked by signs of "randomness" and luck-bad luck ", it is characterized in the English language far greater significance and is associated with the model," hypostasis "Fate plays dual, unpredictable, requiring human activity. [3]

The fate for modern English speakers - it is something that requires action.

Analysis of proverbs, aphorisms, etc., concerning the fate reveals what people think of such a thing as fate, as they relate to it, what place they give it in its being. This makes it possible, in turn, to analyze the concept of fate in the ontological and functional aspects. The ontological aspect concerns the nature of the concept of "fate", functional - its role in people's lives.

We have analyzed several dozen statements about the fate taken from various collections of proverbs, aphorisms, quotations in different languages. We will refrain from detailed bibliographic references, limiting the indication of authorship statements, especially because often presented in different sources the same sayings. We explore different words, concepts related to the lexical field of fate: destiny, fate, destiny, share purpose, providence, luck, chance and others.

Before proceeding to the sayings of the analysis, we consider the general structure of the concept of "fate."

Fate is the movement of life, a change in the human condition. This change may be dependent or independent of one's will (respectively - is not free or freely). In turn, the carrier (source) will, defining the path and changes may be the person himself or something extraneous to it. After studying similar and different features of phraseology and English folklore with the component "destiny", we came to the conclusion that this concept has a special place and is explained on the basis of the three components: [4]

1) man - the master of his fate:	<i>God helps those who help themselves</i> – на Бога надейся, а сам не плошай; <i>every man is the architect of his own fortune</i> – всякий человек своего счастья кузнец;	<i>trust in God but rely on yourself</i> – на Бога надейся, а сам не плошай;
2) the fate, as given to man by God:	<i>In fortune's lap</i> – в полосе везения;	<i>a child of fortune</i> – баловень судьбы;
3) The fate of a higher power over people:	<i>To deal smb. a poor deck</i> – быть обиженным судьбой; <i>a plaything of fortune</i> – насмешка судьбы;	<i>man proposes, God disposes</i> – человек предполагает, Бог располагает.

The concept “тағдыр” in Kazakh culture.

In Kazakh culture the word “тағдыр” came from Arabic. Therefore for the Kazakh culture the concept of fate has first of all huge religious value.

The idea of fate implies that Allah creates all events, both past and future, in a single moment. This, in turn, means that from Allah's point of view, everything that has happened since the universe was created and everything that will happen until the Last Judgement, has already been experienced and has now finished. Things that have not yet happened, and that are due to take place in what we call "the future", have in fact already taken place in a single moment that included the whole of our past.

According to Kazakh dictionary the following definitions of fate are given:

Тағдыр:

1)Діни:	«Құдыреттің жазуы, жазмыш»	«Сүйіп қосылған күйеуің өліп,тағдыр мені бір емес, аямай екі соқты»(Омаров С. «Күншуақ»)
2) «Өмір, тұрмыс-тіршілік	Мағынасын білдіреді»	«Өз өмірінен ел тағдырын жоғары санаған совет жауынгерлері оқтан,өрттен тайынған жоқ»
3)Ауыс	«Бір нәрсенің жай-күйі,	« Сәкен дәптерінің де

	келешегі, болашағы»	тағдыры бізге белгісіз» (Салтаев, «Ақын ізі»)
--	---------------------	---

In Kazakh dictionary of synonyms to the word “тағдыр” we can find such words as:

Құдірет, бұйрық, жазмыш, жазу, пешене, маңдай, бақ, салым.

In our culture the word “маңдай” strongly connected with “тағдыр”. To this point of view scientist Nurmagambetov says: “Маңдай бастың жоғарғы жағының алдыңғы бөлігі тілімізде осылай аталады”. S. Kenzheakhmenuly explains: “Маңдайын ұрұ – қатты өкірудің, яғни қатты қателесудің, тағдырға моюдан туған дағды”. [5]

The famous poet and the writer Abay also understood in a religious context

«тағдыр» in a religious context:

«Хор болды жаным,

Сенсіз де менің күнім,

Бек бітті халім,

Тағдырдан келген зұлым

Тағдыр етсе Алла,

Не көрмейді пәндә».

Kazakh concept of fate - тағдыр, which is understood as "submission", "humility," "will of God" (Allah), "the subordination of the higher heavenly power", characterized by a number nearly equivalent concepts: Kazakh perception of the concept in "neminuemost" meaning "predestined", "coincidence of circumstances independent of the will of man" occupies a quarter of the volume (25%) the concept of destiny in this Kazakh close to the Russian view of the world. We believe that the objective of mind, not fussy in the perception of the events are the basis of the inherent Kazakhs tolerance that allows the Kazakh people without significant social disruption and loss relive events of the last three decades. In this we see a strong intention, the ability of the Kazakhs to understand someone else's world. The unique color of the national mentality is reflected in the communicative behavior of Kazakhs. Unique to the Kazakh mentality perception of the concept of destiny is a component (zaman) - "time, epoch, era, age, destiny." This value is a global, landmark connotation that distinguishes him from the Russian use concept connotation fate - "time" with a touch of predetermination. Only the language picture of the world inherent in the Kazakhs as one of the main components of the concept of the value of another fate – құдірет conditionally transferred in Russian as a "mysterious force". along with a purely Kazakh equivalent of the concept of destiny - Тағдыр. Bolashak - "Future" takes a significant place in the concept of fate - "the future - what will happen, will happen." In the Kazakh language, as well as in Russian, the value of the game is also present, but this value is passive, close to the "will of God".

Based on the work done, we can draw the following conclusions:

According to English culture “fate” :

Firstly, as a force that predetermines the course of events. However, it is often thought of as a living creature - fate, destiny, fortune, providence.

Secondly, the destiny conceived as subject, object, substance, substance (fate, destiny, lot, luck, fortune, chance). In this case, the fate of a given above, or is ahead and met a man at a certain moment, he is looking for it or avoiding-a, or already belong to him. The fate and exposed by the person.

Kazakh concept of fate - тағдыр, which is understood as "submission", "humility," "will of God" (Allah), "the subordination of the higher heavenly power", characterized by a number nearly equivalent concepts: Kazakh perception of the concept in "neminuemost" meaning "predestined".

However, in Kazakh culture people believe that they can change their fate of their pure thoughts, hard work and belief in the bright future.

List of literature.

1. Humbolt W.von. “ Language and philosophy of culture”- Moscow: Progress Publishers,1985- p.34-39
2. . Apressyan U.D. Integral description of language and systemic lexicography. Selected works. M.: Language of Russian Culture Press. 1995. – V. 2/ – 766 p.
3. F.de Sossjur *Saussure’s Third Course of Lectures in General Linguistics (1910–1911): Emile Constantin ders notlarından*, Language and Communication series, volume. 12, trans. and ed. E. Komatsu and R. Harris, Oxford: Pergamon.
4. Горан В.П. Древнегреческая мифологема судьбы. — Новосибирск: Наука, Сиб. отделение, 1990. — 703 с.
5. Kolshansky 1990: 59 *Mimesis Reflection of reality in West-European Literature. P45-49*

МРНТИ 378 016:801:811.111

*Мырзахмет М. Ж.¹ Режеп А.С.² Бауыржан Г.³
^{1 2 3} ал-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, филология және әлем тілдері
факультеті*

**«МАХАББАТ» КОНЦЕПТІСІНҢ ӘР ТҮРЛІ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ТІЛДЕРДЕГІ
ЛИНГВОМӘДЕНИ СИПАТЫ**

Түйіндеме

Берілген ғылыми мақалада концепт ұғымына берілген ғалымдардың анықтамаларын егжей-тегжейлі қарастыра келе, оның ұғымнан аясы әлдеқайда кең екенін, сәйкесінше дүниенің тілдік бейнесіне қарағанда концептуалдық бейненің анағұрлым маңызды екені байқалды. Сонымен қатар кез-келген сөз белгілі бір ұғымға ие болғанмен, концепт бола алмайды. Концепті ұғымнан айыратын басты белгі-оған ядро мен периферия тән. Белгілі бір лингвомәдени қауымдастық мүшелеріне тән ұлттық мәдени ерекшеліктер перифериядан көрінеді. Периферияда тұрақты тіркестер мен мақал-мәтелдер, символдар мен эталондар, салт- дәстүр мен наным-сенімдер орналасады. Осы аталған құрылымдар беретін ақпараттар, мағлұматтар негізінде концептің лингвомәдени сипаты айқындалады.

Кілт сөздер: Концепт ұғымы, «махаббат» концептісі, тұлғааралық махаббат

*Мырзахмет М.Ж.¹ Режеп А.С.² Бауыржан Г.³
^{1 2 3} Факультет филологии и мировых языков, КазНУ им. Аль-Фараби*

**ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОНЦЕПТА «ЛЮБОВЬ» В
РАЗНОСТРУКТУРНЫХ ЯЗЫКАХ**

Аннотация

В этой научной статье, более подробно рассматривая определения ученых, которые пришли к понятию концепции, было обнаружено, что сфера применения концепции намного шире и, соответственно, важнее языковой картины мира. В то же время любое слово имеет определенное значение, но не может быть концептом. Главной отличительной чертой концепции является ядро и периферия. Периферийные национальные культурные различия, присущие членам определенного лингвокультурного сообщества, очевидны. Периферия содержит регулярные фразы, пословицы, символы и стандарты, обычаи и верования. На основе информации, предоставленной этими структурами, определяется лингвокультурный характер концепции.

Ключевые слова: концепция, концепция любви, межличностная любовь

Myrzakhmet M.ZH¹ Rezhep A.S² Baurzhan G.³

^{1 2 3} Faculty of Philology and World Languages, KazNU named after al-Farabi

LINGUOCULTURAL PECULIARITIES OF CONCEPT “LOVE” IN DIFFERENT STRUCTURAL LANGUAGES

Abstract

In this scientific article, in more detail examining the definitions of scientists who came to the notion of the concept, it was found that the scope of the concept is much wider and, therefore, more important than the linguistic world image. At the same time, any word has a certain meaning, but cannot be a concept. The main distinguishing feature of the concept is the core and peripherals. The peripheral national cultural differences inherent in members of a particular linguistic and cultural community are obvious. Peripherals contain regular phrases, proverbs, symbols and standards, customs and beliefs. Based on the information provided by these structures, the linguistic and cultural nature of the concept is determined.

Keywords: concept, concept of love, interpersonal love

Концепттерді тілде зерттеу лингвистикалық ғылымдарда перспективалы бағыттардың бірінен саналады. Концепт мәдениеттану, лингвистикалық, философиялық және т.б. аспектілерде қарастырылып, түрлі интерпретация, классификация мен зерттеу тәсілдері ұсынылып жүр. Концепт лингвистикада ментальдық әрі тілдік бірлік ретінде қаралады. Концепттерді зерттеу когнитивті лингвистика, психолінгвистика, сондай-ақ дәстүрлі тіл білімі шеңберінде қарастыруға қызығушылық танытып отыр. Осы бағыттардың қай-қайсысында болмасын концепт тілдік заңдылықтарды ашу құралы қызметін атқарады. Тіл ұжымдық және тілдік санада өмір сүре отырып, мәдениетті тасымалдаушы болып табылады. Концепт термині Е.С.Кубрякованың анықтамасы бойынша ой мен таным мәселелерімен айналысатын, ақпаратты сақтап, өңдейтін бірнеше ғылыми бағыттардың пәндік аясын қамтып, шоғырландырып тұратын «қолшатыр» термин болып есептеледі. Когнитивті терминдердің қысқаша сөздігіне сүйенсек, концепт ұғымы адамның ойлау процесіне сүйенетін және тәжірибесі мен білімінің мазмұнын бейнелейтін, барлық адам әрекетінің нәтижелері мен қандай да бір «квант» түрінде дүниені тану процесінің мазмұнын бейнелейтін ойларды береді.

Концепт терминінің теориялық негіздерін ғалымдар Д.С.Лихачев, Н.Д.Артюнов, Е.С.Кубряков, А.Н.Мороховский, Н.К.Репцев, В.В.Колесов, А.П.Бабушкин, В.А.Маслов, А.Л.Туревич, А.В.Везбицкая, Ю.А.Степанов т.б. ғалымдардың ізденістерінде өзіндік қырларынан көрінген. Концепт адам санасындағы ұлттық бірліктерді, психикалық

ресурстарды, адам білімі мен тәжірибесі арқылы жиналған ақпараттық құрылымды, ментальдық лексиконның, концептуальдық жүйенің адамзат психикасында бейнеленген барлық әлем бейнесінің оперативті мазмұндық бірліктерін түсіндіреді.

Бүгінгі таңда лингвистика ғылымында концепт терминінің қарастырылуы лингвистика мен философияның өзара бір-біріне деген әсерінің күшеюіне байланысты туындаған. Логикада «концепт» термині «ұғым, түсінік» терминдерімен тең. Ресей тіл білімінде «концепт» термині алғаш рет ХХ ғасырдың 20-30 жылдарында пайда болды.

Концепт ұғымы адамзат іс-әрекеті нәтижесінің мазмұны, тәжірибе мен білім мазмұнын бейнелейтін ұғымдар, әлемді тану процесі туралы танымдарға жауап береді. Концепт – латынша «conceptus» көптеген формалардың мазмұнын өзіне жинақтаушы және олардың бастауы дегенді білдіреді. Концепт терминінің мағына ауқымының кеңдігі соншалықты, зертт еуші тарапынан оған берілген анықтамалар әрқилы және сан алуан. Негізінен бәрінің ой-пікірлері концепт деген ұғымға саяды. [1]

Ал, «концепт» ұғымы дегеніміз адам санасына тұрған орта, дін, мәдениет, жалпы айтқанда, дүниетаным негізінде белгілі бір ұрпақтан өзгеріссіз беріліп отыратын құндылық. [2]

Н.Д.Артюнова мәдени концептілер туралы былай дейді: «Каждое из этих слов обладает своими законами, сочетаемости, своим лексиконом, фразеологией, риторикой и шаблонами, своей областью референции, и поэтому описывая и анализируя «язык» каждого культурного концепта, мы открываем доступ к соответствующему понятию».

В.В.Колесов концепт ұғымын қазіргі зерттеулерде кездесетін мәдени концепт ұғымымен байланыстыра келе былай деп жазады: «Концепт» сөзінің мағыналық толығының негізгі нүктесі әрі дамуының ең соңғы шегі. Мәдени таңба ретіндегі сөз мағыналарының даму нәтижесіндегі алғашқы мағына – соңғы нүкте, яғни қазіргі мәдениеттегі қатарымолайған ұғым концепт бола алады. Концептілер ұлттық дүниетаным, мәдениет негізінде қалыптаса отырып, ұлттың ұлт болып айқындалу белгісі ретінде де маңызды және олар тілде де көрініс тапқан, яғни белгілібір маңызды орын алады. Концептілерге талдау жасағанда, әр тілде мәдени-ерекше концептілер басым болады. [3]

Ал енді,мәдени концептілердің беретін ұғымын, семантикалық қырларына талдау жасау арқылы жеке адамнан бастап, қоғамдық топтардың, бүкіл бір ұлттың, халықтың ой-өрісін, өрісінің, дүниетанымының ерекшеліктерін айқындауға болады.

Мәдени концептілер белгілі бір халықтың, ұлттық мәдениетін, салт дәстүрін, дүниетанымын түсінудің кілті. Олар халықтың өзіндік мәдениетін өз ішінен ұғынуға көмектеседі. Мәдени концептілерді талдау арқылы ұлттық мәдениеттің даму қалпын, оның қазіргі өмірдегі жай күйін білеміз. «Мәдени концепт» ретінде танылатын тілдік бірліктің концепт құрудағы өзіндік лексиконы, синонимдік қатары, ассоциациялық байланысы бар және семантикалық өрісі кең атауларды білеміз. Солардың бірі ретінде «махаббат» ұғымын қарастыруға болады.

Зерттеу жұмысында қазақ және ағылшын тілдеріндегі күрделі эмоцияларды білдіретін «махаббат» концептісі негізге алынды. «Махаббат» концептісінің негізгі логикалық моделі мынадай: сую, жақсы көру, жан тәнімен шексіз сую, махаббаты үшін барлығына да даяр болу.

Махаббат ұғымының сырлы әлемін жүрек пен көкейкөздің (интуицияның) үлесіне қалдырып, оның тылсым бейсаналық табиғатын мойындағанның өзінде, ғалам жаратылысының мәні, хақты тану мүмкіндігі, адам рухани ізденісінің түп мақсатына қатысты ақыл-ой деңгейіндегі толғаныстарды шешуде де махаббат философиялық категория қызметін атқарды. Бұл бойынша махаббат-ғаламның, адамзат жаралуының телеолоиялық себебі, оның рухани жетілуінің, эстетикалық ләззаттануының, этикалық ғибраттануының негізі. Махаббат әрбір адамды бейтарап қалдырмайтын, адам өмірінің мәні мен маңызы, сырлы әлемі. Сондықтан махаббат жайлы әрбір адамның жеке

көзқарасы, өзіндік ой-пікірі, түсінігі болуы және оның әр алуан болуы заңдылық. Махаббат әрбір адамның әлемдегі, қоғамдағы, отбасындағы өзінің орнын белгілеуге, өзін-өзі, ақиқат мәнді, жаратылыс сырын тануға мүмкіндік беретін маңызды таным-түйсігі. Сол себептен махаббаттың сипаты да түрліше. Мысалы: *адам мен Құдай, ер мен әйел, ұстаз бен шәкірт, ата-ана мен бала, туыс араларындағы махаббат.*

Өз кезегінде адам мен Алла арасындағы махаббат-имандылықтың, ер мен әйел махаббаты-отбасының, Отанның беріктігінің, ұстаз бен шәкірт махаббаты-білімнің, ата-ана мен бала, туыскандар арасындағы махаббат елдіктің т.б. қастерлі құндылықтардың кепілі әрі бастауы.

Сонымен қатар адамның Отанына, туған жеріне, халқына деген сүйіспеншілік сезімі де махаббаттың бір көрінісі. Ер-азаматтың қорғауға міндетті басты үш намысы:

- 1.Иман,
- 2.Отан,
- 3.Отбасы махаббатқа негіз болар құндылықтар .[4]

Махаббатты осылайша жіктеуге махаббат иесі сезімінің нысанын, көздеген мақсатын белгілеуі негіз болады. Махаббаттың сезімдік әсер тұрғысынан күйініш пен сүйініш, қорқыныш пен үміт өзара ұласа жүріп, адам бойында күйіп-жанған ынтық сезім, қанат бітірер ұшқыр қиял, риясыз пейіл, мейірім-шапағат түрінде көрініс беруі махаббаттың бар түріне тән жалпы сипаты болып табылады. Яғни махаббаттың қай түрі болсын адамды ізгілікке, мейірімділікке, адалдыққа тәрбиелейді.

«Махаббат» концептісі туралы ғасырлар бойы ер кісілер мен әйел кісілердің ұғымы әртүрлі болды. Ер кісілер махаббат ұғымын логикалық және шынайы түрде қабылдаса, әйел кісілер романтикалық түрде қабылдады. Диан Эккерманстың «The Natural History of Love» атты кітабында Рим дәуірінен қазіргі таңға дейін махаббат концептісінің әртүрлі екендігін сипаттаған кезде екі жыныс өкілі ажырап, бөлінгендігін айтады. Эккерман сонымен қатар, ер кісілер мен әйел кісілер үшін ережелердің де әртүрлі болғандығынан хабардар етеді. Ағылшын тіліндегі «Beauty and the Beast» ертегісі әйел идеясындағы романтикалық, христиандық, үнсіз және платондық махаббатың керемет мысалы болып табылады.

In Beauty and Beast, exhibits Christian love. The Beast is physically repulsive and frightening; but somehow Beauty manages to see pass his physical exterior. Someone who has been indoctrinated with the ideology of Christianity would be able to accept a monstrous looking creature as the Beast. Christianity teaches its followers to love the afflicted, sick and the ugly. Christianity instills in its followers to love everyone for their spiritual interior and not their physical exterior.[5]

Тұлғааралық махаббатқа байланысты ағылшын тілінде келесі мысалды бере кетсем:

Love is not attraction. One does not fall in love with a person based on their physical appearance. In other words, love at first site does not exist in a healthy reality. It may be a euphorically awesome experience, but it is not love. And that is not say that you should avoid such a feeling. Quite the contrary. What else is life for if not to enjoy in such a magical way. Unfortunately, many people's lives are seriously damaged when they label the overwhelmingly pleasurable feelings that they are experiencing as a result of such a strong attraction as love. When this happens, goals are changed, values are changed... all based on felling. An emotion. Most often, this emotion fades rather quickly, or is not reciprocated... and the person feels the other emotional spectrum. If you equate a physical attraction to someone, it will be important for you to realize that this is not love. Until you have come to know the person within that body; until that person comes to know you... what you are experiencing is not love. It may be admiration, affection, desire... heck, it may even be desperation... but attraction is certainly not love [5]

Әлемнің бейнесінде физикалық субъект – эмоцияның иесі. Эмоционалды күй субъектінің еркінен тәуелсіз болады және ішкі сезіммен тікелей байланысты. Осылайша тұлғааралық махаббатқа байланысты сөздер мен махаббат тәрізді зат есімдер Ә.Нұршайықовтың «Махаббат қызық мол жылдар» атты романында сыртқы әсерлер арқылы болғандығын дәлелдейтін мысалдарға толы болып табылады. [6]

Әдебиет әлемінде мәңгілік тақырыпқа айналған «махаббат» мәселесі бұл романның асыл арқауы. Қазіргі жастарымыздың да жанын тербеген, жалпы адам баласына тән мөлдір сезімді өзек еткен шығармадан мысал ретінде үзінділер беріледі.

Мықты жүректі мекендеген *ескі махаббат* та осыған ұқсайды – өшсе де орын бермей, қоламталанып жатып алады; оның жалынды *жаңа махаббат* қана тықсырып шыға алады.

Ұлы Отан соғысында біз жауды қаруымыздың – тікұшақтың, танктің, артиллерияның құдіретімен жеңдік, - деп ойладым мен онан әрі. – Сол сияқты алаулаған *асыл махаббаттың* күшімен де жеңдік.

Біздің жүрегімізде Отанға, анаға, сүйген жарға деген шексіз махаббат болды. Соңғы күш алдыңғының қуатты қозғаушысына айналды да, өлім мен өмірдің арпалысындай айқаста біз жеңіп шықтық.

Меніңше, махаббат – дүниедегі барлық күштің көзі, барлық қуаттың бұлақ-бастауы. Онсыз еш жерде жеңіс жоқ.

Ендеше, қыздар, махаббаттың мөлдір бастауы – сендерді көргенде қалай тебіренбейін, қалай қуанбайын мен!

Өзіңді уыз махаббатыммен сүйгенім үшін кеш.

Махаббат пен сана бірін-бірі тыңдамайтын, әрқайсысы тек өз дегенім ғана болсын дейтінін мен бірінші рет осы кеште ұққандай болдым.

Махаббат бар жерде көз жасы қоса жүреді.

Адамның өмірі қысқа болғанымен, махаббаты ұзақ өмір сүреді.

...Мені махаббаттың улы жыланы шақты аямай. Жаныма дәрі, дертіме шипа сен ғана!

Еркектер әлімен күшті болса, әйелдер махаббатымен мықты.

Әйел махаббаты – ең күшті махаббат. Әйел махаббаты – әлемнің тұтқасы [6]

Жоғарыдағы аталған романдағы махаббат концептілерінің басым көбі тұлғааралық махаббатқа арналғандығын және зат есім сөз табына жататындығын көруге болады. Махаббаттың түрлеріне байланысты бөлген концептілер кездеседі: *уыз махаббат; асыл махаббат; шексіз махаббат; ескі махаббат; жаңа махаббат*.

Ағылшын тіліндегідей *love*, махаббат, сүю лексемасымен келетін тіркестер санаулы ғана («Қайғысыз махаббаттың қадірі аз», «Махаббат-дауасыз дерт», «Махаббат-өмір көркі», «Махаббат барда машақат бар», «Азапсыз махаббат арзан махаббат»). Қазақ дүниетанымында жақсы көремін, сүйемін деген сөздер аса көп қолданыла бермейді. Ол халқымыздың ұяң, бұйығы болып келетін ұлттық мінез-құлқына байланысты.

«Ғашықтың тілі тілсіз тіл, көзбен көріп ішпен ұқ», - деген ұлы Абайдың бір ауыз сөзі осының дәлелі.

Сондықтан қазақ тілділер санасында махаббат адамның жанына жақын, әлдебір шынайы нәрседей қабылданады. Ал ағылшын тілділер санасында белгісіз, алыстағы әлдебір абстрактылы нәрсе ретінде қарастырылады. Бұдан концептің көзге көріне бермейтін күрделі ментальдық бірлік екеніне көз жеткіземіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жанпейісова Ж. «Ақ» және «Қара» концептілерінің әлеуметтік мағыналары / ҚР ҰҒА-ның Хабаршысы. Тіл әдебиет сериясы. – 2005. - №8 – 42-43 бб.
2. Ислам А. «Өмір» концептісінің тілдегі көрінісіне лингвомәдени сараптама/ ҚР ҰҒА-ның Хабаршысы. Тіл әдебиет сериясы. – 2003. - №4 – 20-21 бб.
3. Сайбекова Н.У. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі «махаббат» концептісі. Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы. «Көп тілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы. – 2013 ж. - №2 –75-78 бб.
4. Манкеева Ж. Қазақ тілін зерттеудің когнитивтік негіздері. // Тілтаным-2004. №1.
5. Ackerman D. A Natural History of Love. New York: Random House, 1994.
6. Ә.Нұршайықов. Махаббат қызық мол жылдар. – Алматы: Атамұра, 2002. – 320 б.

ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІҢ РӨЛІ РОЛЬ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ THE ROLE OF COMPETENCY IN LEARNING LANGUAGES

МРНТИ : 378 016:801:811.111

Режеп А.С.¹, Мырзахмет М.Ж.², Бауыржан Г.³

¹²³оқытушылар

¹²³Аль-Фараби атындағы ҚазҰУ, Филология және әлем тілдері факультеті, Шетел тілі кафедрасы

ОҚЫЛЫМДЫ МЕНГЕРУ ҮРДСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйіндеме

Берілген мақалада шет тілін оқыту барысында оқылымды меңгеру үрдісінде студенттердің коммуникативтік құзіретін қалыптастыруды қарастырады. Коммуникативті құзіреттілік, мәдениет, қарым-қатынас, оқылым ұғымдарына анықтама бере келе оқылым арқылы университет қабырғасында Практикалық ағылшын тілі курсы пәні негізінде студенттердің коммуникативті құзіреттіліктерін қалыптастыруды қарастырады. Оқылым жазбаша мәтінде қамтылған ақпаратты алу мақсатына бағытталып, оны үйрету студенттердің коммуникативті танымдық белсенділігінің ең маңызды түрлерінің бірі болып табылады және сөйлеу әрекетінің бір түрі болып.

Кілт сөздер: оқылым, мәтін, білім беру, оқытудың мазмұны, шет тілдік білім беру.

Режеп А.С.¹, Мырзахмет М. Ж.², Бауыржан Г.³

¹²³Преподаватели .

¹²³КазНУ им Аль-Фараби, Факультет филологии и мировых языков, Кафедра иностранного языка

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОСВОЕНИЯ ЧТЕНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматривается формирование у студентов коммуникативной компетенции в процессе чтения на иностранном языке. Он определяет концепции коммуникативной компетенции, культуры, общения и чтения, используя чтение, для формирования коммуникативной компетенции студентов в рамках практического курса английского языка в университете. Чтение направлено на получение информации, содержащейся в письменном тексте, и обучение этому является одной из важнейших форм коммуникативной и познавательной деятельности студентов и одним из видов разговорной деятельности.

Ключевые слова: чтение, текст, образование, содержание образования, иноязычное образование.

A.S.Rezhep¹, M.ZH Myrzakhmet², G. Baurzhan³

¹²³MA teachers

¹²³KazNU named after al-Farabi, Faculty of philology and world languages, Department of foreign languages

FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS IN THE PROCESS OF READING

Abstract

This article discusses the formation of students' communicative competence in the process of reading in a foreign language. It defines the concepts of communicative competence, culture, communication and reading, using reading, to form students' communicative competence as part of a practical English course at the university. Reading is aimed at obtaining information contained in the written text, and teaching this is one of the most important forms of communicative and cognitive activity of students and one of the types of conversational activity.

Keywords: reading, text, education, content of education, foreign language education.

Шетел тілін оқытудың негізгі мақсаты коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру, дамыту және жетілдіру болып табылады. Шетел тілін оқытудағы коммуникативті құзыреттілік - тілдің бірліктері, олардың тілдегі функциялары, зерттелетін тілдің ұлттық және мәдени ерекшеліктерін ескере отырып, нақты коммуникативтік тапсырмаларға сәйкес сөйлеу әрекеттерінің барлық түрлерінде тілдік қарым- қатынас мүмкіндігі туралы білу.

Университет шеңберінде студенттерде коммуникативтік құзыреттілік «Практикалық ағылшын тілі курсы» пәні аясында қалыптасады және дамиды. Бұл пәнді оқытудың бірінші кезеңінде тыңдалым, сөйлесім, оқылым және жазылым, тілдік дағдыларды қалыптастыру және одан әрі дамыту болып табылады. Коммуникативтік құзыреттіліктердің мазмұны мәселелерді шешу қабілетінің қалыптасуына және дамуына, басқа мәдениеттерге төзімділік пен топта өзара әрекеттесуді білуге, шет тілінің ережелерін білуге және жағдайға сәйкес, ауызша және жазбаша түрде шет тілінде сөйлеу қабілетін дамытуға бағытталған әлеуметтік нормаларға сәйкес.

Шетел тілінің коммуникативтік құзыреттілігінің келесі құрамдастарға ие:

- а) жалпы мәдени (белгілі бір елдің құндылық жүйесі туралы жалпы білім);
- б) әлеуметтік-мәдени (басқа мемлекеттің өкілдерімен қатынаста этикет нормаларын ресімдеу);
- в) лингвомәдени (шет тілінің ережесін білу және оларды сөйлеуде қолдану мүмкіндігі).

Студенттердің коммуникативті құзыреттілігін меңгеруі шет тілінде осындай қарым-қатынаста болу болып табылады, бұл оны кәсіби қажеттіліктерді қанағаттандыруға, жеке іскерлік байланыстарды жүзеге асыруға және әрі қарай кәсіби өзін-өзі оқыту мен өзін-өзі жетілдіруге мүмкіндік береді.

«Практикалық ағылшын тілі курсында» коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың маңызды құралдары оқу үдерісі негізінде құрылған оқу материалы. Бұл жағдайда сөйлеу әрекеттерінің ішінде оқылым ерекше маңызды.

«Оқылым» дегеніміз шетел тілінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған бірқатар тапсырмаларды шетел тіліндегі аутентті немесе ішінара бейімделген көркем мәтін арқылы орындауды білдіреді. Шет тілін үйрену барысында көркем шығармалар тілі ерекше үлгі болып табылады. Шет тілінде кітап оқығанда, адам сөйлеу тілін білдіру жолдарын, сөйлеу тілінің бейнесін көруге мүмкіндік алады. Оқылым шетелдік мәдениетті білудегі жетекші рөл атқарады.

Шетел тілін меңгеруде оқылымның мынадай үш функциясы бөлінеді: білім беру, дамыту және оқыту:

- 1) білім беру функциясы студентті басқа мәдениетке енгізеді;
- 2) функцияның дамуы сыни, шығармашылық ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді;
- 3) оқыту функциясы оқуды жеке тәжірибемен байланыстыруға және мәтінде айтылған проблемаларға қатысты өз ұстанымдарын белгілеуге байланысты.

Дәл осы оқылымның функциялары шетел тіліндегі практикалық сабақтардың негізгі міндеттері бола алады.

Мәтінді әртүрлі мақсаттарда оқығандықтан, оқу түрлерін ескере отырып, коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру ұсынылады: білім алу, танысу, шолу және іздеу мақсаттарындағы оқылымдар. Мәтінді оқып білу және оны түсіну коммуникативтік мақсаттарға байланысты оқуға, берілген тапсырмаларға сүйеніп, оқылымның бір түрінен екіншісіне қарай өзгеру мүмкіндігін білдіреді.

Шет тілін оқытудағы ең жиі қолданылатын әдістердің бірі - бұл мәтінге түсінік айту. Бастапқы мәтінге өте жақын болған «түсінік айту арқылы үшінші тұлғаның сөзін (мәтінін) жанама түрде сөйлеуге, келісу ережелерін сақтай отырып, стилистикалық түрде бейтарап беруді» түсінеміз. Түсінік айтудың рөлін асыра бағалау қиын. Бұл тілдің фонетикалық, грамматикалық және лексикалық дағдыларын дамыту және жетілдіру, монологтық және диалогтық дағдыларды қалыптастыру, сондай-ақ жоғарыда аталған барлық дағдыларды қалыптастыруын бақылау. Студенттер мәтінге түсінік айтуға тапсырма алған кезде, әдетте, мәтінді жаттап алатынын атап өткен жөн. Түсінік айтудың мақсаты - сөйлеу дағдыларын дұрыс меңгеру, бірақ коммуникативті құзыреттілік емес.

Түсінік айтуды талдау студенттердің әртүрлі түрде түсінік айтатынын көрсетеді. Кейбіреулер маңызды емес нәрсені бөліп тастай алады, әңгіме туралы негізгі идеяны ашып, қорытынды жасай алады, оқудың мәнін қысқаша баяндай алады, ал басқалары оны жасай алмайды. Өйткені, түсінік айту синтез, талдау, салыстыру, абстракция, қорыту және т.б. сияқты күрделі интеллектуалды операцияларды жүзеге асыруды талап етеді. Демек, мәтіннің мазмұнын беруіне байланысты жеке ойлау әрекеттерінің орындалуы сөйлеушіге қиындық тудыруы мүмкін және мұны үйрету керек.

Оқып үйренуді бастамас бұрын, мәтіннің мазмұнымен танысып, барлық лексикалық және грамматикалық қиындықтарды жойып, негізгі лексикалық дағдыларды қалыптастыру керек.

Келесі сабақтарда оқытуды үйрену алгоритмдерін қолдану керек:

- 1) сұрақтар бойынша мазмұнын айту;
- 2) сюжет бойынша мазмұнын айту;
- 3) жоспар бойынша мазмұнын айту;
- 4) бірінші немесе үшінші адамның атынан, етістіктің шақтарын өзгертіп мазмұнын айту;
- 5) түйінді сөздер мен сөз тіркестерімен мазмұнын айту;
- 6) мәтінді ықшамдалған түрде мазмұнын айту;
- 7) кейіпкерлердің мінез-құлқымен салыстыру арқылы - мазмұнын айту.

Коммуникативті құзыреттілік тілдің және оның құрылымдарының білімі жүйесі, олардың құрылысы және сөз сөйлеуі, зерттелетін тілдегі ойларды қалыптастыру және басқалардың пікірлерін түсіну жолдары, зерттелетін тілдің спикерлерінің ұлттық және

мәдени ерекшеліктері туралы түсінік ретінде түсініледі; - тіл үйренушінің онымен сөйлесудің әр түрлі формаларында сөйлесу қабілеті, коммуникативтік міндеттерге сәйкес шешілетін, түсінуге, интерпретациялауға және дәйекті сөздерді генерациялауға сәйкес.

Студенттің білім беру қызметінде шетел әдебиетін оқу әдеттегідей маңызды орын алады, өйткені оқушы оқылған тілдің мәдениетімен танысады, басқа біреудің мәнерін түсінеді және елдің бейнесін қалыптастырады.

Ғалым С.С. Құнанбаева тілді жалпы адамзат мәдениетінің трансляторы ретінде қарастырады. Яғни тілді оқытуда тілдің мәдениеттанымдық және когнитивтік-коммуникативтік қызметтеріне баса назар аудару қажет [14]. Ғалымның пікірінше, “Қазіргі кезеңде көптеген ғылыми еңбектерде мәдениетаралық қарым-қатынастың аспектілері ретінде «тіл-сана-мәдениет» қарастырылуда. Қазіргі қоғам өмірінде болып жатқан саяси-әлеуметтік және экономикалық өзгерістерді. «Мәдениетаралық қарым-қатынас - ол барлық қатысушылар үшін қабылдайтын және тудыратын әрекетпен мотивтің жаңа мағынасын бірге жасау үрдісі ретінде анықталады». С.С. Құнанбаеваның когнитивті лингвомәдениеттану әдіснамасы мен мәдениетаралық коммуникация теориясы мәдениетаралық коммуникативті құзыретті қалыптастыруда әмбебап ғылыми-теориялық платформасы болып табылады. Шет тілдік білім беру когнитивті лингво-мәдениеттану теориясының әдіснамалық платформасын қалыптасыратын мәдениетаралық коммуникация теориясы шеттілдік білім беру үрдісін модельдеуді инновациялық тәсілмен қамтамасыз етеді, оқытуда түпкілікті нәтижеге қол жеткізу үшін үштұғырлы тіл саясаты жағдайында халықаралық деңгейге білімделген отандық білім беру моделін құрайды және де білім беру процесін ұйымдастыру практикасын айтарлықтай өзгертеді.

«Мәдениет дегеніміз адамның қоғамдық тіршілік иесі ретінде дамуына тікелей қатысты адамдардың материалды және рухани өндіріс процестерінде жасаған құндылықтарының жүйесі. Адамның адамгершілік қасиеттері оның тілді меңгеруінің, қоғамдағы орын алатын құндылықтармен және салт-дәстүрлермен араласуының, сондай-ақ белгілі мәдениетке тән тәсілдерді, іс-әрекеттердегі дағдыларды меңгеруінің нәтижесі болып табылады.

Қарым-қатынас – адамдар арасында бірлескен іс-әрекет қажеттілігін туғызып, байланыс орнататын күрделі процесс; екі немесе одан да көп адамдардың арасындағы танымдық немесе эмоционалды ақпарат, тәжірибе, білімдер, біліктер, дағдылар алмасу. Қарым-қатынас тұлғалар мен топтар дамуының және қалыптасуының қажетті шарты болып табылады.

Қарым-қатынас барысында адамдардың танымдық хабарлармен, ақпаратпен, тәжірибемен, біліммен, дағдылармен алмасуы және өзара түсінісуі, бірін-бірі қабылдауы жүзеге асады. Адам және әртүрлі жоғары сатыдағы жануарлардың өмір сүру жағдайларын қарастырсақ, онда олардың екі жақты байланысты жүзеге асыратынан байқаймыз.

Біріншісі – табиғатпен байланысы, ал екіншісі байланыстың өзгешеліктері тіршілік иелерінің бірбірімен өзара әрекеттеліп, ақпарат алмасуында және бұл байланыс түрі қарым-қатынас деп аталады.

Қарым-қатынас барлық тірі-тіршілік иелеріне тән қасиет, бірақ, адамдар арасында өте жоғары дәрежедегі мәнге ие. Жалпы қарым-қатынас 3 аспектіден тұрады: қарым-қатынас мазмұны, мақсаты және құрамы.

Қарым-қатынас дегеніміз – байланыс жасау барысында өзара алмасатын мәліметтердің сипаты. Қарым-қатынас қарым-қатынас психологиясының негізгі ұғымы. Қарым-қатынассыз жеке адамның тұлғалық қалыптасуы үрдісін, жалпы қоғам дамуын түсініп талдауға болмайды. Қарым-қатынас – адамдарды біріктіру және дамыту тәсілі.

Қарым-қатынас формалары:

Тікелей қарым-қатынас - табиғи бетпе-бет, сөздік және бейсөздік (ым, қимыл) құралдар көмегімен жасалынатын толық психологиялық контакт, кері байланыс бір мезгілде өтеді. Бұл - адамдардың бірбірімен қатынас жасау тарихындағы бірінші формасы.

Жанама қарым-қатынас — қатысушылардың кері байланыс уақытын ұзартатын, не кешіктіретін жазу және техника құралдары арқылы жасалынатын толықсыз психологиялық контакт. Хат жазу, кітап шығару, радиодан сөйлеу тағы сол сияқты адами қарым-қатынастарды күрделендіріп жіберді.

Тұлғааралық қарым-қатынас – екі не құрамы өзгермейтін топ ішіндегі таныс адамдардың тікелей контактілері. Тұлғааралық қарым-қатынастың белгілері: қатысушылардың психологиялық жақындығы, бір-бірінің ерекшеліктерін білуі, бірігіп күйзелуі, өзара түсінушілігі, ортақ қызметтестігі.

Көптеген шетел, орыс және өзіміздің отандық ғалымдарымыз «мәдениетаралық қарым-қатынас» ұғымын зерттеумен айналысып келеді және әр ғалым бұл ұғымға әр қырынан өзінің анықтамаларын беруде. Мәселен, Д.Б.Гудковтың айтуынша, «Мәдениетаралық қарым-қатынас ол түрлі ұлттық мәдениетке жататын қатысымдық актіге қатысушылардың бір-бірін дұрыс түсінуі» дейді [15:5]. Ғалым С.С.Құнанбаеваның пайымдауынша, «Мәдениетаралық қарым-қатынас - ол барлық қатысушылар үшін қабылдайтын және тудыратын әрекетпен мотивтің жаңа мағынасын бірге жасау үрдісі ретінде анықталады. Мәдениетаралық қарым-қатынастың соңғы нәтижесі – мәдениетаралық қатысым субъектісін қалыптастыру» дейді». [14; 86 б.].

Осыдан шыға шетел тілінде оқылымды дамыту, ең алдымен, «сауатты коммуникативті құзірет дағдыларын оқыту» болып табылады, яғни, тілдік білімділік деңгейіне жетуге мүмкіндік беретін төмендегі аспектілер жатады: әңгімелесу кезінде күтпеген жағдайларға икемді түрде жауап беру; сөйлеу мінез-құлқының дұрыс желісін тез анықтау; байланыс үшін арнайы дұрыс құралдарды таңдап алып, оларды жағдайға байланысты қолдану.

Қазіргі лингводидактикада шетел тілдерін оқыту мазмұнын құраушы мазмұнға қатысты әр түрлі көзқарастар бар. Осы тұста Н.Д. Гальскованың позициясы ерекше мәнге ие, онда шет тілдерін оқыту мазмұны аясында автор келесі компоненттерді анықтайды: біріншіден байланыс салаларын, жағдайларды қамтитын пәндік аспект; тақырыптар, мәтіндер; коммуникативтік мақсаттар мен ниеттер; аймақтық және тілдік-мәдени білімдер; тілдік материал (фонетикалық, лексикалық, грамматикалық, орфографиялық); екіншіден шет тілінде ауызша және жазбаша қарым-қатынас дағдылары мен қабілеттерін қамтитын аспект. Оларға лингвистикалық материалдарды өңдеу, компенсаторлық дағдылар, оқу, сөйлеу, тыңдау, жазу, аудару дағдылары жатады. Процедуралық аспект, жалпы білім беру дағдылары мен қабілеттерін қамтиды. [16]

Пәндік және процессуалдық аспектілер өзара тығыз байланысты және коммуникативтік құзыретті дамытуға мүмкіндік беретін шетел тілдерін оқытудың мақсаты болып табылады.

Шет тілдерін оқыту мазмұны ретінде мәтіндер «коммуникацияның белгілі бір саласында жүзеге асырылатын сөйлеу әрекеттерінде қалыптасқан түсіндірілген ауызша және жазбаша сөздердің когерентті дәйектілігі» болып табылады.

Оқылым сөйлеу әрекетінің негізгі құралы - мәтін. Оқылымды үйретуде мәтінмен жұмыс - коммуникативті құзыреттікті қалыптастырудың ең жақсы құралы. Мәтіндермен жұмыс істеу барысында студенттер шетел тілі мәдениетін, басқа адамдардың салт-дәстүрлерін үйренеді, мәдениетаралық қатысым субъектісі ретінде шетел мәдениетін де, өз мәдениетін де түсінуге, құрметтеуге, кез-келген контекстте қарым- қатынасқа түсуді үйренеді. Бирам (1997) бойынша әдеби мәтіндер ағылшын тілін үйрену процесінде мәдениетаралық қатысымды оқытуда маңызды орын алады, өйткені олар шынайы өмірден

алынады [17]. Дегенмен де, Браунның(2009) айтуы бойынша қазіргі таңда оқулықтарда мәтіндер мақалалардан немесе журналдардан алынады да оларда поэзия және қысқа әңгімелердегі жанр сипаттамасы болмайды. [18]. Томлинсон және Масухара (2004) бойынша өзге тіліді жетік меңгеру сол мәдениетті тәжірибе жүзінде өткеру арқылы коммуникативтілік күзіретіне қол жеткізуге болады, яғни сол мәдениетті барып көру немесе жанама түрде кино, музыка немесе әдебиет жүзінде үйрену арқылы дамыту арқылы қарым- қатынасқа түсу.

Әдеби мәтіндерді оқу студенттердің тек тілдік күзіреттілігін ғана дамытып қоймай, олардың өз мәдени құндылықтарын мақсатты мәдениеттің болжамдары мен көзқарастарын зерттеу және түсіндіру арқылы анықтауға көмектеседі. Көп мәдениетті әдебиет студенттердің көзқарастарын байытуға және кеңейтуге мүмкіндік беріп көптеген құндылықтарды, наным-сенімдерді және түрлі көзқарастарды қамтамасыз етеді. Осылайша, ағылшын тіліндегі әдеби мәтіндерді қолдану оқулықтарда мәдени мазмұнды ұсынудың үстірт, жеңілдетілген, жасырын емес немесе жасанды тәсілдерінен тұрмайды. Ағылшын тілі мен мәдениетінің көп тілді әртүрлілігін көп көрсететіндіктен, әдеби оқу-кітабының мәдени материалдарын алмастыра алады. Бұдан басқа, әдеби мәтіндер әртүрлі контексте мәдениетаралық оқыту процестерін жеңілдету үшін жаңа сондай-ақ басқа да ақпарат көздері сияқты методологиялық инновациялармен бірге пайдаланылуы мүмкін.

Мәтін жеке тұлғаның лингвистикалық, танымдық, прагматикалық мүмкіндіктерін, оның құндылықтарын, іс-әрекеттердің себептерін көрсетеді. Тілдік орта адамның дүниетанымын қалыптастырады. Мәтінмен жұмыс істеу қабілеті (мәтіндерді оқу, түсіну, тұжырым жасай білі, өзінің мәтінін жасау) жалпы адам мәдениетінің деңгейін сипаттайтын маңызды жалпы білім беру дағдысы ретінде түсініледі.

Осыған байланысты біз ағылшын тілін оқытуда мәтіндік-бағдарлық әдісті қалыптастыру туралы айта аламыз, ол өз кезегінде әртүрлі бағыттарда ұсынылған.

- мазмұны-композициялық, оның негізгі түсініктері мәтін, тақырып, негізгі идея, микротоптар, параграф, интерфразалық байланыс құралдары, жоспар;

- тілдің функционалдық стилі мен жанрлық түрлерін, тілдің стилистикалық ресурстарын және сөйлеу жағдайларын ұсынатын стилистикалық;

- типологиялық, сөйлеудің функционалдық және семантикалық түрлерін ескере отырып, «берілген» (темы) және «жаңа» (рема).

Осы бағыттарды іске асыру тілдік тұлғаның маңызды құрамдастарының бірі ретінде мәтіндік құзыреттілікті қалыптастыруды талап етеді. Студенттердің оқуын және дамуын үшін мәтіннің құзыреттілігі өте маңызды. Көп жағдайда мәтіндік құзыреттілікті меңгеру деңгейі жалпы білім беру пәндерінің көпшілігін игерудің табысына байланысты.

Шетел тіліндегі біліктілік деңгейін анықтайтын құзыреттіліктерге әдетте келесілер жатады: коммуникативтік, лингвистикалық, тілдік, мәдени және мәтіндік. Осы құзыреттердің әрқайсысы туралы егжей-тегжейлі айтылып, қалған «филологиялық» құзыреттіліктер арасындағы мәтіндік құзыреттіліктің орнын анықтауға тырысамыз.

Тілдік құзыреттілік туралы алғашқы зерттеулер жүргізген және «құзыреттілік» терминін ұсынғандардың бірі Н.Хомский болған. Ол оны туа біткен білім ретінде анықтап, сөйлеушіні тек оны құруға ғана емес, сонымен қатар дұрыс айтылған тілдік мәлімдемелерді де тануға мүмкіндік береді деп тұжырымдайды.

Зерттеуші тілдік құзыреттілікті «ерте балалықта дамып келе жатқан және көптеген басқа факторлармен өзара әрекеттесу жолында ... мінез-құлық түрлерін анықтайтын интеллектуалды қабілеттер жүйесі» деп қарастырады. [19].

Н. Хомскийдің идеяларын жалғастыра отырып, этнолингвист Д.Хаймс «коммуникативті күзірет» терминін енгізеді, ол сөйлеу белсенділігіне қатысу қабілеті ретінде тілдің жағдайлық маңыздылығы туралы ішкі білімі ретінде қарастырады [20].

Ресейлік лингводидактикада ғылыми тұрғыда «коммуникативті құзыреттілік» термині М.Н. Ватытневпен енгізілді. Зерттеуші құзыреттіліктің екі түрін анықтайды: лингвистикалық және коммуникативтік. Тілдік құзыреттілікті ол тілдің негізін қалайтын аздаған ережелерді меңгерген интуитивті білімі ретінде қарастырады. [21]

Коммуникативтік құзыреттілікті М.Н. Ватютнев «адамның белгілі бір коммуникациялық ортада жүру қабілетіне қарай сөйлеудің мінез-құлық бағдарламаларын таңдауды және жүзеге асыруды біледі; тақырыпқа, тапсырмаларға, сөйлесу алдында студенттердің коммуникативтік қарым-қатынастарына, сондай-ақ өзара әңгімелесу барысында жағдайларды классификациялауға мүмкіндік береді». [21: С. 38-45].

Шетел тілдерін оқыту әдістемесін дамытудың заманауи кезеңі ұлттық мәдениетті таныстыру құралы ретінде тіл үйренуге үлкен көңіл бөлумен сипатталады.

Тіл үйренудің бұл ұстанымы «тілдің ұлттық мәдениетті білдіру формасы ретінде түсіну, тіл мен халық арасындағы тарихты түсіну, шетел тілінің ұлттық және мәдени ерекшеліктері, шетел әдебиеті этикетінің нормаларын меңгеру және этносаралық қарым-қатынас мәдениеті» түсінігін қалыптастыратын мәдени құзыреттілікті дамытады.

Қорыта келе мәдениетаралық құзыреттілік біліміне шетел тілінен тыс сөйлеу құралдарын (мимика, дене қимылы) білуді қамтиды. Мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастырудағы маңызды орын - философияның рухани және эстетикалық тәрбиесі мен оқушылардың сөйлеу арқылы қарым-қатынастарын, тіл мен мәдениет арасындағы делдал ретінде даярлаудың ең сәтті тәсілі ретінде, себебі, тілдік бағыттағы әлемде сөйлеушілердің тілдері тілдік құралдармен ұсынылған. Студенттердің «филологиялық» құзыреттіліктерін қалыптастыру мәтінмен жұмыс жүргізу барысында жүзеге асырылады, ол әртүрлі жанрлардың мәтіндерін жазу, сөйлеу, оқу, түсіну және түсіндіру жұмыстарын қамтиды. Мәтінді және оның әртүрлі түрлерін құру туралы заңдарды білу, олардың сипаттамаларын ерекшелеп, студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін жақсарту үшін маңызды, бұл өз кезегінде тек мәтін деңгейінде мүмкін болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Дридзе Т.М. Влияние семиотической подготовки аудитории и информативности текста на уровень информированности населения (в рамках изучения прессы) 1969. – Вып. 1. – С. 165
2. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. Уч. пособие./ Москва, 1969. с. 25-27.
3. Фоломкина С.К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе учеб. пособие. М.: Высшая школа, 2005. с. 103-110.
4. Щукин А.Н. Методика обучения речевому общению на иностранном языке: учеб. пособие для преп. и студ. языковых вузов. М.: Изд-во «Икар», 2011.
5. Глухов В.А. Обучение чтению// Методика: Заочный курс повышения квалификаций филологов-русистов -М., 1988. - стр.127 - 142.
6. Е.И. Пассов 1989: Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению 192 – 194.
7. Шубин Э.П. Основные принципы методики обучения иностранным языкам. – М.: Учпедгиз, 1963. – 191 с.
8. Клычникова, З.И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке / З.И. Клычникова. М., 1983.
9. Лурия, А. Р. Язык и сознание / Под ред. Е. Д. Хомской. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 416 с.

10. Жинкин, Н. И. Механизмы речи. – М.: Изд-во Академии педагогических наук, 1958. – 370 с.
11. Фоломкина С.К. 1987, Настольная книга преподавателя иностранного языка 1999 : 94 – 98
12. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и теория школьного учебника. - М , 1977. 159 с.
13. Методика обучения иностранным языкам./под ред. А.А.Леонтьева. - М., 1988.
14. Құнанбаева С.С. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы14. – Алматы: 2010. – 324 б.
15. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. М.: Гнозис, 2003. – 288 с., 39 б.
16. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. М., 2003.
17. Michael Byram, Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. 1997
18. Change by Design: How Design Thinking Transforms Organizations and Inspires Innovation Hardcover – September 29, 2009
19. KhomskyM. Language and thinking. / Noam Khomsky. // М.: Moscow university edition, 1972. - p.122.
20. HymesD. On Communicative Competence. In J.B.Pride and J.Holmes (eds.), Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin, 1972, pp. 269-293.

**КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К
ЯЗЫКАМ
MULTILINGUAL EDUCATION AND INNOVATIONS IN LEARNING
LANGUAGES**

МРНТИ : 14.35.09

D.A. Nurmetov¹

¹Senior-lecturer, MA

¹ Suleyman Demirel University

Almaty city, Kazakhstan

**“PECHA KUCHA PRESENTATION IS AN EFFECTIVE AND INNOVATIVE
TECHNIQUE TO OVERCOME STUDENTS’ FOREIGN LANGUAGE SPEAKING
ANXIETY”**

Abstract

The implementation of innovative methodologies and techniques to overcome learner’s challenges in foreign language acquisition is one of the prior objectives in teaching languages. One of the issues needed to be addressed is students’ speaking anxiety. The given article focuses on the effectiveness of Pecha-kucha presentation format to cope with speaking anxiety of students during their presentation. As results show new type of presentation assists learners to be fluent, stick on the point and keep logical sequence of their speech and manage the time.

Key words: peche-kucha presentation, language anxiety, logical consistency.

Д.А. Нурметов¹

¹Аға оқытушы, магистр

¹ Сулеймана Демирел атындағы университет

Алматы қаласы, Қазақстан

**“ПЕЧА-КУЧА ПРЕЗЕНТАЦИЯСЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЕТ ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУ
КЕЗІНДЕГІ ҚОБАЛЖУ ДЕҢГЕЙІН ТӨМЕНДЕТУДІҢ ТИІМДІ ЖӘНЕ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛІ”**

Түйіндеме

Шет ел тілін үйренушілердің алдында тұрған қиыншылықтарды жеңуге көмектесу тілдерді оқыту саласының басты тапсырмасы болып табылады. Сондай мәселелердің бірі студенттердің шет тілінде сөйлеу кезінде пайда болатын қобалжу. Бұл мақала Печа-куча деп аталатын презентацияның жаңа түрінің студенттердің сөйлеу кезіндегі қобалжудан айрылуға тиімді әдіс екендігін дәлелдейді. Зерттеу нәтижелері бойынша бұл

презентацияны қолдану оқушылардың шет тілінде еркін сөйлеуіне, тақырыптан ауқып кетпеуіне, мәтіннің логикалық тәртібін сақтауға және сөйлеу кезінде уақытты тиімді пайдалану тиімділігі бар екендігін көрсеткен.

Түйін сөздер: печат-куча презентациясы, тілдік қобалжу, логикалық тұрақтылық

Д.А. Нурметов¹

*¹Старший преподаватель, магистр, Университета имени Сулеймана Демиреля
г. Алматы, Казахстан*

“ПРЕЗЕНТАЦИИ ПЕЧА-КУЧА ЯВЛЯЮТСЯ ЭФФЕКТИВНЫМИ И ИННОВАЦИОННЫМИ МЕТОДАМИ СНИЖЕНИЯ УРОВНЯ ВОЛНЕНИЯ У СТУДЕНТОВ ВО ВРЕМЯ РАЗГОВОРА НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ”

Аннотация

Внедрение инновационных методологий и методов для преодоления трудностей, с которыми сталкиваются учащиеся при освоении иностранных языков, является одной из приоритетных задач в преподавании языков. Одним из вопросов требующий внимание является волнение студентов при разговоре на иностранным языке. Данная статья фокусируется на эффективности формата презентации Pecha-kucha, чтобы справиться с речевой тревогой студентов во время их презентации. Как показывают результаты, новый тип презентации помогает учащимся свободно и легко говорить на иностранным языке, говорить в рамках заданной им темы, сохранять логическую последовательность своей речи и управлять временем.

Ключевые слова: презентация печат-куча, логическая стабильность.

Introduction. The implementation of innovative methodologies and techniques to overcome learner’s challenges in foreign language acquisition is one of the prior objectives in teaching languages. One of the issues needed to be addressed is students’ speaking anxiety. Many scholars in 90s had a great focus on language anxiety and their impact on languages studying. Due to lack of research studies it was still unclear about the definition and causes of language anxiety. Later on MacIntyre and Gardner [1, p. 85] come up with the theory that highlighted the relation between anxiety and the process of learning languages. Moreover they identified that the level of anxiety is directly connected to the level of language skills. Also they found that high-level of anxiety can have some positive effect on high-level students but negatively impacts on low-level learners. On the contrary Pappamihel’s [2, p.327] study results indicated that students with high academic performance faced language anxiety problems equally as low academic performers. According to Horwitz and Cope [3, p.125] language anxiety mostly affects the speaking skills. In the same vein Price (1991) pointed out that “speaking activities were most anxiety provoking among learners”. In other words the language anxiety leads students to reluctance to speak in L2 despite their good performance on other language skills as listening, reading and writing.

However, Alpert and Haber [4, p.207] argue that such kind of anxiety, referred as *facilitating anxiety*, sometimes can be considered as an extra motivation for students to make more efforts to learn foreign language and this view is supported by Tasnimi (2009) [5, p. 117]. In contrast to Alpert and Haber, Ewald [6, p.122] discovered that in most cases high level anxiety has negative impact on L2 acquisition. In order to overcome speaking difficulties during the learning process students should be free from any kind of anxiety that to any extent can inhibit the speech production. The researchers indicate number of factors that cause foreign language anxiety. Price [7, p. 101] based on the results of his research underlined the following factors: “a) fear of speaking in L2 in front of their group mates; b) being laughed by others; c) fear of making mistakes; d) perception that their L2 skills are weaker than other learners’. Beyond above mentioned factors there are many other causes found by number of scholars. For instance, Cambel & Shaw [8, p. 44] claimed the intelligence is the main source of language anxiety.

Different methodologies were suggested to overcome speaking anxiety of learners. For example, role-playing activities, presenting prepared dialogues, text retelling or making oral presentations on different topics. The last activity is considered as an effective way of improving speaking skills as it develops not only speaking but also presentations abilities that are an important and required skill in their future career. It is supported by Miles who states that interactive presentation style and motivating environment in class improves learner’s confidence and communication skills. Moreover Murugaiah [9, p.104] observes that learners are not good enough at presenting Power Point presentation slides due to the fact that mostly they do not focus on key points of the topic, read prepared information from the slides and do not manage to finalize their speech within the given time. In addition students are quite weak to present in creative and illustrative way. Therefore innovative approach to the solution of the problem allows educators to choose cutting edge techniques in teaching speaking skills. Pecha-kucha presentation method is one of the most effective and modern ways to assist the learners to overcome the above mentioned challenges. Initially offered by two architects Astrid Klein and Mark Dytham new type of presentation method consists in preparing 20 slides that are commented by the presenter 20 seconds each. The overall time of presentation is 6 minutes 40 seconds and each slide should be supported by illustrations related to the topic. Numerous advantages of Pecha-Kucha were underlined by the scholars. As Artyushina et.al believe that Pecha-Kucha “pave the way for English language students to think about the linguistic, paralinguistic as well as technological dimensions of the presentation”. Beyer, Gaze, and Lazicki consider the given innovative technique as “valuable tool to improve students’ retention of presentation content, developing their presentation skills, and giving them better visual design literacy such as image designing skills”. Similarly Beyer pointed out that “the creative use of Power Point software has the potential to result in high student engagement on the side of both the presenter and audience”. Pecha-Kucha encourages learners to develop their explanation skills compared to the usual presentation way. However some researchers debate the point that time limit is disadvantage rather than advantage of this presentation style. On the other hand Reynolds[10, p. 24] stated that time limits force students to rehearse and practice many times to meet the time frame requirements. Also it helps them to focus on the main points excluding all minor details from their presentations. Baskara (2015) explains that Pecha-Kucha presentation develops students autonomous skills in structuring own ideas. The pronunciation ability of

learners can be improved through given methodologies. Ryan (2012) indicates that it is due to “students’ effort to produce natural speech to keep up with the tempo of the presentation style”. The evidence reviewed here seems to suggest pertinent role for implementation of innovative methods as Pecha-Kucha presentation techniques that would ease the language learning process, especially to solve the problems of foreign language speaking anxiety of students. Summarizing all research findings and viewpoints on the given topic it clearly indicates on the effectiveness of presentation style of a new format in overcoming above discussed problems which inhibit students to speak in L2 and improving learners’ speaking, presentation, creative and thinking skills.

Research design. The data collection process of the given research will be done by using different types of qualitative research methods because “qualitative methods facilitate the study of issue in depth, without imposing pre-existing notions on the research setting (Patton, 2002). Furthermore according to Zagal & Bruckman (2010) [5] qualitative research methods investigates the natural setting of learning experience. Namely three methods (interview, observation and experiment) are used to collect the data. Qualitative researches count upon integration of data from different methods and sources of information known as triangulation (Denzin, 1970). Moreover according to Gerson et.al (2003) good qualitative research is various combinations of observational and interviewing methods. Using triangulation methods has several advantages and can be supported by several reasons. According to Marshall and Rossman (1989) [] the observation is “systematic description of events, behaviors, and artifacts in the social setting chosen for study”. Observation was selected as one of the research tools to collect the data as it allows to observe participants’ behavior exactly manner of speaking, presentation skills, hesitations during the presentations in their natural setting. According to Becker and Geer (1957) using observation method a researcher is able to obtain complete data about specific situations and events than any other method. Moreover the received data are more direct and less dependent on inference. However, observation method is used along with experiment. It aims to explore treatment effect on participants’ behaviors or their internal process. In other words using experimental method means manipulating learning process. Independent variables are manipulated in different ways. It can be done “by presence or absence technique” (Johnson&Christensen, 2010) where an experimental group gets some intervention but control group doesn’t. Next way of manipulation is referred to the amount of the intervention (Hulstijn, 1997). A third way is varying the type of instructional techniques (Ramachandran &Rahim, 2004). In our research third type of manipulation is used. As it was mentioned above the experimental group according to the third way of manipulation receives particular instruction on making presentations through Pecha Kucha style. The third method used in the given research is survey that is conducted two times as pre and post questionnaire. Applying this type of data collection tool allows us to receive the students’ thoughts about innovative type of presentation. Pre-questionnaire aims to know the learners’ expectations about the new method of making power point presentations, whereas post-questionnaire allows us to be aware of their opinion on that. All three research methods facilitate in collecting objective data investigating the issue in depth.

The first year students of Intermediate level in Suleyman Demirel University are divided into control and experimental groups. In each group there are 20 students (19 females and 2 males). The students from experimental group were given liberty to choose their partners (two students in one group) and work as a team because teamwork encourages learners' confidence in presenting their presentations in PK format (Oliver & Kowalczyk). In the same vein, Tomsett and Shaw (2014) [7] highlighted their students preference to work in a team. Also Yang (2012) stated that "the dimensions involved in group learning (behavioural, emotional and cognitive) which contribute to language learning were apparent in this study". The learners from both groups are assigned to prepare power point presentations on the particular topics. The experimental group is given step by step instructions. As a first step they search for information on the given topics in two languages (in L1 and L2). After that, they divide the found information into 20 small parts focusing on the main details. Thirdly they design illustrative part of their slides selecting the appropriate illustration support for each slide connecting them logically. As for the text of their presentations it was limited by only twelve words per slide in order to avoid reading from the slides and information overloading. Designing their presentations they have to take into account that each slide should be commented within the limited timeframe (20 seconds) each. Also the number of slides is limited by only 20. The experimental group is also informed that slides are changed automatically. As for control group they are not given any instructions except general presentation making rules. Prior to the experiment students from the experimental group are asked to answer the questionnaire to know the difficulties they face during their presentations; the fields to improve; the causes of stress and anxiety in making presentation; their expectations from new method of presentation etc. The students from both groups are given a particular period of time (two weeks) for preparation and rehearsal. During the presentations both groups will be observed on their speaking and presentation skills (fluency, hesitations, interaction with audience, slide designs and so on). Moreover the level of speaking anxiety will be taken into account. The next step in collecting data is interviewing the students from experimental group will answer the questions about their impressions and feelings on the fulfilled assignment. Also they will be asked to compare their previous experience in making presentations with the new presentation methods. In this case we expect from students to spot the differences in them and their contribution in improving their speaking, presentations skills. The results of the interview will be analyzed deeply to elicit the reasons and effects that impact the students positive or negative feedbacks on the given method of making presentations.

Firstly participants of the experiment in our case the students from experimental group do the questionnaire to express their wishes and hopes in improving their speaking and presentation skills overcoming speaking anxiety. After experiment is conducted the same group answers the questions related to their experience gained from making presentation by using new type (Pecha Kucha). Using survey is as significant as other methods due to the fact that it gives us the opportunity to know whether it assists the learner's to overcome the challenges of making oral presentations.

Results. Results of the observation and experiment are presented in the following tables. Tab. 1 illustrates the findings of the experimental group who made their presentations in Pecha Kucha style. Both experimental and control groups are evaluated by four criteria (hesitation, reading from slides, fluency and slide design). Each group is given from 0 to 10 points for each criteria grid. According to Table 1 the frequency of hesitation during the presentation is rated by 2 out of 10. Other 3rd, 5th and 8th groups are rated by 2, 6 and 4 points respectively for reading the

information from the slides. Fluency of the experimental group was higher as it is seen from the given data. About 80% of groups were evaluated with the highest points for fluency. The slides of the presentations were designed well (9-10 points) almost in all groups as it is demonstrated in the Tab.1

Tab.1

The results of the control group are shown in Table 2. It was also assessed by the same criteria as experimental group. In Tab. 2 there is a clear trend of increasing the frequency of hesitation and reading from slides compared to the data from Table 1.

Groups	Hesitations	Reading from slides	Fluency	Slide design
1-10	1-10 (frequency)	1-10 (frequency)	1-10 points	1-10 points
1	1	6	6	9
2	1	7	6	10
3	1	7	5	10
4	6	8	6	10
5	3	8	6	10
7	0	9	10	10
8	0	0	9	10
9	0	0	9	10

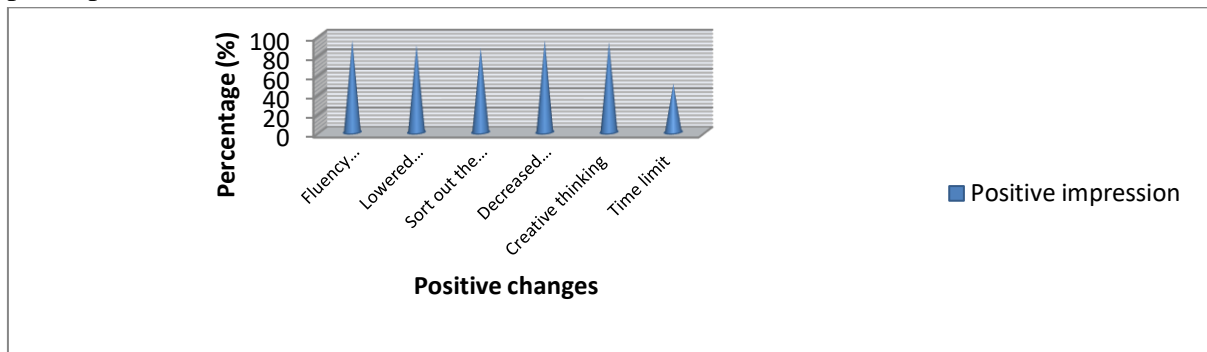
Tab.2

Closer inspection of the table shows that the group of students who presented their topics in a traditional way mostly tried to read from slides and hesitated more often than their peers in experimental group. The students from control group were not fluent enough. The highest point for that were 10 points only for one group while seven groups from experimental team were given the same points for their fluency. However the last criterion related to slide design was evaluated with high points in both groups.

The following bar chart (Chart 3) demonstrates the results of post questionnaire which students answered after completing their presentations to share their experiences and impressions about Pecha Kucha presentation method. As it is seen from the chart four main aspects were pointed

Groups	Hesitations	Reading from slides	Fluency	Slide design
	0-10 (frequency)	0-10 (frequency)	0-10 (points)	0-10 (points)
1	0	0	10	10
2	0	0	10	10
3	0	2	10	9
4	0	0	10	10
5	0	6	8	10
6	0	0	10	10
7	2	0	7	9
8	0	4	10	10
9	0	0	10	10

out by the participants of experimental group. The students' fluency in English language was improved by 95 % during the preparation and speaking anxiety was overcome by 90%. Moreover the students highlighted that the given method helped them to learn sorting out the information used for their presentations by 80 %. Presenting their slides according to Pecha Kucha requirements decreased the frequency of reading from the slides by 90 %. However the students were not as positive on the last point as in previous five ones. About 50% of participants were not satisfied about time limit for each slide.

Char.3

Discussion. As mentioned in literature review according to Miles (2009) learners are not good enough at presenting Power Point presentation slides due to the fact that mostly they do not focus on key points of the topic, read prepared information from the slides and do not manage to finalize their speech within the given time. In addition students are quite weak to present in creative and illustrative way. The abovementioned findings highlighted by Miles could be solved successfully through innovative Pecha Kucha presentation method. First of all participants of experimental group according to the observation results improved their fluency. A possible explanation for this might be that the students had to rehearse their speeches many times in order to keep the time limit for each slide (20 seconds). Therefore the information was sorted out to stick only on the main details. This interpretation is supported by Reynolds et.al who stated that time limits force students to rehearse and practice many times to meet the time frame requirements. Also it helps them to focus on the main points excluding all minor details from their presentations. Baskara [11] explains that Pecha-Kucha presentation develops students autonomous skills in structuring own ideas. Due to the rehearsals students automatically decreased their speaking anxiety in delivering public speech and gained confidence. In the same vein Miles indicates that interactive presentation style and motivating environment in class improves learner's confidence and communication skills. Among the positive changes the participants in their answers to the questionnaire they agreed that due to the presentation requirements they could not read the information from their slides as each slide has to include only one sentence or phrase and must be commented during 20 seconds. As a result they needed to practice their comments for each slide taking into account the time limits. Furthermore using Pecha Kucha presentation method the students could develop their creative and logical skills because each slide has to have one illustrative item logically connected to that slide. According to Beyer, Gaze, and Lazicki [12, p. 26] the given innovative technique is "valuable tool to improve students' retention of presentation content, developing their presentation skills, and giving them better visual design literacy such as image designing skills".

In comparison to the Table 1 the findings in Table 2 are far more different. As shown in Table 2 the frequency of hesitation and reading from slides were significantly higher in control group which used traditional way of presentation. There are several possible explanations for these results. Firstly, as based on the Price's research results the following factors can be underlined: "a) fear of speaking in L2 in front of their group mates; b) being laughed by others; c) fear of making mistakes; d) perception that their L2 skills are weaker than other learners'. Secondly, it can be related to the lack of rehearsal and proper preparation. The fluency of control group is much lower than the previous group because most students who used traditional way of presentation mostly read the texts from slides.

Conclusion

The aim of this research was to examine to what extent Pecha Kucha presentation method could be useful in improving students' speaking and presentation skills and assistive to overcome speaking anxiety. The results obtained by conducting experiment, observation and questionnaire confirmed that new type of presentation could be utilized in teaching foreign language classrooms to help learners' to overcome challenges in delivering public speeches and making effective Power Point presentations. The most obvious finding to emerge from this study is that suggested method of presentation facilitates the learners' with their fluency. It is also can be proven from the results of the post questionnaire where 95% of responses confirmed it. Moreover according to respondents' answers they improved not only speaking and presentation skills but also creative thinking abilities. It clearly indicates that Pecha Kucha presentation develops the thinking process of the learners' apart from speech production skills. Furthermore it motivates the learners because in language classroom, students tend to have the feeling that Pecha Kucha presentation is shorter and easier to manage than the traditional presentation style , hence they become more motivated to rehearse and practice for it [13, p. 102].

The present study lays the groundwork for future research into development of innovative methods and techniques in language teaching and project based learning strategies. Moreover the scale of generalizability of the given study is not limited only by language teaching but also it can cover different spheres of humanity studies and business spheres. It means lecturers of various areas could adapt the given method in their teaching process. As the aim of higher education is prepare future specialists with not only hard but soft skills the given method of presentation could be very helpful for all university students. An effective presentation is an essential component in English language teaching because "public speaking is important both for academia and for future employability" [14, p.135]. In addition to that using innovative technologies and methods of teaching is one of the key requirements for the teachers because "the ability to use technology is one of the qualities of an effective language teacher. Overall, considering all advantages of the given methodology it is suggested to integrate thus type of project works into curriculum and syllabus.

A limitation of this study is that experiment was done only with intermediate and intermediate plus level students. Therefore it cannot reflect the full big picture of the situation. Considerably more work will need to be done to determine the positive effect of Pecha Kucha presentation in lower levels (A1-A2). Taking into account abovementioned aspects there can be suggested some recommendations for language teachers as well. First of all they need to know that public

speaking is an essential skill which the learners must acquire. Also speaking anxiety of students should be decreased as it hinders them from improving speaking skills. Also as Pecha Kucha is different from the traditional presentation style, it is necessary to conduct special training for teachers and students on how to prepare given type of presentation. In conclusion it can be highlighted that the findings of the study proved that using Pecha Kucha style of presentation in teaching languages can provide effective assistance both for teachers and learners to overcome speaking anxiety and improve their presentation skills. Also the topic is needed for further research which would include the experience and opinion of other teaching staff that could give much deeper insight into the issue. In addition the same experiment could be conducted with the students of A1 and A2 levels to have bigger picture of the effectiveness of Pecha Kucha in improving speaking and presentation skills. In general further studies need to be carried out in order to confirm the validity of the given method application in all language levels of proficiency.

List of literature

1. MacIntyre, P. D., & Gardner, R. C. Methods and results in the study of anxiety and language learning: A review of the literature. *Language Learning*, 41, 85-117.
2. Pappamihiel, N.E. English as a Second Language Students and English Language Anxiety: Issues in the Mainstream Classroom. *Research in the teaching of English*, 36, 327-355 - 2002. URL: <https://uclinks.ucsd.edu/xmca/attachments/282/RT0363English.pdf>.
3. Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. Foreign language classroom anxiety. *Modern Language Journal*, 70, 125-132. – 1986
4. Alpert, R., & Haber, R. N. Anxiety in academic achievement situations. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 61(2), 207–215. – 1960
5. Tasnimi, M. Affective factors: Anxiety. *Journal of Pan-Pacific Association of Applied Linguistics*, 13(2), 117-124. URL: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ868855.pdf>
6. Ewald, J. D. (2007). Foreign language learning anxiety in upper-level classes: Involving students as researchers. *Foreign Language Annals*, 40, 122–142
7. Price, M. L. (1991). The Subjective Experience of Foreign Language Anxiety: Interview with Highly Anxious Students. In E. K. Horwitz, & D. J. Young (Eds.), *Language Anxiety: From Theory and Research to Classroom Implications* (pp. 101-108). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
8. Campbell, C. M., & Shaw, V. M. Language anxiety and gender differences in adult second language learners: Exploring the relationship. In C. A. Klee (Ed.), *Faces in a crowd: The individual learner in multisection courses* (pp. 47- 80). Boston: Heinle&Heinle. – 1994
9. Murugaiah, P. Pecha Kucha style PowerPoint presentation: An innovative call approach to developing presentation skills of tertiary students. *Teaching English with Technology*, 16(1), 88-104. – 2016
10. Reynolds, G. *Presentation Zen: Simple ideas on presentation design and delivery*. Berkeley, us: New Riders Publishing. – 2012
11. Baskara, R. *Developing students' autonomy in oral presentations through Pecha Kucha-2010*.
12. Beyer, A. A., Gaze, C., & Lazicki, J. Comparing students' evaluations and recall for student Pecha Kucha and PowerPoint presentations. *Journal of Teaching and Learning with Technology*, 1(2), 26-42. – 2012

13. Lucas, K., & Rawlins, J. D. PechaKucha presentations: Teaching storytelling, visual design, and conciseness. *Communication Teacher*, 29(2), 102-107. – 2015 URL: <https://doi.org/10.1080/17404622.2014.1001419>.
14. Hunter, K. M., Westwick, J. N., & Haleta, L. L. Assessing success: The impacts of fundamentals of speech course on decreasing public speaking anxiety. *Communication Education*, 63(2), 124-135. – 2014

МРНТИ: 14.35.09

Досманова Г.И. ¹Тулегенова М.²

¹²Аға оқытушылар

¹²Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЗАМАНАУИ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Андатпа

Мақалада қазіргі заман талабына сәйкес Ақпараттық технологияларды ағылшын тілін оқытуда пайдалану білім алушыларға жан-жақты жол ашып, мемлекеттің «Тілдің үш тұғырлығы» саясатының дамуына ықпал етуі.

Кілт сөздер: интернет, ақпараттық технология, компьютерлік бағдарлама.

Досманова Г.И. ¹Тулегенова М.²

¹²старшие преподаватели

¹²КазНПУ им.Абая

ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация

Статья посвящена современному использованию информационных технологий в преподавании английского языка, расширяет кругозор для студентов и способствует разработке государственной политики «Триединства языков».

Ключевые слова: интернет, информационные технологии, компьютерное программное обеспечение.

G.I. Dosmanova ¹, M. Tulegenova ²

¹²senior teachers

¹²KazNPU named after Abay

APPLICATION OF MODERN TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE

Abstract

The article is devoted to the modern use of information technologies in teaching English, broadens the horizons for students and contributes to the development of the state policy "The Trinity of Languages".

Key words: Internet, information technology, computer software.

Елбасы Жолдауында білім саласы қызметкерлерінің алдына үлкен міндеттер қойды. «Ұлттық білім берудің барлық буынының сапасын жақсартуда бізді ауқымды жұмыс күтіп тұр. 2020 жылға қарай Қазақстандағы 3 - 6 жас аралығындағы балаларды мектепке дейінгі біліммен 100 пайыз қамту жоспарлануда. Сондықтан оларға заманауи бағдарламалар мен оқыту әдістемелерін, білікті мамандар ұсыну маңызды. Орта білім жүйесінде жалпы білім беретін мектептерді Назарбаев зияткерлік мектептеріндегі оқыту деңгейіне жеткізу керек. Мектеп түлектері қазақ, орыс және ағылшын тілдерін білуге тиіс», деп атап көрсетті. [1]

Осыған орай, үлкен жауапкершілік жүктеліп отырған мұғалімдерге жаңашылдықпен жұмыс жасауға жоғарғы оқу орындарында білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісін барынша технологияландыру мәселесі басты орынға қойылып отыр. Мазмұнды және оқыту технологиясын жаңарту негізінде орта білім берудің сапасын елеулі арттыру мақсатында экспериментті «e - Learning» электронды оқыту жүйесі енгізілді. e - Learning электрондық оқыту жүйесі - Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына қосылған ауқымды мемлекеттік жоба болып табылады. Сондықтан оқыту мен оқытуда да ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану модульде ұсынылған ақпараттарды болашақ студенттерге оқыту барысында ғылыми жетістіктерді жан-жақты пайдалану, оқытуды жетілдіру мақсатында жаңа сандық технологияларды қолдану бойынша көмек көрсету мен үйретуіміз керек. Интернет желісінің мол мүмкіндіктерін еркін пайдалана білуге баулу қарастырылған. Заман талабына сай техника тілін белсенді меңгерген тұлға компьютер бағдарламаларын, интерактивті жабдықтарды жан-жақты пайдаланушы ретінде ХХІ ғасырдың толыққанды адамы екені сөзсіз. Сондықтан мұғалімнің электрондық және сандық сауаттылығы мектеп оқушысының АКТ тұрғысында әлеуметтенуіне толық қызмет етуі қажет. Бұл тұрғыда қазіргі заман жетістіктеріне дер кезінде ілесе отырып, оқушының, әріптестерінің толық мәнде ақпараттануына үлесін қосуы қажет.

Ақпараттық технологияларды ағылшын тілін оқытуда пайдалану білім алушыларға жан-жақты жол ашып, мемлекеттің «Тілдің үш тұғырлығы» саясатының дамуына ықпал етіп оқыту барысындағы мәселелерді оңтайлы шешімін табуға мүмкіндік береді. Көптеген зерттеушілердің пайымдауында ағылшын тілін оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану білім берудің интерактивті сипатын арттыра түседі деп түйінделген. Ғалымдар В.И.Солдаткин, В.П.Кашицин, А.Андреев шетел тілін оқытуды ақпараттандыруды жан-жақты зерттей отырып, мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекетінің жолдарын сипаттайды, білімнің әлеуеті белсендіріледі және сөйлеу мен тыңдау дағдыларын үйрену, білім алушылардың коммуникативті күзиреттілік дағдыларын сәтті дамытады деп тұжырымдама жасайды. Бұл заманауи әлеуметтік шарттарға бейімделу қабілеттілігі, яғни білім ортасындағы қоғамға жаңа әлемдегі құбылыстарға тез хабардар болатын, өз бетімен шеберлігін арттыратын және жаңа талаптарға бастама жасай алатын, өз әрекетінде жетістікке жете алатын мұғалім қажет.

В.Г.Лаврентьев білім алушылардың білім деңгейінің көптеген жағдайда төмен болуы, ол оқытушылардың кәсіби тәжірибесінде ақпараттық технологиялардың қолданылмауын ең басты себебі ретінде көрсетеді. Компьютерді мұғалімдер ақпаратты көрсетуші немесе басқарушы құрал ретінде қолданады, ал мұғалімнің нағыз атқаратын қызметі ақпаратты – таңдаушы, басқарушы, жаттықтырушы, бағыттаушы, кеңесшілігі т.б. ретінде қолданылмайды [2].

Ағылшын тілі мұғалімдерінің ақпараттық технологияларды пайдалану мәселесінің әлі де болса жеткілікті дәрежеде өңделмеуі, ақпараттық дайындығында коммуникативті мүмкіндіктерінің сәйкес болмауы, ақпараттық техникалармен жұмыс дағдыларының болмауы және үйлерінде компьютерлері бар интернетке қосылған едәуір бөлігі жаңа технологияларды меңгеруге кедергі келтіретін мұғалімдердің ерекше ойлау стилі, психологиялық кедергілер кездесетіндіктен ЖОО-ның ағылшын тілі мұғалімдерін дайындауда АКТ-ның ерекшеліктерін үйрете отырып, білім беруге дағдыландыруды көздедік.

Зерттеулерге сүйенер болсақ, болашақ ағылшын тілі мұғалімі АКТ-ды пайдалануда төмендегідей құндылықтарға қол жеткізуіне болады [3]:

- ақпараттық сауаттылықтарын қалыптастыру мен оңтайлы дағдыларды меңгеру (іздену, ақпараттарды жинастыру және талдай білу, ақпарат көздерін үйлесімді пайдалану, өз білімін өз бетінше құра білу мен ақпараттық кеңістікке бағдарлана білу);

- оқу материалдарының көптүрлілігі және бір мезетте көру, тыңдау, сөйлеу және жазу дағдыларын қалыптастыру;

- әр түрлі тапсырмалар ұйымдастыру арқылы тілдік коммуникативті қабілеттерді қалыптастыру;

- ақпараттық қолжетімділігі, яғни аз уақытта бір оқу ақпаратынан келесіге өту мүмкіндігінің болуы (бағдарламамен жұмыс барысында сабақ басындағы көрсетілген мәліметтерді қайта еске түсіру).

Ағылшын тілі үйренушілерге негізгі халықаралық тіл, ғылыми ізденіс тілі, шет ел адамдарымен қарым-қатынас тілі ретінде үйренушінің қызығушылығын арттырады.

Ағылшын тілінде білім беруде АКТ-лар шетел тілі мәдениеті мен қарым қатынас әрекетін қалыптастыруда педагогикалық құрал болып табылады. Қазіргі заманғы негіздемелерде өздерімен бірге АКТ-лар сандық технологиялардың ақпаратты жасау, жіберу, тарату және қызмет көрсету үшін (компьютерлік құралдар, бағдарламалық камсыздандыру, телефондық желі, ұялы байланыс, электрондық пошта, ұялы және спутниктік технология, мультимедиялық құралдар, сонымен қатар Интернет) кең түрлерін ұсынады.

Оқытудың компьютерлік құралдары негізінде құрылған заманауи білім беру парадигмасы дайын білім беруді негіздемейді, керісінше өздігінен білім алу қабілеттілігіне бағытталады. Осы бағытта оқушылардың интерактивті компьютерлік бағдарламалар мен аудиовизуалды құралдармен жұмыс жасауы мұғаліммен қарым қатынасты сипаттайды.

Есте сақтайтыны, мұғалімді ешқандай жаңа ақпараттық коммуникативті технологиялар сабақ үстінде орнын баса алмайды. Яғни, мұғалім ғана оқу процесін дұрыс ұйымдастыра алады, оқушыларға әр түрлі режимде жұмыс жасауға бағыт, ұсыныс береді, сабақтың мақсатын оқушылар жететін дәрежеге бағыттап қояды, және сол мақсатқа жетуге көмектеседі. Оқушының мұғаліммен қарым-қатынасының ләззаты мен қуанышын ешкім бере алмайды. Ал компьютер – құрал, мұғалімнің қолындағы оқу процесін қызықты, мақсатқа жету үшін ұйымдастыруға арналған қосымша мүмкіндік.

Әдіскерлер АКТ-дың бірнеше түрлерін ерекшелеп, білім беру үдерісінде қолданылатын түлерін екі типке бөледі: құралдар (компьютер, принтер, сканер, фотоаппарат, видеокамера, аудио және видеомагнитофон, суреттер мен иллюстрациялы DVD және CD дискілер және т.б.) және бағдарламалар (компьютер мен мультимедиялық проектордың көмегімен көрсетілетін электрондық оқулықтар мен құралдар, мультимедиялық оқулықтар, электрондық энциклопедиялар мен анықтамалар, тесттік бағдарламалар мен тренажерлар, ақпараттық сайттар, Интернеттің іздеу жүйесі мен білімдік ресурстары және т.б.)

Қазіргі қоғамдық талапқа сай әр ағылшын тілінен білім алушы компьютерлік технология негізінде интернет, skype, электрондық пошта арқылы дүниежүзілік білім кеңістігіне еніп, онда өзінің қажетін өтейтін ақпаратты толығымен алуға, қажетті мәліметтерді, ғылым саласына байланысты озық тәжірибелерді, ізделіп отырған мәселені шет елдегі жағдайымен танысуына толық мүмкіндікке жетеді. Сонымен қатар ақпараттық технология құралдарының жаңа заман талабына сай саналатын түрлері – мультимедиялық энциклопедия, электрондық оқулықтар, электрондық кітапхана мен түрлі бейне, дыбыстық таспа материалдары бүгінгі таңда ағылшын тілінен білім алушыларға тез әрі терең, шығармашылықпен жұмыс жасауына мейлінше қолайлы жағдай тудырып отыр.

Ағылшын тіліне оқытудың мақсаты – оқушылардың қарым-қатынасты әрекеті, нақтырақ айтқанда практика жүзінде тілді меңгеру. Мұғалімнің мақсаты – оқыту үдерісінде әрбір оқушының әрекетін белсендіру, шығармашылық әрекетіне жағдай жасау, жеке тұлға қалыптастыру, қарым-қатынасқа ынтасы бар және оны қалайтын, өзіндік білімін дамытуға ынталы тұлға қалыптастыру.

Ағылшын тіліндегі компьютермен оқытатын бағдарламалармен жұмыс келесі дағдыларды дамытады:

- сөздіктермен жұмыс;
- сөйлеу дағдысын қалыптастыру;
- диалогты және монологты дағдыға үйрену;
- жазуға үйрену;
- тыңдап, есту дағдысына қалыптасу.

Ағылшын тілін үйретуде АКТ-мен оқытудың бір түрі – *Интернет желісі*. Интернет – қолданушыларды өзінің бай бояуларымен, мультимедиялық мүмкіндіктерімен, өздеріне қажетті әнші, жазушы, т.б. туралы ала алатындығымен қызықтырады. Интернет жүйесінде білім алушыға арналған бағыттар: даму, сөйлесу, іздеу, керекті мәтіндерді өз бетімен алу, лексикалық қорды дамытуға, оқуға деген қызығушылығын арттыратын, жер шарының түпкір-түпкіріндегі адамдармен байланыс

жасау арқылы тіл аралық кедергілерді жою, коммуникативті іскерліктерді дамыту т.б. мүмкіндіктер тілді терең меңгеруге жол ашады.

Интернет оқытудың ең жақсы құралының бірі болып табылады. Оны оқыту үдерісіне ендіруді қажет етеді. Бірақ мұғалімге кезігетін бір кедергі – оқушыларды артық, қажетсіз немесе жеткіліксіз ақпаратпен қалай қауіпсіздендіру. Мұғалімнен тапсырманы алған оқушы нақты мәліметті, өмірбаянды, суретті т.б. мәліметтерді интернеттен алу үшін ол көптеген керексіз ақпараттардың шырмауына түсіп, шатасуы мүмкін. Осы олқылықты болдырмау үшін мұғалім алдымен берілетін нақты тапсырманың тақырыбымен көптеген сайттарды объективті тексеріп, тексерілген сайтқа ғана кіру керектігімен үйретілу керек. Сонда ғана оқушы өз бетімен бағытталған мәліметті табуға жеңіл үйренеді. Интернет – тілді дамытатын материалдардың қайнар көзі (ағылшын тіліндегі мәтіндер, аудиозаписьтер).

Сонымен қатар, Интернет шетел тіліндегі тек қана қарым-қатынасты меңгертпейді, тағы да үйреніп жатқан тіл еліне виртуалды саяхат мүмкіншілігін де береді. Осындай саяхатта оқушылар шетел тілін өзінің мақсатына жету үшін де пайдаланады. Виртуалды саяхат оқушының өз бетімен қосымша мәліметті табуға, мәдениеттің пайда болуы, ескерткіші жайлы өз бетінше тұжырым жасауға мүмкіншілік береді.

Электрондық пошта – Интернет желісі арқылы ағылшын тілі мұғалімдері мен қашықтықтан білім алушылар арасындағы ақпарат алмасудың тиімді тәсілі. Оқу үдерісі кезінде оқу курстарының мазмұндық жағын жеткізу, мұғалімнің оқушымен кері байланысын қамтамасыз ету үшін қолданылды.

Телеконференция – алыс қашықтықтағы мұғалім мен оқушыларға бір-бірімен оқу үдерісін жүзеге асыруға, оқушылардың топтық жұмысын ұйымдастыруға, іс-қимыл әдіс-тәсілдерін жүзеге асыруға Интернет желісінің көмегімен мүмкіндік береді.

Интернеттің электрондық телеконференциялары қызметі электрондық поштаның өзіндік дамуы болып табылады. Оны пайдаланушының компьютерден мәтіндерін, «конференцияны» бір-бірінен әр түрлі қашықтықтағы қолданушының беруімен, алуына мүмкіндік береді. Бейнеконференциялар да орта сапалы арзан бейнебайланысты іске асыруға мүмкіндік береді. Бейнеконференцияларда бес, он адамнан тұратын топтарда семинарлар, консультациялар өткізу, өтіліп жатқан курстың күрделі сұрақтарын талқылау үшін, сонымен қатар, қашықтықта суреттер мен шетел тіліндегі бейнефильмдер мен бейнесюжеттерді компьютер экранын бірігіп басқару арқылы іске асырылады.

Бейнефильмдер мен бейнесюжеттер – ағылшын тілі пәні үшін қашықтықтан білім беруге өте тиімді құрал. Көп шығын жұмсалмайтын оқу бейнематериалдарын көбейтуге ыңғайлы бейнемагнитофондармен, CD, DVD-дискілер көп білім беру мекемелерінде қолданылады. Әдетте бейнефильмдер дәстүрлі лекциялардың орнына оқу материалдары жиынтығының бөліктері ретінде қолданылады.

Европалық елдермен ағылшын тілі сабағы барысында тікелей байланыс жасау мүмкіндігіне *Skype, ICO, Yahoo messenger, Google Talk* және т.б. ақпараттық технологиялардың көмегімен қарым қатынас жасай отырып, ағылшын тіліне деген қызығушылықтарын арттыру, білім деңгейін жоғарылату. Бұл құралдар арқылы ара

қашықтықтың алыстығын жақындатып, ағылшын адамдарымен, тіптен әлемдегі ағылшын мұғалімдерімен тілдік, әдістемелік тәжірибе алмасуға болады.

Skype бағдарламасы – интернеттік телефон жүйесі. Ол – веб-камера арқылы әлеммен еркін қарым-қатынас жасауға үлкен септігін тигізеді. Ағылшын мұғалімі үшін әлемнің қандай да бір бұрышынан дыбыс, бейне жазбалардың байланысының тегін қызметін көрсетуі қызықтырарлық құрал. Кез-келген көлеміндегі құжаттар максималды жылдамдықта жету мүмкіндігіне ие. Сонымен қатар телефондық конференцияны он қатысушымен құруға болады. Мәтіндік *Skype*-чат 100 қатысушыны байланыстыра алады. Бұл бағдарламаны <http://skype.com> сайтынан тегін жүктеп алуға болады. Сонымен қатар оны қолдану нұсқаулықтары мен кеңестерін алуға болады. Ағылшын тілі мұғалімі *Skype* бағдарламасын өз сабағында қолдануға шешім қабылдаса сабақты ұқыпты жоспарлау мен дайындықты қажет етеді. Оқушыларды компьютер алдына отырғызып қойып, интернет қосып бере салу аздық етеді. Мұғалім чаттың жаңа үлгідегі дағдыларын меңгеруі, чатты ұйымдастыру мақсатын қоюы және оған жетуін жоспарлы болуы керек.

Электрондық оқулықтар – ғылыми педагогикалық құрал. Оның жасалуы модульдік оқытудың педагогикалық теориясы деп саналады. Электрондық оқулықтар мемлекеттік оқу бағдарламасының негізінде жасалады. Ағылшын тілін оқытуда электрондық оқулықтар білім алушылардың өз бетінше білім алу жұмыстарын және олардың жоғары танымдық белсенділігін арттырады, терең де тиянақты білім алу сапаларын көрсетеді, сонымен қатар коммуникативті-практикалық мақсатты көздей отырып, сауатты болашақ ағылшын тілі мұғалімдерін әдістемелік тұрғыдан даярлайды, сөйлеу мәдениетін жетілдіреді, коммуникативтік қарым-қатынасты жандандырады, интеллектуалдық шеберлікті арттыруды басшылыққа алады. Қазіргі ақпараттық технологиялардың дамуы кезеңінде электрондық оқулықтардың ерекшелігі – үлгіге сәйкестілігі мен жоғары мобильділігі, оқуға, үйренуге бейімділігінде болып табылады. Электрондық оқулықтар оқу және зерттеу материалдарын толықтыратын, қосымша қолдануға толық жарайтын қажетті құрал болып есептеліп, білім алушылардың өз білімдерін толықтыруларына, өз бетінше жұмыс жасауларына арналған қосымша теориялық материалдар, түрлі тақырыптарға арналған сабақ жоспарлары, олардың үлгілері беріледі. Мысалға, тілдік материалдарды пайдалануға арналған сабақтар; сөз әрекеттерін дамытатын сабақтар; аралас сабақтар; сөз әрекеттерін тығыз байланысыратын сабақтар; білім, білік, дағдыларды дамытатын сабақтар; сөз әрекеттерін дамытатын практикалық сабақтар; сөйлеу дағдыларын қалыптастыратын, жетілдіретін сабақтар; біріккен сабақтар, кешенді сабақтар; бір немесе көп мақсаттық сабақтар т.б. түрлер. Осындай жоспарланған электрондық оқулықтардағы сабақтар оқушылардың жаңа және бұрыннан таныс сөздік қорларды пайдалана отырып, сөздік тәжірибеге жаттықтырады, сөздік қор көлемін мүмкіндігінше ұлғайтады, сөздікпен, гипермәтінмен, өз бетінше жұмыс жасау дағдысы мен іскерліктерді жетілдіреді.

Электрондық оқулықтарда мультимедиа технологиясы кеңінен пайдаланылады. Біртұтас бағдарламалық басқару ортасында әр түрлі ақпарат түрлерін бейнелеу, анимация, дыбыстаулар жазылады. Оларды сабақта қолдануда әртүрлі оқыту әдістері, яғни ағылшын

тілі сабағында тек қана айтып түсіндіретін тәсілдер түрленіп, көрсету арқылы білім беру сапасы артады.

АТ арқылы білім алудың негізгі ақпарат көзі болатын электрондық білім порталдары дүниежүзілік білім ордаларына жол ашуда. Ол өзіндік білім деңгейін кеңейтуге, біліктілікті көтеруге көмектеседі. ХХІ ғасырда Қазақстанның *электрондық кітапханасы* он-лайн режимінде заманауи тұрғыда қажетті мәліметке қолжетімділікті қамтамасыз ететін ақпараттық технология. Кредиттік жүйеге көшкен көп ЖОО-да кітапханалық ақпарат желілерін құру шешілуде. Кітапханалық-ақпараттық жүйені қолдану, білім алушылардың электрондық каталогтарда жарыққа шыққан кітаптармен жұмыс жасауға оқырмандарға жаңа мүмкіндік береді. Онда ғылымның барлық жетістіктерін, соңғы жаңалықтарын, ғылыми диссертациялар жобасын, жас ғалымдардың ғылыми жобаларын табуға болады және оларды қолданушыларға қолжетімді етіп орналастырылған. Өйткені ғалымдар әлемнің соңғы жаңалықтары мен олардың жетістіктеріне сүйене отырып, жоба жасауы мүмкін.

Электрондық кітапхананың басты, негізгі міндеттерінің бірі – оқырмандардың оқуға құштарлығын арттыру арқылы мемлекеттің тұрғындардың кітап оқуда электронды кітапхананың беделін көтеру. Жас жеткіншек ұрпақты оқуға тарту, төлтума мәдениетімізді, салт-дәстүрімізді сақтап қалу.

Интерактивті технологиялар - ағылшын тілін оқытуда әдістер мен түрлерін интерактивті мүмкіндіктердің байланысымен іске асыра отырып оқушылардың белсенділігі мен қызығушылығын арттырады. Мұғалім мен оқушы арасында интерактивті байланысты орнатады, пән бойынша білім мен дағдыны өз бетінше игеруге мүмкіндік тудырады. «Интерактивтік» термині ағылшынның interaction – өзара белсенділік деген мағынаны білдіреді. Интерактивті дәрістер өткізу барысында мультимедиалық технологияларын қолдану ұтымды сәйкестік. Ағылшын тілін оқытуда ақпараттық технология рөлін *мультимедиалық технология* атқарады. Электрондық сөздіктің анықтамасы бойынша «Multimedia» - көптүрлі орта, яғни ақпаратпен ғана таныстырмайды, сонымен қатар дыбыспен бірге мәтіндік, бейнефрагмент, мультипликацияны береді. CD-де мультимедиалық материалдарды қолдануға біз ғылыми-әдістемелік мақсаттар негізіне арқа сүйейміз: көрнекілік, қарым-қатынастық, тұлғалық.

Білім беру үдерісіне мультимедиалық интерактивті технологияны енгізу және қолдану білім сапасын кеңейтіп, мазмұнын құнарландырып, білім алушылардың тілге деген қызығушылығын артып, мұғалім мен білім алушының қарым қатынасын нығайтады. Мультимедиалық технологиямен дәріс бергенде ағылшын тіліндегі мәліметтерді мұғалім алдын ала дайындап, өңдейді. Мультимедиалық технология ақпараттық және бағдарламалық жабдықтарды пайдалану арқылы жүзеге асырылатын құралдар, тәсілдер мен әдістер жиынтығы. Мультимедиалық бағдарламалардың негізгі атқаратын қызметтерінің бірі – басқаруды қамтамасыз ету, яғни қажетті ақпаратқа ешқандай кедергісіз ауысу мүмкіндігінің бар болуы. Мультимедиалық өнімдер – бағдарламалық жабдықтар мен құралдар арқылы жасалынатын ақпарат [4].

Қазіргі уақытта білім беруде көптеген мультимедиалық құралдар пайда болды. Солардың бірі әмбебап техникалық құрал – электрондық интерактивті құрал, мысалыға *Smart board*.

Электрондық интерактивті құрал оқу материалдары мен мультимедиалық материалдарының электрондық жүйеге әсерлі енуі болып табылады. Сабақ материалдары көрнекіліктері интерактивті тақта экранында толық, айқын, жинақы көрсетіледі және әрбір оқушының белсенді дамуы жетістігі үшін қызмет етеді. Ағылшын тіліндегі алдын–ала дайындалған тақырыптық мәтіндер, дамытатын және тексеретін жаттығулар, әр түрлі характердегі суреттелген бейнелер, ағылшын тіліндегі мультимедиялық дискті материалдар, аудио–, видеоматериалдар білімнің жетістікке жетуіне, тілдің дамуына қызмет етеді. Лексикалық бірліктерді, грамматикалық құрылымдарды қайталау және бекіту ағылшын тіліндегі алған білімді өзіндік тексеру болып табылады. *Smart* тақтасымен жұмыс жасағанда оқушылар бір мезетте көру, есту, айту, жазу дағдыларын жетілдіреді, олар материалдарды жақсы меңгеруге мүмкіндік жасайды. *Smart board* интерактивті тақтамен бірге *Smart Notebook* бағдарламалық құрал жұмыс жасайды. Ол түрлі ақпараттық (мәтін, бейне, сызба, белгі, сурет) түрлі көріністерді өзінің ішінде жасауға мүмкіндік беретін, және дайын тақырыптық суреттер жинағы бар бағдарлама.

Қазіргі уақытта ағылшын тілінде барлық жас ерекшеліктер үшін жеткілікті жаттығулары бар мультимедиалық оқулықтар бар. Олар фонетикаға, лексикаға, грамматикаға, оқуға, сөйлеуге, тыңдауға, жазуға үйретуге арналған мультимедиалық оқулықтар: *Oskar's word bank*, *Way Ahead*, *Talk now!*, *Encyclopedia Britannica*, *English learning course*, *Витаминный курс*, *Bridge to English* және т.б.

Болашақ ағылшын тілі мұғалімі сабақ барысындағы АКТ құралдарын қолдану арқылы барлық мәселелер шешілді деп ойлауына болмайды. Оларды оңтайлы қолдану ғана нақты ұтымды нәтижелерге жеткізеді:

- оқыту үдерісін жеделдетеді;
- мәліметті қабылдау сапасын жақсартады;
- оқушылардың пәнге деген қызығушылығын тездетіп көтереді;
- оқушылардың оқу мәнерін және жеке ойлау жүйесін дамытады, қабілетін түрлілендіреді;
- талдау жасауға, деректерді салыстыруға үйретеді;
- өздігінен білім алуға үйретеді;
- күнделікті өмірде алынған білімін қолдана алады (ағылшын тілінде қатынасу, өлеңдер аудару, кейіпкерлердің мультфильмдер мен кинофильмдердегі диалогтарды түсіну).

Ағылшын тілі мұғалімін дайындауда оқытудың мазмұны мен әдістемесіне енетін өзгерістерге сыни тұрғыдан қарап, баға беруі, жаңашыл ақпараттық технологияларды игеру қажеттігі анықталды. Бұл үдеріс жоғарыдан төмен, әрі төменгі деңгейлерден жоғарыға қарай екі бағытта да жүзеге асқанда ғана жемісті болмақ. Шебер ағылшын тілі пәні мұғалімдерінің ақпараттық технологияларды меңгеруіне ішкі психологиялық кедергісі бар екенін ескере тұра, жаңашыл технологиялардың насихатшысына да айналдыру керек. Қорыта келгенде болашақ ағылшын тілі мұғалімін ақпараттық

технологияларды шебер меңгертуге, оны оқу үдерісінде тиімді пайдалануға бағыттау арқылы ғана заманауи мұғалім деңгейіне жеткізуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР «Білім туралы» заңы, 11-бап, 9-бөлім. –Астана, 2007.
2. Лаврентьев Г.В. Психолого-педагогическое условия подготовки преподавателей для применения образовательных инноваций в вузе. Сайт <http://enit.ulsu.ru/d\011>.
3. Титова С.В. Некоторые теоретические проблемы исследования компьютерных технологий в образовании. //Вестник МГУ. Сер.19. лингвистика и межкультурная коммуникация. -2005ж. 42-50б.
4. Киселёва Н.Е. Использование мультимедиа-технологий на уроках английского языка.//Вестник КАСУ №1 – 2009г

МАЗМУНЫ \ СОДЕРЖАНИЕ\CONTENTS

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Абуов Ж.А. Балмуханова С.Н. «Когнитивно-лингвистический подход к формированию знаний на основе метода предметно-языкового интегрированного обучения».....	5
Баймагамбетова К.А. Кемелбекова З.А. Шетел тілін CLIL технологиясы негізінде үйрену.....	11
С.Н. Сулейменова С.М. Әбдіғұлова Шетел тілі сабағында білімгерлердің сөйлеу біліктілігін арттыруда іс-әрекеттік тәсілдің ерекшелігі.....	16
Хасанова С.А. Аспекты содержания иноязычного образования: социокультурный аспект.....	21
Кажиева А.Т. Куцегалинова А.К. Использование CLIL-технологии для иностранного языка для обучения чтению.....	24
С.Н. Сулейменова С.М. Әбдіғұлова Шет тілдік білім берудегі жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған оқытуда интерактивті технологияларды қолдану.....	32

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION

Ломаченко Н.Л., Жубанова К.Х. Перевод как вид речевой деятельности.....	37
Зайсанбаев Т.К. Макишева М.К. Карипбаева Г.А. Медициналық аударма оқулықтар тіліндегі кемшіліктер.....	44
Ұзақбаева З.Ә., Режеп А.С. Взаимосвязь языка и культуры при обучении иностранным языкам.	49

ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS

Б.Е.Букабаева Ж.Т.Раймқұлова Сөйлеу әрекеті онтогенезіндегі Тіл мен ойлау арақатысы.....	55
Зайсанбаев Т.Қ. Карипбаева Г.Ә. Канленова Б.Н. Қосарлы еліктеуіш сөздердің жасалу ерекшеліктері.....	62
Ауарова Т.Т. The media text as a powerful instrument of Mass Media.....	67

ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ LINGUA-CULTURAL LINGUISTICS

Zh. B. Kurmambayeva , Zh. K. Baltabayeva, K. O. Yessenova, T. T. Ayarova Cognitive and lingua-cultural aspects of the concept of the numerals in Kazakh culture.....	82
Khassanova S.A. Historical and lingua-cultural aspects of the concept “fate” in English and Kazakh	

cultures.....	90
Мырзахмет М. Ж. Режеп А.С. Бауыржан Г. «Махаббат» концептінің әр түрлі құрылымдық тілдердегі лингвомәдени сипаты.....	95

**ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІҢ РӨЛІ
РОЛЬ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ
THE ROLE OF COMPETENCY IN LEARNING LANGUAGES**

Режеп А.С. , Мырзахмет М.Ж., Бауыржан Г. Оқылымды меңгеру үрдісінде студенттердің коммуникативтік құзіретін қалыптастыру.....	101
--	------------

**КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ
MULTILINGUAL EDUCATION AND INNOVATIONS IN LEARNING LANGUAGES**

D.A. Nurmetov “Pecha- kucha presentation is an effective and innovative technique to overcome students’ foreign language speaking anxiety”.....	109
Досманова Г.И. Тулегенова М. Ағылшын тілі сабағында заманауи сандық технологияларды қолдану.....	118

**«ХАБАРШЫ» ЖУРНАЛЫНЫҢ
«КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІ ФИЛОЛОГИЯСЫ» СЕРИЯСЫНДА
БАСЫЛАТЫН МАҚАЛАЛАРДЫ БЕЗЕНДІРІЛУГЕ**

ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:

I. Қажетгі материалдар

1.1. Парақтардың төменгі орта жағы қарындашпен нөмірленген мақала көшірмесі мен оның электрондық нұсқасы.

1.2. Аңдатпа 200 сөзден және тірек сөздер 10-12 сөзден тұрады және олар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде болуы тиіс.

1.3. Мақаланың мазмұны: а) кіріспе бөлім; ә) талдау; б) тәжірибе (егер болса); в) қорытынды; г) әдебиеттер тізімі және түйін сөз (екі тілде: егер де мақала қазақ тілінен болса, түйін сөз (15 сөз) - орысша және ағылшынша, ал егер де орыс тілінде болса, түйін сөз (15 сөз) қазақша және ағылшынша болуы тиіс және т.б.) керек.

1.4. Автор (авторлар) жайында берілетін мәліметтер: аты-жөні толық, жұмыс орны (ұжым аты, жоғары оқу орнының толық аты және қысқартылған аты), атқаратын қызметі, ғылыми дәрежесі мен атағы, жұмыс және үй телефоны, электронды поштасы.

II. Мақаланы безендіру ережесі

2.1. Мақала мәтіні терілуі: Word стандартты формат А4, Times New Roman, кегль №14, бір интервал арқылы, парақтың жоғарғы және төменгі бос өрістері-2,5см; оң жақтағы-1,5 см; сол жақтағы-3 см. болуы керек;

2.2. ӘОК - сол жақ жоғарғы бұрышта бас әріптермен (кегль №13);

2.3. Автордың (авторлардың) аты-жөні - жартылай қарайтылған кіші әріптермен ортада және келесі жолға жұмыс істейтін ұжым мен қала, мемлекет аты (кегль №13);

2.4. Мақала аты - бір бос жолдан кейін жартылай қарайтылған бас әріптермен (кегль №13);

2.5. Аңдатпа және тірек сөздер – мақала жазылған тілде (кегль №12);

2.6. Мақала мәтіні - бір бос жолдан кейін (кегль №14);

2.7. Әдебиеттер тізімі (кегль №13);

2.8. Әдебиеттерге сілтемелер квадраттық жақшада беріледі, *мысалы*, [1], [2, 315б.], [4-7].

III. Мақалаларды жариялау тілдері – қазақ, орыс, ағылшын, қытай тілдері және т.б.

Редакцияға түскен мақалаларға сала бойынша мамандардың пікірлері беріледі. Пікір негізінде редакция алқасы авторға мақаланы толықтыруға (түзетуге) ұсыныс жасауы, не мүлдем қайтарып беруі мүмкін. Әр автор өз мақаласының мазмұнына, грамматикалық, стилистикалық және орфографиялық жіберілген қателеріне жауапты.

Мекен-жайы: Алматы қаласы, Жамбыл көшесі, 25, Абай атындағы ҚазҰПУ, жұмыс телефоны - 8(727) -2 91-40-87, эл.пошта:saule.yessenaman@mail.ru

Редакция алқасы

ТРЕБОВАНИЯ

К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ В ЖУРНАЛЕ «ХАБАРШЫ/ВЕСТНИК», серия: ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

I. Необходимые материалы

1.1. Статья в распечатанном и электронном варианте: нумерация страниц внизу по центру.

1.2. Аннотация (200 слов) и ключевые слова (10-12 слов) на трех языках (на казахском, русском и английском).

1.3. Содержание статьи: а) введение, б) анализ, в) практическая часть (если есть), г) заключение, д) список литературы, е) резюме из 15 слов: если статья на казахском языке – резюме на русском и английском языках, если на русском языке – на казахском и английском.

1.4. Сведения об авторе (соавторе): Ф.И.О. полностью, место работы (название организации, вуза полное и сокращенное название), должность, учёная степень, звание, контактный телефон, e-mail.

II. Оформление статьи.

2.1. Набор текста статьи: Word стандартного формата А4, Times New Roman, кегль №14, через 1 интервал, поля: верхнее, нижнее – 2,5 см, правое – 1,5см, левое – 3см;

2.3. УДК - в левом верхнем углу прописными буквами (кегель №13);

2.4. Фамилия, инициалы автора (соавтора) - по центру полужирным строчным шрифтом, (кегель №13), следующая строка - место работы, город, страна;

2.5. Название статьи - через интервал полужирным прописным шрифтом (кегель №13);

2.6. Аннотация и ключевые слова - на языке оригинала (кегель №12);

2.7. Текст статьи - через интервал (кегель №14);

2.8.Список литературы (кегель №13);

2.9. Ссылки в тексте на литературу даются в квадратных скобках, *например*, [1], [2, с. 315],[4-7].

III. Язык издания статьи – казахский, русский, английский,китайский и др.

Поступившие в редакцию статьи рецензируются ведущими специалистами и учеными по отраслям знаний. Статья, на основании редактирования, может быть возвращена для ее корректирования и доработки. Статьи, не соответствующие требованиям, возвращаются. Каждый автор несет ответственность за содержание, грамматические, стилистические и орфографические ошибки.

Адрес:г.Алматы, ул. Жамбыла, 25, КазНПУ им. Абая контактный телефон- **8(727) -2 91-40-87**, электронный адрес: saule.yessenaman@mail.ru

Редакционный совет

REQUIREMENTS TO THE ARTICLES IN THE JOURNAL "KHABARSHY/VESTNIK" SERIES: MULTILINGUAL EDUCATION AND FOREIGN LANGUAGES

I. Required materials.

1.1. An article in the printed and electronic version: page numbers at the bottom center.

1.2. Abstract (200 words) and key words (10-12 words) in the original language.

1.3. Article content: a) introduction b) analysis c) the practical part (if there is one),

d) conclusion, e) references, e) summary/resume consists of 15 words (article in the Kazakh language: a

summary in Russian and English languages, in Russian: in Kazakh and English).

1.4. About the author (co-author): full name, work place (name of organization, full and abbreviated name of the university), position, academic degree and title, telephone number, e-mail.

II. Designing articles.

2.1. Typesetting articles: Word standard A4, Times New Roman, type size 14, 1 interval, margins: top, bottom - 2.5 cm, right - 1,5 cm, left - 3 cm;

2.2. UDC - at the top left corner in capital letters (type size 13);

2.3. Author's name and initials (co-author) - centered in bold lower case letters (type size 13), the following line - work place, city, country;

2.4. Title of the article - in the interval in bold uppercase letters (type size 13);

2.5. Abstract and keywords – in the original language (type size 12);

2.6. Text of the article – a line after, (type size 14);

2.7. References (type size 13);

2.8. References cited in the text are given in square brackets, for example [1], [2, p .315], [4-7].

III. Publishing language of articles - Kazakh, Russian, English, Chinese, etc.

Submitted articles are reviewed by leading experts and scholars on the definite spheres. The article based on the editing can be returned to its correction and refinement. Articles that do not meet the requirement will be returned. The author of an article is responsible for the content, grammatical, stylistic and orthographic errors.

Address: 25 Jambyl Str. Abai KazNPU, AlmatyTel: **8 (727) -2 91-40-87**, e-mail: **saule.yessenaman@mail.ru**

Editorial Board

**Келесі басылымның негізгі бөлімдері/Рубрики следующего выпуска/
Rubrics of the next issue:**

**ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ
ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION**

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION**

**ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS**

**ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
LINGUA-CULTURAL LINGUISTICS**

**ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІҢ РӨЛІ
РОЛЬКОМПЕТЕНЦИЙВОБУЧЕНИЙКЯЗЫКАМ
THE ROLE OF COMPETENCY IN LEARNING LANGUAGES**

**КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИЙ В ОБУЧЕНИИ К ЯЗЫКАМ
MULTILINGUAL EDUCATION AND INNOVATIONS IN LEARNING LANGUAGES**

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы
Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»
Series «Multilingual Education and Philology of Foreign Languages»

№4(28) 2019

Басуға 14.12.2017. Пішімі 60X84 1/8.
Қаріп түрі «Тип Таймс» Сықтывкар қағазы.
Көлемі 14,25. Таралымы 300 дана. Тапсырыс №84

050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасының баспаханасында басылды